

BAROKNÍ ARCHITEKT A STAVITEL VÁCLAV ŠPAČEK

PETR MACEK - PAVEL ZAHRADNÍK

V Praze na Kozím plácku stojí výrazný neoslohový dům čp. 915/I, navržený Josefem Schulzem.¹⁾ V průjezdu se lze na mramorové desce dočíst: „*Dům tento postaven L. P. 1876 na místě zde stávajícího domu, který darován byl L. P. 1646 někdejšímu pořádku poctivého řemesla zednického a kamenického na Starém městě pražském Janem Dominikem de Barifce, měšťanem a mistrem poctivého řemesla zednického.*“

Novostavba, náležející společenstvu pražských stavitelů, byla vyzdobena způsobem odpovídajícím svému účelu. Mimo bohaté sgrafito byly nad okny prvního patra vloženy busty trojice významných středověkých architektů, a to Beneše z Loun, Petra Parlěre a Matyáše Rejska. Ve vyšším podlaží pak nacházíme kartuše se jmény dalších stavitelů: „*Božetěch z S., Matyáš z A., Fischer z Erl., J. D. Barifis, Ferd. Špaček, K. I. Dienzenhofer, Jos. Kranner*“, spojujícími dávnověk téměř se současností. Pokud vyloučíme střední jméno spojené nepochybně s obdarováním pražského cechu, pak se mezi šesticí prvoradých stavitelů objeví téměř neznámý Ferdinand Špaček. Jeho umístění však značí, že byl v dané době považován za osobnost, která do uvedeně skvělé společnosti z nějakého důvodu náležela. Volba tohoto architekta vycházela nejspíše z textu zápisné knihy pražských stavitelů, kde je rovněž uveden ve významných souvislostech. Pokud se však podíváme na umělecký profil této osoby, rozplývá se nám při srovnání jemu v knize připisovaných děl téměř do mýtických poloh:

„*Ferdinand Spatschek, ein geborner Prager, war ein berühmter Baumeister, wovon seine vielen ansehnlichen Gebäude die redendsten Beweise sind. Er erbaute nämlich die Dominikanerkirche St. Egidii auf der k[önig]lichen Altstadt, die schöne Kirche der Ursuliner auf der Neustadt, das Kloster derselben auf dem Hratschin, die Kirche St. Clementis in der Jesuitengasse, welche a[n]no 1711 angefangen und a[n]no 1715 beendet wurde, endlich auch die Welsche Kirche. Nebst diesen baute er auf dem Lande das Kloster zu Königsaal und das schöne Cisterzienser Kloster zu Plaß, unter dessen letztem Baue er starb 1739.*“²⁾

Když tyto informace porovnáme se stávajícím obecně přijímaným pohledem na naši barokní architektonickou tvorbu, pak Špaček na první pohled působí jako jakási chimérická bytost. Pokud vůbec na částečnou pravdivost uvedeného seznamu děl reflektujeme, je zřejmě nejsnadnější Špačkovi připisat roli pouhého realizátora cizích návrhů, což však potom nevysvětluje jeho významnou roli v uvedené knize. Situace je však poněkud jiná, složitější, a jak se domníváme, i zajímavější. Následná práce je věnována to-

muto baroknímu umělci – staviteli a nesporně též architektu, který se za tímto příjmením a z neznámých důvodů pozmeněným jménem křestním poměrně úspěšně dlouhou dobu skrýval. Jedná se totiž o novoměstského barokního tvůrce a řemeslníka Václava Špačka (*1689, †1752). Je až s podivem, jak se jeho osobnost ve starších dílech o barokní tvorbě téměř zcela vytratila. Na jedné straně existovaly zcela zřejmé doklady o jeho nikoliv bezvýznamném působení, současně však byly zastřeny řadou fatálních omylů, které osobu jako takovou posunuly do značně nevhodné polohy.

Například Jaromír Neumann v roce 1970 uvádí, že „*zajímavou osobností byl také málo známý František (sic) Špaček, autor zdařilé barokizace dominikánského kostela sv. Jiljí na Starém Městě pražském (1733)*“.³⁾ Jan Muk ve svém pasportu a posléze v knize o Praze z roku 1996 s uznáním hodnotí barokizaci dominikánského kostela sv. Jiljí na Starém Městě, současně k autorství s pochybami uvádí, že autorem je „*dle zápisné knihy snad F. Špaček*“.⁴⁾ O autorství Ferdinanda Špačka uvažuje v pasportu prelatury zbraslavského kláštera i Mojmír Horyna.⁵⁾

Špaček, ovšem se správným křestním jménem Václav, se však v literatuře objevuje již více než 100 let. Jedná se o monumentální Podlahovo dílo o sakrálních objektech, kde je pod heslem Lidice mimo jiné uvedeno, že kostel dokončený roku 1732 stavěl pro Annu Marii Františku, velkovévodkyni toskánskou, „*Václav Špaček, architekt Nového města Pražského*“,⁶⁾ což je údaj zcela jasný, dle všeho vyplývající ze dnes nedostupných archivních zpráv. Další vazby však Antonín Podlaha neuvádí a ani později tuto zprávu nikdo s dalšími objekty stavěnými velkovévodkyní toskánskou nespojoval. Jméno ve zkomolené podobě uvedl A. Tscherney, který ve své rozsáhlé práci o obci Svádov nedaleko Ústí nad Labem zmiňuje při stavbě tamější toskánské fary stavitele jménem „*Patzek*“, jehož však s naším Špačkem nespojil a dokonce uvažoval o počestném italském příjmení.⁷⁾ Současně to byl ale právě on, kdo zřejmě první razil nějak nedoloženou teorii o Oktaviánovi Broggiu jako „*protektorní dítěti*“ velkovévodkyně toskánské, což způsobilo dlouhodobé spojování části Špačkova díla s osobností Oktaviána Broggia.⁸⁾ Po delší odmlce se posléze Václav Špaček

3) J. Neumann, Český barok. Praha 1970, s. 39.

4) D. Líbal – J. Muk, Staré město pražské. Architektonický a urbanistický vývoj. Praha 1996, s. 337; J. Muk – M. Vilímková, Staré Město, blok mezi ulicemi Jilskou a Husovou čp. 234. Stavební historický průzkum. Praha: SÚRPMO 1961, strojopis.

5) L. Lancinger – M. Horyna, Zámek Zbraslav. Stavební historický průzkum. Praha: SÚRPMO 1982, strojopis.

6) A. Podlaha, Posvátná místa království Českého I. Arcidiecese Pražská 7. Vikariát Slanský. Praha 1913, s. 106.

7) A. Tscherney, Schwaden an der Elbe. Aussig 1894.

8) O. Votoček, Oktavio Broggio. Disertační práce. Praha: FF UK 1950,

1) P. Vlček a kol. Umělecké památky Prahy. Staré Město, Josefov. Praha 1996, s. 497–498.

2) I. Ebelová, Zápisná kniha pražských stavitelů 1639–1903. Fontes historiae artium IV. Praha 1996, s. 21.

vyskytuje v práci O. Votočka, který v obecné rovině spekuluje o jeho autorství při stavbě zámku v severočeských Ploskovicích. Ve stati tuto možnost následně odmítl s tím, že Špaček byl spíše provádějícím stavitelem, kdežto autorem byl litoměřický architekt a stavitel O. Broggio, čímž navázal na svoji diplomní práci i starší literaturu, která se ostatně dělila dle připsání, či odepsání Ploskovic z díla onoho litoměřického umělce.⁹⁾

V posledních cca 20 letech byla realizována řada stavebně historických průzkumů, které otevřely zcela nový pohled na Špačkovu dílo, a tím i na jeho význam v kontextu barokní tvorby v Čechách a na Moravě. Určité poznatky byly publikovány v kolektivní práci o F. M. Kaňkovi, kde byla osobnost poprvé uvedena na základě nově zjištěných a ověřených faktů.¹⁰⁾ Některé poznatky se objevily rovněž v katalogu výstavy věnované dílu Octaviana Broggia.¹¹⁾

Zaměření na několik významnějších děl však neumožňovalo jasnější charakteristiku tvorby tohoto stavitele a zejména problematizovala zásadní otázku, kým vlastně Václav Špaček byl. Zda se jednalo o kvalitního provádějícího řemeslníka realizujícího návrhy jiných schopnějších kolegů a následně z nich těžícího v řadě jednodušších projektů, či o skutečného tvůrčího umělce, jehož význam by pak byl značný a při stávajících znalostech o naší umělecké produkci barokního období možná až překvapující.¹²⁾ Tuto otázku mohl řešit až rozsáhlý průzkum, který v maximální šíře zahrnoval více než stovku objektů. Teprve na základě tohoto rozsáhlého katalogu bylo možné sledovanou osobnost odpovídajícím způsobem zařadit a zhodnotit. Výsledky výzkumu, kde se ke Špačkovi váže cca 80 položek katalogu, jsou pak obsahem této práce. Mnohé ještě není plně dořešeno, mnohé se pojí na navazující zásadní otázky týkající se nutně nové interpretace našeho barokního stavitelství a architektury v citlivém období první třetiny 18. století. Z důvodů závažnosti i obsáhlosti tématu je proto práce rozdělena do dvou částí. V první budou podány především faktografické informace o stavbách našemu autoru doložených, připisovaných i jejich případných vzájemných vztazích, s odkazem na další závislosti. Obsáhlost materiálu nás nutí k soustředění informací k jednotlivým stavebním počinům tak, že jsou řazeny dle zahájení prací spojovaných právě s naším autorem. Připojeny jsou pak předchozí i následné lokální zásahy, důležité pro pochopení daného objektu. Souhrnný charakter a význam díla Václava Špačka bude sledován v následující druhé a současné závěrečné části studie.

Nejdříve uvádíme základní data o Špačkově životě, jak nám je dnes přinášejí dobové prameny. Václav Špaček se narodil jako syn novoměstského měšťana a zednického mist-

ra Martina Špačka a jeho manželky Anny; pokřtěn byl 28. srpna 1689 v kostele sv. Jindřicha na Novém Městě pražském, a to jmény Václav Augustin Duchoslav.¹³⁾ Jak je obvyklé, z prvních desetiletí jeho života nemáme o budoucím staviteli žádných zpráv. V písemných pramenech se s ním setkáváme až 15. května 1715, kdy složil přísahu věrnosti, a nabyt tak na Novém Městě pražském měšťanského práva.¹⁴⁾ Dále je Václav Špaček doložen jako spolupracovník otcův k roku 1716¹⁵⁾ a jako samostatně činný zednický mistr ke 4. červnu 1717;¹⁶⁾ od té doby již můžeme jeho činnost sledovat takřka rok po roku.

Zpočátku zjevně Václav Špaček neměl vlastní dům a zdá se, že bydlel v domě, náležejícím jeho otci a zvaném U Špačků (dnešní čp. 1199-II); šlo o dům v Soukenické ulici ve svatopetrské čtvrti, který Martin Špaček koupil jako spáleniště roku 1690,¹⁷⁾ načež roku 1701 k němu přikoupil ještě spáleniště sousedící.¹⁸⁾ Z tohoto domu se také 4. února 1723 vdávala Kateřina Puclová za Pavla Bláhu, zedníka rodilého z Nymburka, přičemž svědkem při sňatku byl Václav Špaček;¹⁹⁾ s Petrem Pavlem Bláhou se častěji setkáváme jako s polírem Václava Špačka.

Dne 6. ledna 1731 pražská arcibiskupská konzistoř povolila, aby Václav Špaček mohl být oddán s Johanou Fibingovou nikoli ve farním kostele, nýbrž v kostele sv. Norberta v premonstrátském semináři Norbertinu (na místě dnešního obchodního domu Kotva), a to tamním rektorem P. Ondřejem Chenem.²⁰⁾ Sňatek pak byl v tomto kostele vskutku uzavřen již následujícího dne u oltáře sv. Jana Nepomuckého; mezi svědky z ženichovy strany jsou uvedeni i stavitel František Maxmilián Kaňka s manželkou. Téhož dne v témže kostele také ženichovi rodiče oslavili padesát let manželství.²¹⁾ Špačkovi bylo v době uzavření tohoto sňatku již 41 let, takže se zdá pravděpodobným, že šlo již o jeho druhý sňatek; o jeho případném prvním manželství však nic nevíme.

Teprve v roce 1733 Špaček získal do svého vlastnictví hned dva domy, a to za značně vysoké sumy – nejprve 31. července koupil za 4550 zl. od Františka Pavlička se souhlasem jeho věřitelů dům U Štočků na Koňském trhu (dnešní čp. 835-II),²²⁾ načež 12. listopadu za dalších 3300 zl. zakoupil v dražbě od věřitelů zesnulého Bohuslava Pařízka „dům nákladnický s pivovarem a kotlem“, zvaný U Hožů a ležící na Poříčí (dnešní čp. 1129-II ve Zlatnické ulici, přičemž pivovarská spilka se nacházela na místě dnešního čp. 1223-II v téže ulici).²³⁾

Přínejmenším o tomto druhém domě víme, že jej Špaček přestavěl. Dne 29. listopadu 1737 totiž potvrdil, že dluží novoměstskému obchodníkovi Jiřímu Kyhnovi 500 zl., jež si

9) O. Votoček, Ploskovičský zámek a jeho stavební úpravy v 18. století, Umění 17, 1969, s. 59–75; O. Votoček, Dvojí malířský pohled na barokní podobu zámku v Ploskovicích, Umění 29, 1981, s. 78–81.

10) P. Macek – P. Vlček – P. Zahradník, František Maxmilián Kaňka, „in regno Bohemiae aedilis famosissimus“, Umění 40, 1992, č. 3.

11) Oktavián Broggio. Katalog výstavy. Litoměřice: Galerie výtvarného umění v Litoměřicích 1992.

12) Mimo objekty, kde je Špaček, ať už s jakýmkoliv křestním jménem uváděn, existuje rovněž řada staveb, které byly v rámci řady kompendií zmiňovány jako zajímavé, či kvalitní, avšak bez prokázaného autorského určení. Jejich zapojení do námi sledovaného souboru vychází z nových pramenných dokladů, či stylové analýzy, a proto jim bude věnována pozornost v rámci následného rozboru.

13) Archiv hlavního města Prahy (dále AMP), Matriky, sign. JCH N 7, fol. 184v.

14) AMP, rkp. sign. 561, fol. 336v.

15) AMP, rkp. sign. 519, fol. 63r–67r.

16) AMP, rkp. sign. 1425, fol. 56v–57v.

17) AMP, rkp. sign. 2275, fol. 222r–222v.

18) AMP, rkp. sign. 3770, fol. 106r–107r.

19) AMP, Matriky, sign. PE N 3 O 3, fol. 313r.

20) Státní ústřední archiv (dále SÚA), Archiv pražského arcibiskupství (dále APA) I., sign. A 8/3, fol. 8v.

21) P. Vlček, Giovanni Domenico Orsi a bývalý kostel sv. Norberta v Praze, Umění 34, 1986, s. 430; Knihovna premonstrátského kláštera na Strahově, sign. DJ IV.

22) AMP, rkp. sign. 3776, fol. 299v–303v.

23) AMP, rkp. sign. 3776, fol. 126v–131v.

půjčil „na vystavění svého domu, situovaného na Poříčí“; tuto částku Špaček do následujícího roku splatil.²⁴⁾ Dnes bohužel na místě obou Špačkových domů stojí novostavby.

Zřejmě v roce 1734 zemřel Martin Špaček, neboť 25. srpna toho roku se Václav Špaček spolu s dalšími dědici přihlásili o dědictví po otci, respektive dědovi.²⁵⁾ Hlavní součástí dědictví byl dům v Soukenické ulici, který však dědicové již v roce 1736 prodali.²⁶⁾

Johana Špačková sepsala již 3. prosince 1734 poslední pořízení, v němž univerzálním dědicem učinila svého manžela; jako svědci na této její závěti vystupují stavitel Jan Ferdinand Hübner a kameník Jan Petr Baumgartner. Zemřela však až roku 1739, kdy byla její závěť 1. října publikována,²⁷⁾ načež se manžel přihlásil o její pozůstalost.²⁸⁾ Václav Špaček se poté (neznámo kdy) oženil znovu. Jeho další manželka se jmenovala Rozina a Špaček ji 30. prosince 1749 zapsal na obou svých domech 3045 zl., jež mu předtím půjčila.²⁹⁾ Ze skutečnosti, že Hübner a Baumgartner vystupují jako svědci na závěti Špačkovy manželky Johany z roku 1734, vyplývá, že šlo nepochybně o Špačkovy přátele, mezi něž zjevně patřil i František Maxmilián Kaňka, jenž byl, jak víme, svědkem na jeho svatbě. Ještě s jiným stavitelům pak pojily Špačka příbuzenské vztahy. Sestra Václava Špačka, Kateřina, se totiž 20. dubna 1704 provdala za krejčího Václava Samuele Jušku,³⁰⁾ otce stavitele Josefa Ignáce Jušky, jenž byl tedy Špačkovým synovcem; jak uvidíme, aspoň v jednom případě s ním také spolupracoval. Další společenské vazby není možno bohužel doložit, protože všechna Špačkova manželství byla podle všeho bezdětná, a tak obvykle poměrně výmluvný materiál uvádějící řady svědků při křtech nám zde zcela chybí.

Z písemných pramenů je dále zřejmé, že Václav Špaček zastával důležité postavení v novoměstském cechu zedníků a kameníků – víme, že v roce 1736 byl v jeho čele jakožto „obereltister Baumeister“, zatímco Jan Ferdinand Hübner stál v cechovní hierarchii hned za ním s titulem „eltister Baumeister“. ³¹⁾ Jako „starší baumistr“³²⁾ či „starší mistr povtívého pořádku zednického“³³⁾ je Václav Špaček uváděn i v roce 1739.

Zdá se však, že od koupě Pařížkovského pivovaru v roce 1733 věnoval Špaček stále více pozornosti pivovarnictví; ve svém domě na Koňském trhu nadto pronajímal (jak víme ze zprávy z roku 1743) hostinskou živnost.³⁴⁾ Mohl by se zde uplatňovat vliv jeho staršího přítele a snad i učitele Kaňky, jenž se v poslední a ne krátké etapě svého života rovněž přiklonil k jiným než uměleckým aktivitám, zejména pak pravovárečnictví. Zprávy, jež o Špačkovi z pozdější doby máme, se často týkají právě této stránky jeho činnosti; naopak neznáme zatím žádnou stavbu z doby po roce 1741, kterou bychom mu mohli s jistotou přisoudit. Skutečností ovšem zůstává, že ještě v roce 1742 je Špaček nazýván

„starším přísežným zednickým mistrem“³⁵⁾ a v roce 1750 „starším baumistrem“;³⁶⁾ jeho vedoucí postavení v cechu se tedy nezměnilo, což by bylo těžko možné, kdyby se úplně přestal věnovat stavební činnosti. Špaček však zároveň upadal do větších a větších dluhů – koupě dvou drahých domů během jednoho roku přesahovala asi jeho možnosti, ale kromě toho se zřejmě zadlužil právě v souvislosti s vykonáváním své pivovarnické živnosti.

Tato situace došla tak daleko, že bylo nutno přikročit k dražbě, konané 10. července 1750, v níž byl dům U Štočků pro dluhy prodán staroměstskému měšťanu Janu Josefu Goltschovi. Z kupní smlouvy, jež byla poté vyhotovena, se dovídáme, že Špaček již od roku 1740 neodváděl městskému bernímu úřadu řádně kontribuce, značné částky dlužil i novoměstskému radnímu Janu Karlu Beptovi, františkánům od Panny Marie Sněžné i dalším měšťanům Janu Kirchnerovi a samotnému Goltschovi.³⁷⁾ Beptovi dlužil ostatně Špaček dlouhá léta – tak už v roce 1736 potvrdil, že mu dluží za dodání zásob hořkého piva, „totiž za 35 svídnických a 2 sudy landbieru“;³⁸⁾ za jiné „vybrané pivo“ pak Špaček v roce 1739 dlužil Danielu Klukovskému³⁹⁾ a další peníze mu „do té nákladnické živnosti“ zapůjčil i Ondřej Brawitz, jenž splacení dluhu požadoval v roce 1743. O pohledávky, jež měl u svého „principála“, se téhož roku hlásil i Špačkův sládek Václav Nejedlo.⁴⁰⁾

Václav Špaček zemřel 8. července 1751 v domě u Špinků ve věku údajně 58 let (ve skutečnosti, jak víme, 62 let); pohřben byl na hřbitově u kostela sv. Petra.⁴¹⁾ Nezemřel tedy kupodivu ve vlastním domě, nýbrž v domě, jenž náležel jeho synovi Josefu Ignáci Juškovi. Vdova Rozina se 16. ledna 1753 v kostele sv. Petra znovu provdala za vdovce Josefa Kostlera.⁴²⁾

Druhý ze Špačkových domů, který zůstal v jeho majetku až do smrti, totiž dům na Poříčí, musel být po Špačkově smrti pro dluhy rovněž prodán. Stalo se tak však až v roce 1754; v prodejní smlouvě se o příčinách prodeje praví, že Václav Špaček „z tohoto světa vykročil a po sobě nadjmenovaný nákladnický dům s pivovarem a na něm tolik dluhův zanechal, že se žádný té pozůstalosti jeho ujití nechtěl, zatím ale ten dům s pivovarem beze všeho užitku stál a se ruinýroval.“ Dům nakonec koupil Josef Ignác Juška pro svého syna Josefa Ottu Jušku.⁴³⁾

Po vzhledu do Špačkova životního běhu můžeme přistoupit ke sledování jeho stavitelské činnosti. Jak již bylo řečeno, narodil se Václav Špaček roku 1689, tedy, pokud bychom hledali jeho slavné současníky, současně s Kilianem Ignácem Dientzenhoferem, s nímž jej ostatně pojí i rok úmrtí (†1751). Tuto náhodnou shodu uvádíme proto, že měl se svým slavnějším současníkem velice podobný průběh kariéry, začínající dle všeho v otcově podniku, který mu umožnil rychlejší získání všech náležitých znalostí i tolik potřebných konexí, aby se po cechovními pravidly požadovaném vyučení zakončeném náležitou tovaryšskou cestou

24) AMP, rkp. sign. 3878, fol. 267r–268r.

25) AMP, rkp. sign. 3878, fol. 52r–52v.

26) AMP, rkp. sign. 3777, fol. 144r–147r.

27) AMP, rkp. sign. 4088, fol. 308v–310v.

28) AMP, rkp. sign. 3777, fol. 396r–396v.

29) AMP, rkp. sign. 3881, fol. 218r–219v.

30) AMP, Matriky, sign. PE N 2 O 2, fol. 136v.

31) AMP, rkp. sign. 3777, fol. 144r–144v.

32) AMP, rkp. sign. 3878, fol. 5r–6v.

33) AMP, rkp. sign. 1435, fol. 148v–149r.

34) AMP, rkp. sign. 519, fol. 280v–281r.

35) AMP, rkp. sign. 519, fol. 278r–279r.

36) AMP, rkp. sign. 1439, fol. 128r–130r.

37) AMP, rkp. sign. 3781, fol. 192r–197v.

38) AMP, rkp. sign. 3878, fol. 5r–6v.

39) AMP, rkp. sign. 4042, fol. 50r–50v.

40) AMP, rkp. sign. 4042, fol. 283r–283v.

41) AMP, Matriky, sign. PE N 4 Z 1, fol. 433r.

42) AMP, Matriky, sign. PE N 5 O 4, fol. 337v.

43) AMP, rkp. sign. 3784, fol. 211r–215r.

Obr. 1: Praha – Malá Strana, Fürstenberský, dříve Berkovský palác. Pohled od severu (foto P. Macek, 2001).

mohl stát samostatně činným mistrem. U K. I. Dientzenhofera se usuzuje, že na počátku druhého desetiletí navštívil v rámci svého „vandru“ mimo jiné i Vídeň, aby ihned po svém návratu zahájil činnost, a to někdy kolem roku 1715–16;⁴⁴⁾ dle rozboru Špačkovy tvorby lze něco obdobného rovněž předpokládat i u tohoto stavitele (viz dále).

O činnosti Václava Špačka v otcově podniku nás informuje jediný písemný pramen. Ze zápisu v novoměstských městských knihách, pocházejícího z 12. října 1722, se totiž dovídáme, že už roku 1715 František Frischmon zadal staviteli Martinu Špačkovi projekt na stavbu svého **domu v Mělnice**. Martin Špaček prý zhotovil patřičné plány, ale poté se celý rok nic nedělo, načež (zjevně již v roce 1716) na Frischmonovu žádost zhotovil nejprve Martin Špaček nový plán, načež další varianty projektu vytvářel a předkládal stavebníkovi Václav Špaček. Podle jeho projektu se také začalo stavět, ale stavebník, nespokojený s poslaným polírem, si nakonec na stavbu sám sjednal jiné zedníky. Oba Špačkové proto 23. září 1716 podali na Frischmona žalobu.⁴⁵⁾

Samostatné Špačkovy působení je doloženo teprve roku 1717. Touto stavbou je **neznámý vrchnostenský či patronátní objekt na Pelhřimovsku**. O tom, že Václav Špaček byl toho roku majitelem Těchobuzi, Františkem Helfrýdem hrabětem Voračickým z Paběnic, pověřen provedením nám neznámé stavby, se dovídáme ze sporu, jenž proto mezi hrabětem a Špačkem vznikl. Hrabě 27. dubna 1718 Václava Špačka obeslal před novoměstský šestipanský úřad, kde si stěžoval, že Špaček se zavázal, že mu na jeho panství postaví blíže neurčené „stavení“, avšak že pouze „*díl stavení učinil*“ a nyní „*dílo smluvené dostavěti nechce*.“ Špaček se hájil tím, že hrabě, jenž s ním jednal velmi tvrdě a neupřímně, nakonec „*s jiným zedníkem to dodělaní toho díla jest smluvil*.“⁴⁶⁾ Doplnující informace nacházíme v dal-

ší stížnosti hraběte na Špačka, zapsané do novoměstských městských knih 11. července 1718, kde se praví, že když zplnomocněnec hraběte dal „*pana Václava Špačka, měštěná a mistra zednického*“, obeslat před novoměstskou městskou radu, uváděl, že Špaček uzavřel s hrabětem 4. června 1717 smlouvu, podle níž se nechová, a „*peníze od J. M. pana původu vezma, jemu smluvené stavení na statku Těchobuzích dle smlouvy stalé stavěti nechce*.“⁴⁷⁾ O tom, jak celá záležitost skončila, nemáme zpráv.

Jaké konkrétní stavby se tento spor týkal, nedovedeme říci. Ve zprávě pelhřimovského děkana Tadeáše Slavíka z 15. září 1718 se sice praví, že drobný těchobuzský kostel byl nyní nákladem patrona opatřen vším potřebným a „*obnoven k velké*

ozdobě“,⁴⁸⁾ ale z této formulace není zřejmé, šlo-li o nějaké stavební práce, či o vybavování kostela mobiliářem. Ať již kostel, či v pozdním baroku i následně přestavovaný zámek v Těchobuzi dnes nevykazují žádných zřetelných stop, dle nichž by mohl být předpokládán Špačkův podíl.

Zcela zásadním počínem byla nejspoději roku 1718 po delších přípravách zahájená stavba toskánského letního sídla v Ploskovicích, které přes veškeré mladší zásahy nesporně náleží k našim nejvýznamnějším barokním světským stavbám. Špačkův podíl na vzniku tohoto barokního celku je nesporně doložen minimálně v rovině jeho provádění, a to po dobu téměř 25 let.

Pro pochopení Špačkovy tvorby je však nutno postoupit ještě o něco dále proti proudu času, a to k zásadní přestavbě bývalého **Berkovského (později Fürstenberského) malostranského paláce**.⁴⁹⁾ Nedávno byl objekt opětne zevrubně zkoumán⁵⁰⁾ a výsledkem je podstatný posun v dataci postupné proměny výstavného renesančního paláce Václava Berky z Dubé z poslední třetiny 16. století (viz letopočet 1580 na západním portálu). František Antonín Berka, jeden z našich dobových nejvýznačnějších diplomatů, zahájil v 70. letech 17. století náročnou přestavbu. Po jeho úmrtí v roce 1706 zdědila majetek jeho vzdálená příbuzná Františka Rosalie Beatrix, rozená Berková, provdaná Kinská, která přestavbu do své smrti roku 1714 musela dokončit, protože výzdobu hlavního sálu s apoteózou berkovského erbu by následující majitel dle všeho neprováděl a zřejmě ani v původní podobě nedokončil. Historických zpráv je bohužel málo, například neurčitá zpráva pouze dokládá existenci kaple v roce 1717. Podstatný proto byl dendrochro-

47) AMP, rkp. sign. 1425, fol. 56v–57v.

48) „... ad decorem magnum renovata“ (SÚA, APA I., kart. 1077).

49) M. Pavlík – L. Lancinger, Čp. 153/I. Stavební historický průzkum. Praha: SÚRPMO 1971, strojopis; E. Poche – P. Preiss, Pražské paláce. Praha 1977.

50) K. Křížová – P. Macek – M. Pernal – P. Zahradník, Fürstenberský palác. Velvyslanectví Polské republiky v Praze. Praha 2000.

44) M. Vilímková, Stavitelé paláců a chrámů. Praha 1986, s. 115.

45) AMP, rkp. sign. 519, fol. 63r–67r.

46) AMP, rkp. sign. 519, fol. 25v–26v.

Obr. 2: Praha – Malá Strana, Fürstenberský palác. Pilastr při nástupu na hlavní schodiště (foto P. Macek, 2001).

nologický průzkum, jenž datoval trámy stropu hlavního sálu převážně do přelomu let 1705/6, což je tedy nejranější možná doba zahájení jeho budování společného s novou podstatnou proměnou stylového výrazu objektu.⁵¹⁾ Další přestavby (materiál stávajícího krovu je datován k roku 1730) však do určité míry znejasnily tuto vrcholně barokní podobu, která se dnes projevuje zejména průjezdem, hlavním schodištěm a uvedeným sálem. Řešení palácového průjezdu je nesporným stylovým předstupněm středově chodby ploskovickeho zámku (viz dále). Organicky navazující vytočený průchod směřuje do opět vloženo schodiště, jehož řešení je zcela originální. Pokud bychom hledali určité předstupně, nabízí se některými motivy hlavní schodiště zámku v Horíněvsi. Tomuto santiniiovskému akcentu odpovídají i některé detaily pražského paláce, jako například dramaticky formované srostlice pilastrů při nástupu na schodiště. Atypický baldachýn při vyústění schodiště do patra lze srovnávat s průchody kostela sv. Kajetána v dnešní Nerudově ulici. Když k tomu doplníme známou skutečnost, že ve stejné době nechala hraběnka Berková stavět dle Santiniho návrhu drobnou sakrální stavbu v rodišti sv. Prokopa v Chotouni,⁵²⁾ zdá se být otázka vyřešena. Srovnání chotouňské stavby s palácem ale vyznívá problematičtě, a to zejména díky spíše rustikálnímu provedení kostela. Tento postup, kdy byla sakrální stavba ponechána méně schopnému realizátorovi, naznačuje, že i pražský

Obr. 3: Praha – Malá Strana, Fürstenberský palác. Baldachýnový útvar při vyústění schodiště do patra (foto P. Macek, 2001).

palác mohla hraběnka zadat někomu jinému, než autoru návrhu. Dle návaznosti by to pak mohl snad být právě začínající Špaček, pro kterého by se pak z této činnosti stalo přímo osudové setkání. Když se podíváme na prvky utvářející průjezd a zejména schodiště pražského paláce, lze poukázat na santiniiovské a současně i evidentně vídeňské motivy. Ty pak převládají v sále, jež datuje nástropní freska s berkovským erbem do doby před rok 1714.

Podobnost hlavního sálu s dalšími díly V. Špačka je podstatná, a je proto nutno se u něj podrobněji zastavit. Jeho autorství se na první pohled Santinimu-Aichlovi vymyká. Můžeme se ale na tehdejší situaci podívat ze širšího úhlu, a pak je již situace poněkud jiná. Nutno je upozornit na nové možné pohledy upřesňující vývoj zámku ve Veltrusech, který byl v poslední době zásadně doplněn díky nově publikovaným archivním nálezům.⁵³⁾ Vlastní zámecká stavba byla nyní konečně jednoznačně spojena s vídeňsky orientovaným G. B. Alliprandim, ale nadto víme, že zde kromě něj působil právě J. Santini. Jeho zásahy nejsou jednoznačně určeny, lze je ale spojit s pro nás zásadními úpravami ve dvou možných směrech. Jednak by se mohlo jednat o dekoraci hlavního sálu (zde doporučujeme pozornosti i původní zastřešení s vrcholovým prvkem natočeným o 90° „na hranu“), částečně podobnou řešení stěn a zejména stropní dekorace v Berkovském paláci a následně v hlavním sálu zámku v Ploskovicích a posléze dle všeho i v toskánském praž-

51) Dendrochronologické vyšetření J. Kyncl, spolupráce J. Sommer.

52) M. Horyna, Jan Blažej Santini-Aichel. Praha 1998, s. 242–244.

53) P. Zahradník, O vzniku zámku ve Veltrusích, Průzkumy památek 7, 2001, č. 1, s. 85–96.

54) M. Horyna, Jan Blažej Santini-Aichel. Praha 1998, s. 258–261.

ském paláci (viz dále). Tuto možnost podporuje i štukový dekor nárožní kaple na Bílé Hoře.⁵⁴⁾ Druhou možností Santiniho účasti je rozšíření zámku o přilehlé, dnes bohužel později zásadně přestavěné chodby skládající se z rovných úseků při zámku, na které posléze navazují dvojice půdorysné kruhových úsečí, vymezujících čestné nádvoří. Celková změna Alliprandiho koncepce s důrazem na zřetelnou a jednoznačnou orientaci oproti zcela jinak koncipované vlastní budově, odpovídající nepochybně spíše výrazně soliterní vile než zámku, je tady nesporně patrná. I když lze toto řešení nalézt v obecné poloze opět ve Vídni – viz zejména Hildebrandtův zahradní palác Mansfeld-Fondi s napojujícími se chodbami jsou si české realizace bližší. Mimo Santiniho možnou originální transpozici veltruského konceptu v Chlumu nad Cidlinou (kde nepopíráme další možné vlivy) se jedná právě v úseku galerií o již vícekrát zmiňované Ploskovice, kde propojení exteriéru s interiérem a zejména napojení arkádových ochozů vykazuje řadu blízkých, byť obecněji platných principů.

Pokud se po tomto předběžném exkursu navrátíme k berkovskému objektu, lze vyslovit teorii, že to mohl být dle následně užívaného tvarosloví právě Václav Špaček, který realizoval dle Santiniho plánu zásadní konečnou fázi vrcholně barokní přestavby pražského paláce. Zde by se dostal do velice dobré společnosti, která by jej nasměrovala k dalšímu, poměrně strmému vzestupu vlastní invence. Této možnosti poměrně dobře odpovídá i věk Václava Špačka. V době dostavby berkovského paláce mu bylo 25 let, což odpovídá průměrné době zahájení samostatné stavební činnosti.

Problémy přináší některé atribuce z citované Zápisné knihy. Pokud pomineme s ohledem na časné budování (kol. 1700) Špačkovu účast na novoměstském kostele **sv. Voršily v Praze** (a odkaz na mladší **voršílský klášter na Hradčanech** ponecháme v rovině jen teoreticky možné spolupráce s K. I. Dientzenhoferem), zůstává otázkou Špačkova účast na stavbě **konventu cisterciáckého kláštera ve Plasech** (1710–1740). Toto Santininu jednoznačně připisované dílo nevykazuje jiné než vyhraněné autorské znaky.⁵⁵⁾ Zda se zde v průběhu dlouhé realizace Špaček někdy objevil, není známo. Nemáme doposud ani doklad případné konkrétnější inspirace, pokud za ni nepovažujeme určité „santiniovské“ znaky prostupující do jisté míry (snad v Kaňkově reinterpetaci) celé Špačkovy dílo.

Další neobyčejně problematickou stavbou z počátku století je **pražský kostel sv. Klimenta**, nalézající se v **areálu jezuitského Klementina** a stavěný v intervalu let 1711–1715. Situace kolem architektů podílejících se na areálu Klementina je dodnes složitá a zejména autorsky nevyjasněná. Problematická zápisná kniha sice hovoří o Špačkově účasti: „*die Kirche St. Clementis in der Jesuitengasse, welche a[n]n[o] 1711 angefangen und a[n]n[o] 1715 beendigt wurde, endlich auch die Welsche Kirche*“; jde tedy o dobu, kdy mu bylo teprve 22 let. Mimo Kryštofa Dientzenhofera⁵⁶⁾ a F. M. Kaňku⁵⁷⁾ se zde objevuje jako provádějící (?) stavitel Giovanni Antonio Lurago.⁵⁸⁾ Stavba sama má

nesporného mladšího dvojníka v kroměřížském mariánském kostele.⁵⁹⁾ Zřejmé odvození prokazuje středočeský kostel ve Středoklukách (1719–1721) a přes veškeré odchylky a změny je nutno zapojit do skupiny i nesporně Kaňkův kostel sv. Jana Nepomuckého v Kutné Hoře. Ne zcela podobný je dále Haffeneckerův interiér kostela v Bohušovicích u Terezína, blízký i určitým minimalismem vnějších průčelí, ve Špačkově tvorbě pak kostel v Třebušíně (viz dále), pokud si nevšímáme obecného principu okosených mohutných svazkových pilastrů, typických mimo jiné pro tvorbu O. Broggia. Všechny tyto stavby jsou ale mladší a mohou být chápány právě jako odraz svatoklimentského řešení. Je tedy otázkou, zda nemůžeme spíše spekulovat o cizím, nejpiše pak vídeňském návrhu pro klementinský „německý“ kostel, který by byl na místě realizován těmi, kdo by stavbu provedli a, jak je zvykem, částečně upravili, případně se jejím řešením sami inspirovali (?).

Mimo značnou „plochost“ svatoklimentského uličního průčelí, které rozhodně nelze vysvětlit pouhým diktátem místa, i zcela originální řešení ostění oken je ale nutno v našem případě zmínit západní kruchtou. Její řešení odpovídá poměrně volnému „vložení“ samostatné jednotky do celku. Podobnost s kruchtou v Horní Polici (viz dále) je nesporná, může však zůstat pouze v inspirační rovině. Pro nás je zajímavá i účast známého pražského kameníka Rappy.

Aby pro pochopení Špačkových počátků, spojených se zásadními vlivy na jeho projev, již tak složitá situace nebyla příliš jednoduchá, přistupuje k výše uvedenému souboru otevřených otázek nejasný počáteční stav v Ploskovicích, zcela zásadní stavbě, kterou nepochybně Špaček v celém rozsahu stavěl. **Ploskovický zámecký areál** (Litoměřice – označení okresu) jistě sehrává ve sledovaném souboru rozhodující roli. S ohledem na nezastupitelný význam i návaznosti již výše uvedené jej budeme nyní sledovat v celé době jeho budování, spojené v naprosté většině právě s podílem Václava Špačka. Tento dle všeho nejmilejší areál velkovévodkyně Anny Marie Františky Toskánské byl nepřetržitě budován a vylepšován v podstatě bez přerušení od počátku 18. století až do její smrti v roce 1741. Pro přehlednost proto uvádíme osudy tohoto díla souborně, přičemž ve stejné době budované další velkoknížecí i jiné stavby budou přesunuty dále, protože by jejich data vkládaná na patriční místa zcela znejasnila pohled na tento prvořadý celek.

Jak již bylo uvedeno, zámek je ve středu pozornosti již delší období. Dřívější badatelé se střídají dle toho, zda objekt připisovali litoměřickému Broggiu, či mu stavbu odpírali.⁶⁰⁾ Jako pro řadu dalších staveb sehrál i zde významnou roli H. G. Franz, který ploskovickou stavbu jako první podrobně analyzoval⁶¹⁾ a seznámil s ní zahraniční veřejnost. Z tohoto popudu vzešla zajímavá úvaha,⁶²⁾ která nečekaně spojuje Ploskovice, respektive střední chodbu přízemí, se

59) Kroměříž. Praha 1963, s. 59–61.

60) Viz pozn. 8; dále H. Ankert, Die Baumeisterfamilie Broggio, MVGD 40, 1902, s. 393–398; E. Tursch, Der Leitmeritzer Baumeister Octaviano Broggio, Jahrbuch der philosophischen Fakultät der deutschen Universität in Prag 6, 1928–1929, s. 129–131; P. Macek, Barokní architektura a stavitelství v severních Čechách, in: Barokní umění v severozápadních Čechách, Ústí nad Labem 1993, s. 33–70.

61) H. G. Franz, Studien zur Barockarchitektur in Böhmen und Mähren. Brünn 1943; H. G. Franz, Bauten und Baumeister der Barockzeit in Böhmen. Leipzig 1962.

62) R. Kömstedt, Von Bauten und Baumeistern des fränkischen Barocks. Berlin 1963.

55) M. Horyna, Jan Blažej Santini-Aichel. Praha 1998, s. 265–274.

56) M. Vilímková, Stavitelé paláců a chrámů. Praha 1986, s. 28–29, 201–203.

57) P. Macek – P. Vlček – P. Zahradník, o. c. v pozn. 10.

58) P. Nevímová, Výstavba a výzdoba Klementina v letech 1556–1773. Dišertační práce. Praha: FFUK, Ústav pro dějiny umění. 2001.

zámkem v Pommersfelden, přesněji jeho grottou členěnou rovněž příkláněnými a ve vrcholu svázanými pasy.

Pro pochopení celkové situace je ale nutno nejdříve uvést pramenně podložená zjištění vycházející z rozsáhlého průzkumu.⁶³⁾ Prvotní sídlo v Ploskovicích – johanitskou komendu – lze snad na místě pozdějšího zámku doložit na sklonku 13. století, když samotná vesnice johanitům náležela již ve století předcházejícím. Po husitských válkách zde vznikla tvrz, opravená po roce 1475. Další zásadní přestavby vyznívají do velké čtyřkřídle, s ohledem na starší části objektu nepravidelné skladby s vnitřním nádvořím. Práce proběhly v období renesance a následně raného baroka. Tato vlastní zámecká stavba po dalších zásazích bohužel zcela zanikla v roce 1816, a celek tak ztratil jeden ze svých významových středů, který se posunul právě do sledovaného objektu, prvotně většinou nazývaného „zahradní dům“ či „letohrádek“.

Pro vývoj barokního areálu měl v této souvislosti význam nový vlastník z rodu sasko-lauenburského. Podstatný byl rok 1689, kdy zemřel dosavadní majitel Julius František vévoda Sasko-Lauenburský a jeho majetek zdědily jeho dvě dcery, jež se roku 1692 o majetek rozdělily tak, že severočeské a středočeské statky, v tom i Ploskovice, převzala roku Anna Marie Františka. Nová majitelka byla od roku 1690 provdána za falckrabího Filipa Viléma Falcko-Neuburského, po jeho smrti v roce 1694 se pak v roce 1697 provdala za toskánského velkovévodu Jana Gastona III., posledního člena slavného florentského rodu Medici, s nímž se však brzy poté rozešla a žila pak sama na svých českých statcích. Anna Marie Františka si v Ploskovicích nechala postupně budovat náročně koncipované letní reprezentativní sídlo.

Od roku 1701 máme doloženo budování nové zahrady, patrně horní části stávající při starším zámku, tehdy patrně rovněž adaptovaném. Již pro rok 1702 je ale doložen rybník dodnes existující v dolní části zahrady, jenž dokládá rozšíření v podstatě do stávající rozlohy. Tentýž rok se staví ohradní zeď zahrady a za ní pila a mlýn, které se staly součástí širšího areálu. V roce 1703 vznikla v „prostřední hlavní chodbě“ (loubí?) – dle všeho střední nejvýraznější terase s doposud částečně dochovanými staršími sklepy – na místě stávajícího „zámku“ nová ústřední fontána. Po určité odmlce jsou doloženy další práce v nové zahradě (1709), zejména je ale uvedena alej směřující do Býčkovic s příslušným farním kostelem (viz dále). V roce 1711

Obr. 4: Ploskovice (Litoměřice), zámek. Celkový pohled od jihovýchodu (všechny snímky P. Macek, 2003, není-li uvedeno jinak).

jsou zděny 3 fontány v horní zahradě (velká a dvě vedlejší – snad stávající). Fontány stály i v zahradě dolní (zmínka 1713), kde byly od roku 1715 stavěny na dolní terase dva rozměrné pařníky. V roce 1717 byly opatřeny věžičkami, později je zmínka o pilastrech na jejich zadní stěně – tedy zřejmě prospekty obracející se k zámku.

Rok 1716 přináší zcela zásadní změnu v koncepci areálu. Poprvé je uváděna „budoucí stavba nového knížecího domu“. Aktuálnost je doložena tím, že již začal být lámán kámen do základů. Ve stejný rok avizovaná návštěva hraběte Pachty je významná dalším podstatným faktem, protože s ním měl přijet i nejmenovaný stavitel. Na konci roku, nutno zdůraznit, že v době nutné zimní stavební přestávky pobýval na místě „pan stavitel Dientzenhofer“ (bohužel bez uvedení křestního jména), jehož sem spolu s lokajem poslal baron Klebersberg. Bylo to 12. až 13. prosince roku 1716. Příslušný zápis o tom uvádí: „Daß vor Herrn Baumeister Dintzenhofer, deme Ihro Gnaden Herr Baron Klebersberg nebst einen Laquey wegen deß vorseyenden hochfürstl. Gebäutes den 12. Xbr anhero geschicket und den 13. dito hier verblieben, auf 3 Mahlzeiten ein Gulden 30 Kr. aufgangen.“⁶⁴⁾ Tento fakt by sám o sobě mohl znamenat nalezení autora návrhu stavby. V první etapě jsme se k tomu rovněž příkláněli. Po seznámení se s celkovým rozsahem Špačkovy činnosti je však otázka daleko složitější. Doba návštěvy spíše svědčí o konzultacích, či posudku projektu, což je u velkovévodkyně toskánské doloženo i jinde. Návštěva Kryštofa Dientzenhofera, který měl posoudit možnost přestavby zákupského zámku, je doložena v roce 1702 stejně jako dříve Broggiův posudek tamější zámecké novostavby Orsiovy, případně de Maggiho konzultace při stavbě hospodářského dvora.⁶⁵⁾ Samozřejmě, míra ovlivnění a vazeb vycházejících z takovýchto setkání či profesních střetů, je

63) P. Macek – P. Zahradník, Ploskovice – zámek I. Stavebně historický průzkum. Praha: SÚRPMO 1990. Důchodní účty a jejich přílohy pro období 1701–1739, z nichž tento stavebně historický průzkum převážnou většinou vychází, se nyní nacházejí chronologicky seřazené ve Státním ústředním archivu ve fondu Ředitelství císařských soukromých a rodinných statků v Praze (ŘSRF/P) – účetní archiv, odd. Ploskovice.

64) SÚA, ŘSRF/P – účetní archiv, odd. Ploskovice, důchodní účet a účetní přílohy za rok 1716, příloha č. 263.

65) P. Macek – P. Zahradník, Zámecký areál v Zákupci, Průzkumy památek 3, 1996, č. 3, s. 3–34.

Obr. 5: Ploskovic (Litoměřice), zámek. Pohled ze schodiště do vestibulu.

značně diskutabilní, teoretických možností a kombinací nastává celá řada.⁶⁶⁾

Je zajímavé, že na Dientzenhoferovu návštěvu nová stavební činnost přímo nenavazuje. V roce 1717 se staví v Ploskovicích mimo mlýn pouze poměrně výstavný dům zahradníka (což dokládá uvedených 12 kamenných ostění v patře), jehož umístění vytvářelo jakýsi protipól starému zámku, což by mohlo naznačovat již výslednou koncepci s arkádovými chodbami (viz zmiňované loubí?).

Základní kámen letohrádku byl slavnostně položen až v roce 1718, což ovšem nevylučuje, spíše předpokládá určitou míru stavebních prací. Stavbu vedl Václav Špaček společně se svým polírem Jindřichem Richterem. Právě na jaře roku 1718 se tak Špaček poprvé objevuje ve službách velkovévodkyně toskánské, své nepochybně nejvýznamnější zaměstnavatelky, a to nejen v Ploskovicích, ale i na dalších jejích statcích; ve službách Anny Marie Františky pak Špaček vytrval až do její smrti roku 1741. Stálý plat ve výši 120 zl. ročně však pobíral až od 1. ledna 1722; kromě něj dostával ještě za jednotlivé stavby tzv. tovaryšský (stavební, mistrovský) groš, a to 3 krejcarey za každý pracovní den

každého zednického tovaryše (nikoli políra ani učedníka).

Ještě roku 1718 byl v Ploskovicích kopán „kanál“ (štola Lučního potoka pod zámek v hloubkové ose zahrady, zásobující rozsáhlá vodní díla v zámku i zahradě) a současně byly přiváženy „velké sochy“ ze Zákup, když zmínky o „hácích“ dokládají jejich kontinuální osazování na korunu zdí. Stavba pokračovala velice rychle a roku 1719 (tehdy, stejně jako v následujícím roce, byl již Špačkovým polírem Adam Hann) dle spotřeby materiálu vrcholila. Další transport soch z velké sochařské dílny v Zákupěch, vedené dlouhodobě sochařem Ondřejem Dubkem, jenž byl dvorním sochařem velkovévodkyně v letech 1700–1746, dokládá v podstatě stavební dokončení, proto-

že jejich vytažení na „altán“ v srpnu 1719 svědčí dle všeho o dokončení oválné dominantní hmoty vydělující se z blokové hmoty stavby. To ostatně potvrzuje i odměna tesařům za dřevěnou kupoli hlavního sálu.

Po takto aktivních letech lze sledovat určité zpomalení. Ještě v roce 1719 je nutno opravit 5 fontán a upravit pařníky v dolní zahradě. Pokles je patrný zejména v následujícím roce. Následně, roku 1721, se objevuje nový polír Hons Rader, což naznačuje další etapu odpovídající vybavování interiérů. Grotiér František Pfrinbner (?) tehdy realizoval „grottu“ v suterénu zámku, podstatné jsou zprávy o nákupu materiálu pro dvorního malíře Jindřicha Františka Krause (pracujícího pro velkovévodkyni v letech 1702–1733). K dalšímu kvantitativnímu poklesu zednické činnosti došlo v roce 1722 (jméno Špačkova políra v tomto roce neznáme), kdy byly na zámku již vytahovány římsy a uvnitř postaveno v kapli i hlavním sále lešení pro dvorního malíře Krause a štukatéra Hieronyma Fiumbertiho, známého jinak z práce v pražském Clam-Gallasovském paláci. Jeho výkon v grottách je zachycen s odkazem na „štukové sochy“ – tedy hermovky pilastrů středního oválného sálu, které jsou velice podobné stejnému štukatérovi připsaným prvkům zahradního gloriolu zámku v Mnichově Hradišti.

V roce 1722 pokračují opětovně práce v zahradě (ohradní zeď), k domku zahradníka byl přistavěn pařník, fíkovník a skleník. Je zajímavé, že se na stavbě podílí významnější pražský kameník Jan Oldřich Mannes, spolupracující jak se Špačkem, tak Kaňkou. Následující rok je pod vedením políra Jana Kreitzera dokončován sál, osazována jsou zrcadla a malován „rodokmen“, v kapli je prováděna náročnější štuková dekorace s pilastry, baldachýny aj. Současně se natírají střechy. Výše uvedené činnosti lze chápat jako vybavování interiéru stavebně již hotového hlavního objektu. V roce 1723 bylo ale přistoupeno k další velké akci – k budování arkádových chodeb, a to včetně nového podsklepení, do větší míry rušící starší podklenutou terasu z prvního desetiletí 18. století. V následném roce, kdy byl polírem

66) Pro posouzení širších vztahů je zajímavá další stavba Anny Marie Františky, která nemá se Špačkem přímou souvislost. Je to „Toskánka“ – zájezdní hostinec na staré karlovarské silnici. Podle Soupisu byla ušedlost vystavěna na počátku 17. století a následně byla na počátku 18. století přestavována. Nad portálem je umístěn kolovratský erb, na dveřích letopočet 1712, na dlaždicích v mázhauzu býval letopočet 1715. Z účetních písemností buštěhradského panství zjevně vysvitá, že Toskánku čili „nový hostinec mezi Braškovem a Pleteným Újezdem na zemské silnici“ vystavěl zednický mistr Daniel Conrath nákladem 2106 zl. 12 kr. 4 1/2 pen. v letech 1710–1712; po dokončení stavby pak budovu vyměřil Tomáš Haffenecker (SÚA, ŘSRF/P – účetní archiv, odd. Buštěhrad, důchodní účet a účetní přílohy za rok 1712, přílohy č. 111, 138). Krátce nato, v letech 1715–1716, však byl tento hostinec nákladem 1054 zl. 47 kr. 2 pen. ještě zvýšen o jedno patro; tentokrát na stavbu dohlížel a po jejím ukončení ji vyměřil stavitel Ferdinand Seyde (SÚA, ŘSRF/P – účetní archiv, odd. Buštěhrad, důchodní účet a účetní přílohy za rok 1716, přílohy č. 113, 130). Anna Marie Františka, jejíž portrét na objektu donedávna býval, zakoupila objekt zájezdní hospody snad pro zastávku na cestě do Karlových Varů, kam často jezdila.

nadále Kreitzer, zmiňované lešení „*k nové kupoli*“, spojené s osazením sochy sv. Jana Nepomuckého, lze nejspíše spojit se střechou, či falešnou kupolí nad sálem.

Současně byl zřízen, respektive zprovozněn jako dobová rarita, výtah a na severozápad od obce byl vybudován pod ovčínem nový rybník, který měl jedinou funkci – zásobit areál vodou pro četná a na spotřebu nepochybně velice náročná díla. Oprava štuku v ložnici (západní apartmá) roku 1725 dokládá tušenou skutečnost o bohaté výzdobě piana nobile, kterou lze zřejmě rovněž připsat štukatéru Fiumbertimu. Přesun nábytku ze Starého zámku následujícího roku dle všeho ukončuje tuto nejvýznamnější fázi budování. Počínaje rokem 1726 se vyskytuje i nový polír Chrysogon Hueber, další Špačkův blízký spolupracovník, jenž byl v Ploskovicích činný až do roku 1731. Sochařské práce pokračovaly v sale terreně, na západní galerii byla pokládána dlažba a postupně byly osazovány sochy. Tento nedochovaný soubor korunující oba úseky galerií s pochozí terasou obsahoval zřejmě 68 skupin o 2–3 postavách zobrazujících dle Levého antické výjevy a stejný počet barokních váz. Bohužel tento komplet doplněný „*dračími*“ chrličy (doloženými roku 1737) zcela zanikl. Se stavbou galerií byla přestavována i jejich substrukce v hloubce střední terasy. Tak lze chápat zprávu z roku 1727, kdy se v krajních prostorách grott zdí klenby a osazují „*misky*“ kašen.

Mimo sochaře Dubkeho začíná pro velkovévodkyni patrně pracovat i výraznější umělecká osobnost, kterou byl sochař Jan Pursch. Pro celkový vzhled byla významná i úprava soch, které byly tehdy natírány, nově byla zřízena koupelna, v zahradě se stavěly „*vjezdy*“ (brány čili „*prospekty*“). Při hlavní terase pod novou budovou byly přizděny „*výstupky*“ (drobné rizality dnes spojené se schodišti) a na terasu jihovýchodně navázala čtvrtkruhová, dodnes dochovaná rampa.⁶⁷ V roce 1728 probíhaly práce na zahradě. Při dokončení grott je doložen jednoznačně Jan Pursch, jenž se stává vůdčím sochařem. Vytváří zejména atlanty („*Herkuly*“) při sale terreně a uvnitř osovou „*kaskádu*“ – sousoší s chrlicem vyplňující čelní pohledovou stěnu osově hloubkové chodby. V horní zahradě se tehdy omítaly terasy včetně východní galerie, která se i dláždila. V dolní zahradě započala přestavba starších pařníků, které se velkovévodkyni „*již nelíbí*“, což dokládá trend změn v duchu neustálého „*vylepšování*“ areálu. Pro rok 1729 jsou účetní prameny nezvěstné, následující léto je zmíněn „*portál proti aleji*“, když není zcela jasné, zda se jedná o bránu v západní stěně zahrady, či méně pravděpodobně o vstup do aleje jižní. Pursch tehdy pracoval na fontáně v horní zahradě, s čímž snad

Obr. 6: Ploskovice (Litoměřice), zámek. Klenba předsíně hlavního sálu (viz obr. 3).

souvisí kámen přivážený na „*kaskádu*“. V dolní zahradě probíhalo osazování zeleně (m. j. 260 sloupů pro špalíry); litoměřický malíř Josef Světecký pak maloval stěnu na „*prostřední*“ opěrné zdi. Malba (freska?) známá v takovéto poloze z pražských zahrad se váže nejspíše na terasu pod arkádami. Doklad přebohaté výzdoby stěsnané na malý prostor obou zahrad doplňovaly „*figury*“, malované na plochých prknech, což nám vzdáleně může připomínat obdobné prvky ve Šporkově Kuksu.⁶⁸

V roce 1731 je doložená stavba nedochovaného „*portálu*“ ze zahrady do hospodářského dvora; zahájeno bylo budování „*prospektu*“ – tedy severního osového pavilonu – v horní zahradě, kde byla dokončena kaskáda s „*figurou*“ v oválné horní fontáně. V rozích horní zahrady byla zahájena výstavba nových pařníků vytvářejících diagonálně natočené point de vue (1733 dokončeny). Na nich byly osazeny 4 figury, zmíněna byla i blíže nespecifikovaná štuková dekorace. Základní kompoziční osu zohlednila brána na jižním konci dolní zahrady, kdy byly roku 1732 položeny základy k osovému „*prospektu*“. J. Pursch současně začíná pracovat na dolní fontáně a kaskádě v sale terreně. Tempo stavebních prací se zvolňovalo, v roce 1735 je zmiňována práce na „*portálu*“ v zahradě. V roce 1737 jsou nutné opravy galerie, kaskád a fontán. O. Dubke tehdy vytvořil a osadil mariánské sousoší v místě zvaném „*Na jezách*“, k němuž směřovala nově vysázená alej v kompoziční severojižní ose zámeckého areálu. Druhá Dubkeho státní „*Na černým*“ u Býčkovíc (dok. 1738) se rovněž, zde však volněji, vázala na složitý systém cest a kompozičních vazeb urbanizujících širší okolí Ploskovic.

V roce 1738 podstatné stavební práce v zahradách zřejmě skončily, pozornost se proto věnuje zeleni. Osazeno bylo mimo jiné 400 sloupů, 330 „*trpasličích*“ stromů, stavba no-

67) Votoček zná až zprávy z dokončování zámku ve dvacátých letech, z čehož vycházela i jeho datace (O. Votoček, Ploskovický zámek a jeho stavební úpravy v 18. století. Umění, 17, 1969, s. 59–75).

68) Pro někoho snad až „*poutřová*“ výzdoba odráží obecný barokní přístup, nejedná se o výjimku, ale o zásadní životní (a umělecký) názor. Viz i P. Preiss, František Antonín Špork a barokní kultura v Čechách. Praha 2003.

Obr. 7: Ploskovice (Litoměřice), zahrada. Severní „prospekt“ (završující dominantní obelisk zanikl).

vého pivního sklepa (?), obnova lázně, v parapetní zdi pod galerií byly doloženy mušle, dokončeny prospekty v zahradě (jižní a východní?). Litoměřický malíř Ignác Weldtlinger roku 1739 maluje „prospekt“, což lze nejspíše spojit s výzdobou (snad částečně perspektivních průhledů v zadní plné stěně) původně otevřeného severního pavilonu. Další pramen, pocházející ještě z května 1738, uvádí informace o současných i starších pracích. V grottách je zmíněno celkem 6 kašen, v přízemí zámku byly tehdy osazeny další, dnes zmizelé „mušle“ (fontány?), v terasní zdi pod zámek pak další vodní díla. Portál v ohradní zdi směrem k Býčkovickým měl mít 2 sloupy, dolní prospekt měl 6 váz, 2 pyramidy, což odpovídá zbytkům rozmístěným dnes volně v anglickém parku.

Zdá se, že hlavní práce byly dokončeny, u některých již začalo docházet k opravám i změnám, jež by patrně pokračovaly i nadále. Situaci změnila roku 1741 smrt Anny Marie Františky; což vyústilo ve zpřetrhání a v podstatě zastavení rozsáhlé stavební i další činnosti. Ploskovice totiž zdědila jediná dcera velkovévodkyně, provdaná za vévodu bavorského, která na objektu nepobývala a zajímala se spíše o jeho hospodářský potenciál. V roce 1748 byly proto zahájeny práce ve starším hospodářském dvoře.⁶⁹ Pro nás je zajímavé, že autorem byl nesporně K. I. Dientzenhofer. Jeho polír Josef Schillhabel zde pracoval až do roku 1754, kdy byly současně se dvorem přestavovány narušené galerie. Roku 1750 byla dokonce jedna část zcela stržena a postavena nově. V roce 1753 proběhla oprava zámku, starý „ananasovník“ nahrazen novostavbou, opravovány byly opětovně galerie. Stavitelem tehdy byl A. Luragho, jenž se zřejmě věnoval i dvoru. Tyto práce se ale již vymykají našemu tématu, ostatně další a další úpravy pokračují až do zásadní druhorokokové přestavby v polovině 19. století i následných problematických zásahů v období 2. světové války.

Ploskovický areál má historický základ ve čtyřkřídle zámku, skrývajícím pod renesanční a raně barokní slupkou středověké jádro, dodnes částečně zachované ve sklepení zá-

padního úředního domu. K němu byl připojen nejen hospodářský dvůr, ale zejména terasová zahrada, jejíž zřejmě dodatečnou korunou se stal zahradní dům – stávající zámek. Jeho dispozice odpovídá vile, případně maison de plaisance s typickým dvojitým apartmá. Principem kompozice je průnik, kdy téměř kvádrovým soliterním objektem dynamicky prorůstá dominantní převyšovaný válcový útvar obsahující v suterénu ústřední grottu, ve zvýšeném přízemí vestibul a výše dvě podlaží prostupující hlavní sál. Na vestibul navazuje v přízemí osová hloubková chodba, která křivkovým tvarem reaguje právě na vestibul a na severní straně na fiktivní ovál modelující střed dalšího risalitu. Pozoruhodné je těsné propojení

s výrazně dynamicky modelovanými komunikacemi zdůrazněnými vídeňsky orientovanými sochami atlantů („Herkulů“) do patra, které společně vyplňují téměř třetinu objektu a návštěvníka vedou dlouhou gradovanou cestou třikrát mířící od průčelí k průčelí do hlavního sálu. Výhradně letnímu využití odpovídá i otevření značné části dispozice volně do okolního prostoru barokní zahrady, se kterou je propojen dvojicí os, na které je prostřednictvím válcového prvku jakoby „navléknut“.

V patře vede komunikační koridor k předsáli, po jehož stranách jsou umístěny válcové prostory bývalé kaple a zrcadlového kabinetu. Zbývající prostor mezi nimi tvoří stísněná tmavá předsíň tvořící zcela protikladný dojem následnému prosvětlenému hlavnímu sálu. Její baldachýnová klenba vycházející nesporně z útvaru při vyústění schodiště do patra pražského berkovského paláce, a tedy stylově směřující k Santinimu. Navazující hlavní sál má pak členění nesporně vídeňsky orientované. Problémem je zde aktuálnost řešení, která v řadě motivů odpovídá tehdy ještě nedokončenému Hornímu Belvedéru. Dvojice apartmá s ústředními ložnicemi, vytvářejícími v bočních průčelích další risality, odpovídá klasické dispozici sídla tohoto typu. Nutno ještě zmínit grotty s náročným vodním programem vyplňující v půdorysně odpovídajícím rozsahu nejen část pod vlastním zámek, ale rozšiřující se i do připojených prostorů při terasách. Terasy s galeriemi pak spoluvytvářejí charakter zámku; oddělují a zároveň propojují oba základní stupně zahrady a spojují po vzoru italských vil, respektive Palladiových dispozic, vlastní „Lusthaus“ se starým zámekem a výstavným domem zahradníka.

Napojená zahrada obsahuje řadu objektů, z nichž nejvýraznější je severní pavilon zachycující kompoziční osu ukončenou na jihu při císařské silnici mariánskou statuí. Jeho vzory lze mimo atypickou, pouze zděnou helmici možná hledat ve vídeňské architektuře, konkrétně v jednom ze zahradních objektů Trautsonského paláce.⁷⁰ Druhá osa

69) P. Macek – P. Zahradník, Ploskovice – hospodářský dvůr. Stavební historický průzkum. Praha: SÚRPMO 1990, strojopis.

70) H. Sedlmayer, Johann Bernard Fischer von Erlach. Wien 1976, obr. 149.

prochází středem hospodářského dvora s centrální velkou kašnou, probíhala zámekem a za zahradní branou navazovala na monumentální šestiřadou alej vedoucí do vedlejších Býčkovíc, farní obce panství, a končící patrně v pavilonku nad terasovou vinicí (?). S řadou dalších prvků rozlehlé urbanistické kompozice se ostatně můžeme v různých obměnách setkat na řadě dalších Špačkových staveb (viz zahradní brána v Kunraticích apod.).

Pokud bychom se měli zamyslet nad autorstvím ploskovického areálu, je situace po cca roce 1720 celkem jasná, plně spojená s vyhraněnou tvorbou V. Špačka; tvorbou, ke které lze nalézt řadu paralel na současně budovaných objektech. Problémem však zůstává zásadní otázka autorství nového „zahradního domu“, tedy stávajícího zámku, přesněji navrhovatele jeho plánů. Výše již bylo hovořeno o starší atribuci litoměřickému Broggiu, k čemuž se přiklonil O. Votoček a vícekrát i H. G. Franz. Podrobné studium archivních pramenů i zpracování katalogu však naznačuje odlišné řešení dané otázky. Toskánským stavitelem byl nepochybně Oktaviánův otec Julius, který však v tomto výjimečném případě své vazby na syna nepřenesl. Toskánským stavitelem se stal na přelomu 17. a 18. století pražský Jan Jindřich Klingensleitner, jenž dle všeho stavěl zámek Buštěhrad. Ten je pozoruhodný zejména pokročilým severním osovým portálem vídeňského ražení, čemuž ostatně odpovídala i ve stejné době vzniklá statue na náměstí v Zákupcích, která nesporně napodobuje vídeňskou předlohu Fischerova díla „Am Graben“. Zde jsou tedy nesporné předstupy další činnosti. Po Klingensleitnerovi se objevuje méně významný stavitel Ferdinand Seyde pocházející z Mimoně, který působil na řadě staveb, ne však jako dvorní, ale pouhý provádějící stavitel. Oktavián Broggio se uplatnil zcela ojediněle, a to pouze v případě dostavby východního křídla zákupského sídelního zámku, které však stavěl jako jeho otec dle Orsiho plánů ze 70. let 17. století.⁷¹⁾ Již zmíněný, úporně tradovaný omyl, že mladší Broggio byl „protektčním dítětem“ velkovévodkyně, se nezakládá na žádném relevantním podkladě. Minimálně od roku 1718 byl velkovévodkyniným stavitelem náš Václav Špaček, jehož dílo je přehledné a při sledování celku i autorsky poměrně vyhraněné a nesporně ucelené působící.

Pokud bychom měli rozhodnout nyní, jeví se nám nejpravděpodobnější, že Ploskovice jsou vlastním dílem V. Špačka, který zde bohatě zúročil školu, která se mu dostala při styku se Santiniovým géniem, vnímáním současné pražské dynamické tvorby a zřejmě i zkušeností s dobovou vídeňskou produkcí. Řada ploskovických prvků (střední chodba v přízemí a baldachýnová předsíň a samotný sál v patře) dokládá jednoznačné vazby na berkovský palác, tedy na dílo Santiniho, které je zde však kombinováno s prvky známými v tvorbě K. I. Dienzenhofera. Jeho autorský podíl, o němž bylo rovněž uvažováno, se tak dostává do méně pravděpodobné roviny a jeho role se zde, jako ostatně na řadě dalších toskánských realizací, dostává do roviny posuzovatele. Nesporné linie, vedoucí od Ploskovic k další Dienzenhoferově tvorbě, tak mohou dokonce naznačovat jakýsi inspirační popud (viz kostel v Počáplech, vstupní křídlo broumovské prelatury a v podstatě celá řada „příčného oválu“).⁷²⁾

71) P. Macek – P. Zahradník, Zámecký areál v Zákupcích, Průzkumy památek 3, 1996, č.3, s. 3–34.

Pro samotné počátky tvorby Václava Špačka je zajímavý **filiální kostel sv. Vojtěcha ve Slatině (Kladno)** Kostel doložený jako řada dalších k roku 1352 byl dle A. Podlahy roku 1717 přestavěn do stávající podoby.⁷³⁾ Dne 11. dubna 1718 smečenský děkan Nespěšný požádal pražskou arcibiskupskou konzistoř, aby mohl tento kostel, jenž byl „*skoro od základů nově restaurován*“, benedikovat.⁷⁴⁾ Další oprava proběhla dle Podlahy až v roce 1868, kdy byl odstraněn malovaný dřevěný strop v lodi a malby na kruchtě. Kostel je jednoduchá stavba s odsazeným polygonálním presbytářem; na západní štítovém průčelí je přiložena neobvyklá dvojice polygonálních schodišť na kruchtě, jež nad půdorysem protaženého U vyplňuje loď. Tento prvek a samostatně stojící zvonice, poměrně blízka zvonici v Zeměchách, by snad mohly souviset s dílem V. Špačka. Rozhodnutí je ale velice podstatné, protože by se jednalo o snad první stavbu pro Špačkova zcela zásadního stavebníka – velkovévodkyni toskánskou. Mimo zmíněná zajímavá západní schodiště však postrádáme výraznějších prvků, abychom mohli o případném autorství jednoznačněji soudit, další prvky (zvonice) by dokonce mohly být o něco mladší.

Jednoznačná je Špačkova aktivita v **Horní Polci u České Lípy**, kde se tento stavitel nepochybně uplatnil na zásadní přestavbě **poutního areálu s kostelem P. Marie**.⁷⁵⁾ Tento nepochybně nejvýraznější sakrální komplex velkovévodkyně toskánské i V. Špačka se stal ústředním poutním místem na toskánských panstvích a jeho budování, spojené s uctíváním místní zázračné mariánské sošky, bylo přímo ovlivňováno velkovévodkyní.

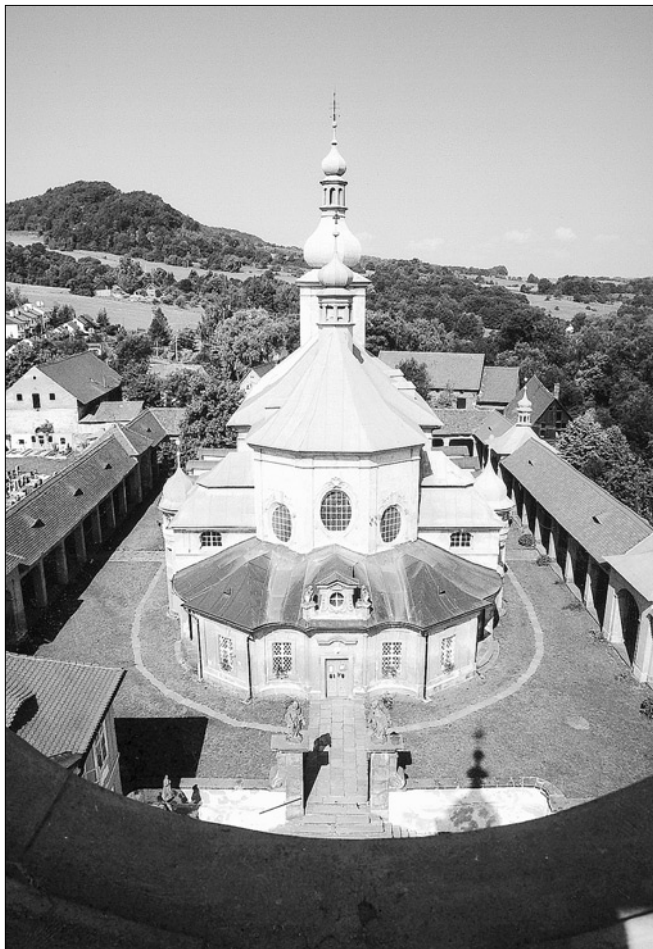
První zmínka o obci Palič, příslušející k doksanskému klášteru, pochází z roku 1273, farní kostel je doložen až roku 1358. Úcta k mariánské soše započala někdy po polovině 16. století, za vlády Berků z Dubé. Po intermezzu, kdy panství vlastnili Novohradští z Kolovrat, získal celek roku 1632 Julius Jindřich vévoda Sasko-Lauenburský. Od roku 1665 panující Julius František pak nechal starší kostel v letech 1688–1690 zcela přestavět. Novostavbu navrhl i vedl dle archivních dokladů Julius Broggio. Po smrti Julia Františka, jenž zemřel roku 1689, převzala obdobně jako Ploskovice i polické panství roku 1692 Anna Maria Františka, která pokračovala v otcově díle. V roce 1692 se na místě naposled objevuje Broggiův polír Václav Tille. Od roku 1693 byly osazovány obrazy dvorního malíře Františka Hageny. Roku 1696 truhlář Michael Dobner postavil hlavní oltář, když sochařskou práci vykonal M. V. Jäckel. V letech 1697–1700 vznikla nová fara se stodolou, 1700–1701 nový hostinec. Rok 1700 je významný, protože tehdy jako dvorní stavitel nastoupil Jan Jindřich Klingensleitner, jenž u velkovévodkyně působil do roku 1703. K raně baroknímu kostelu byla roku 1702 polírem Kryštofem Reichenbachem přistavěna „*nad sakristií*“ nová oratoř, tentýž rok maloval na kostele trojici slunečních hodin poustevník ze Sloupu. Starší podobu dokládá stavba nové dřevěné zvonice (1703). Do

72) M. Korecký, Tvorba Kiliána Ignáce Dienzenhofera. Zprávy památkové péče, 11–12, 1951–1952, s. 45–107.

73) A. Podlaha, o. c. v pozn. 6, s. 311–313.

74) SÚA, APA I., kart. 1073.

75) P. Zahradník, Horní Polce – kostel a poutní areál. Archivní rešerše. Praha: SÚPP 1997. Důchodní účty a jejich přílohy pro období 1716–1742, z nichž tento stavebně historický průzkum převážnou většinou vychází, se nyní nacházejí chronologicky seřazený v SÚA, ŘSRF/P – účetní archiv, odd. Horní Polce.

Obr. 8: Horní Police (Česká Lípa), poutní areál. Závěr a současně vstupní průčelí kostela od východu, pohled ze vstupní věže.

roku 1709 vznikla v místě nová škola a následně byla aktivita na poutním areálu částečně zbrzděna výstavbou zámku (1711–1717).

V této době byla ale postavena na místě nálezu uctívané sošky náročná statue Panny Marie Polické, která zahájila novou etapu. Tato statue, zvaná v soudobých pramenech „*novou polickou kaplí*“, byla postavena v roce 1714, přičemž sochařská práce byla dílem velkovévodkyně dvorního sochaře Dubkeho.⁷⁶⁾ Úcta velkovévodkyně je doložena ve stejném roku malbou obrazu P. Marie Polické, který pro ni maloval děčínský Vavřinec Pfeiffer (za obdobný obraz pro velkovévodkyni bylo roku 1733 zapláceno malíři Moravinimu). Rok 1716 dokládá novou část areálu opravou 15 bohužel nedochovaných kaplí růžencových tajemství „*vedoucích od polického kostela*“ k obci Jezvě. Současně pokračovaly práce na oratoři. Další rok máme doloženy práce na poslední kapli „*u kostela*“.

Zásadní proměna celkové koncepce nedávno modernizovaného komplexu se začala připravovat roku 1717 a následného roku přestavba vypukla v plné síle. Práce pak pokračovaly nepřetržitě až do roku 1726 a částečně i dále. S tím souvisí i změna stavitele. V roce 1717 končí práce stavitele F. Seydeho z Mimoně a v roce 1718 nastupuje, stejně jako v Ploskovicích, V. Špaček, který je tohoto roku uveden jako „*pražský stavitel*“ (jmenovitě až roku 1721). Aktivní Špačkovu účast na nové koncepci dokládá i zpráva z téhož

76) V. Nejedlý – P. Zahradník, Mariánské, trojiční a další světecké sloupy a pilíře v Libereckém kraji. Praha, 63, 2003, s. 80–81.

Obr. 9: Horní Police (Česká Lípa), poutní areál. Vstupní věž od jihozápadu.

roku, kdy mu byl ukázán „*kostel a kaple kolem něho*“, což neodpovídá dochované podobě. Současně se v Polici objevuje zednický polír Martin Hahn a tesařský mistr Kryštof Just. Práce musely probíhat rychle, protože v roce 1718 je zmíněn materiál do „*kupole nad knížecí oratoří*“, která má být velká, oválná a „*věžičky nad točitými schody*“, dále sakristie „*postavená s mnoha rohy*“, jak je krásně dobově postižen její dynamický půdorys. Stržena byla současně předšíň po jižní straně kostela. Na práce, které lze dnes dobře na stavbě určit (mimo oválnou kupoli, což může být i nepřesné označení, či doklad starší aktivity z roku 1716) bylo spotřebováno 10 000 klenebních cihel. V roce 1719 byly postaveny postranní chóry (tedy boční lodě s ochozy v patře), hudební chór (západní dvoupatrová kruchta), postranní chodby (viz boční lodě), dvě vlašské kupole (tedy stávající, falešné klášterní klenby a ne kupole „*oválná*“) nad oratoří a točitými schody. Kostel měl být zároveň na klenbě vyzdoben „*quadraturou*“ a štukatérskou prací. Štukatérem byl tehdy Chrysogon Hueber, jenž vytvořil dochovaný, poměrně hmotný naddimenzovaný baldachýn se 4 anděly a dvojími „*cortinen*“ (?) v kostelním „*oblouku*“ (resp. nad vítězným obloukem) a horní chór (zřejmě dekorace klenby presbytáře). Dva dosud existující putti („*Kindel*“) nad vnějším vstupem do sakristie byly natřeny „*stříbrnou barvou*“, střechy (plech a šindel) červeně, zmíněna je i problematická nedochovaná „*postranní budova*“ postavená „*ke kostelu proti vsi*“ (?). Od roku 1720 nastupuje tento Hueber jako nový zednický polír. Areál dostává další součást, stavě-

Obr. 10: Horní Police (Česká Lípa), poutní areál. Západní kruchta kostela P. Marie.

ny jsou ambity „křížové chodby“. K charakteru výzdoby velkovévodkyní hýčkaného poutního místa je zajímavá zpráva o stavbě lešení v kostele, které mělo sloužit k umístění pomerančovníků (1720).

Další, dalo by se říci, že korunou přestavby byla stavba nové vstupní věže sloužící současně jako zvonice s vyhlídkovými terasami. Kameníční mistři Jan Karel Böhmisch z České Lípy a Jiří Kryštof Stranz ze Zákup zde mají doložen značný rozsah prací. Roku 1721 jsou osazovány „kleště“ do „oblouků u zvonice, do kupole u zvonice, k věži a ke staré věži“. Určitou odbočkou je stavba nové zděné stáje dokládající drobné proměny příbytku kněze. Jedná se zřejmě o přízemí stávající kaplanky se zajímavými klenbami. Stavba zvonice je doložena téhož roku smlouvou na kamenické prvky věže a „na galerii věže“ (boční schodišťové přístavky s terasami) a hlavní 3 (?) schodiště. Práce na věži pokračují v roce 1722, kdy byl zcela přeřezán i hlavní olář. Proběhlo jeho stržení a znovuosazení, přesazení dvou postranních oltářů. Ze stejné doby pochází zmínka o 5 kaplích „chodby“, tedy ambitů. V roce 1722 jsou rovněž zmíněny „voluty pod Herkuly“ (nosné konzoly atlantů), balustry i prvky k nové kaplance. Zákupský lamač kamene Jan Kryštof Geisler tehdy „nalámal 4 kusy velkých soch, jež náležejí do Police ke zvonici“. 1722 tesařský mistr Jan Jiří Toberauer (Doberauer) potvrzuje stavbu „kupole s lucernou“, jak nazývá cibulové zastřešení zvonice. Milým detailem je zápis z téhož roku o zakoupení 15 liber mýdla k namydlení provazu, jehož bylo použito „při vytahování čtyř

obrů a jiných velkých kamenů a pak 3 zvonů na novou věž“. Stále v tomtéž roce je uváděn materiál ze stržené kaplanky a zvonice.

Práce pokračovaly i v kostele. V roce 1722 zákupský dvorní truhlář Jan Fridrich Tielsch renovoval hlavní a postranní oltáře, dvorní malíř Jindřich František Kraus štafíroval hlavní oltář. Proběhla i renovace staré západní kostelní věže stavěné J. Broggiem, roku 1723 bylo vyplaceno kamenickému mistrovi Stranzovi za novou věž. Tentýž rok bylo zřízeno z iniciativy velkovévodkyně arciděkanství a 4 kaplanská místa, protože téměř 50.000 přijímání ve vrcholném poutním období na přelomu 20. a 30. let nárokovalo značný počet kněží. V roce 1723 proto byla budována kaplanka, kameník Geissler pak lámal „sochy“ (pískovcové bloky) pro Dubkeho – dvě na věž (na boční terasy) a dvě na velké podstavce ve vchodu (tedy do brány mezi dvěma úrovněmi nádvoří při kostele). Z téhož roku je zpráva o portálu mezi hřbitovem a farním dvorem. Ke kaplance se dochoval pozoruhodný technický přípis. V roce 1723 tesařský mistr J. J. Toberauer z Litoměřic „pomocí stavitelských šroubů vyzdvihl krov, který před tím stál nad stáji a kůlnou děkanství, čímž mohlo být na zeď vyzděno ještě jedno patro a zřízeny pokoje pro p. kaplany“. V tomto roce byla střecha zvonice natřena olověnou bělobou (podklad), následně dvakrát modrou barvou a posledně fermeží jako ochrannou vrstvou.

Výstavba nových pokojů mezi kaplankou a děkanstvím (nadále Špaček s polírem Hueberem) dokládá propojení ar-

Obr. 11: Horní Police (Česká Lípa), poutní areál. Hlavní průčelí arciděkanství.

ciděkanství se zadním traktem v roce 1724, kdy byly placeny štuky v ambitech. V roce 1724 proběhla platba za provaz pro vytažení 2 soch na věž a 2 na portál mezi věží a kostelem, což odpovídá lámám kamene z minulého léta. Na věži byly osazeny dodnes patrné „4 dračí hlavy“ (viz stávající obnovené ? chrlice) a okapy.

Teprve po dokončení kaplanky a spojovacího křídla došlo k přestavbě předního objektu, protože k roku 1724 je uveden materiál „k nové budově děkanství ke zhotovení klenob a příčných zdí v pokojích“. V kostele byl současně osazen „trám k baldachýnu pro sedadlo biskupa při oltáři“, dosud nesoucí členitý dřevěný baldachýn. Otázkou je, zda můžeme s tímto datem spojovat progresivně ztvárněné rokokové křeslo, nesoucí nejen obligátní sasko-lauenburský znak, zdobící ostatně kdeco (kazatelnu, menzu hlavního oltáře, varhany aj.), ale i zcela ojedinělý znak toskánský. V roce 1724 osadil hodinář Jan Heller stroj na věž a J. A. Goltz nechal ve své kapli sv. Jana Nepomuckého v ambitech, která byla již tehdy uzavřena dřevěnou prosklenou konstrukcí, zřídit oltář. Další z řady kaplí zasvěcena P. Marie Sněžné nechal zřídit (spíše však vyzdobit) od roku 1724 jmenovaný arciděkan Jan Jindřich Karel Melzer (Möltzer), který je v ní i pohřben (†1746). Drobné přemalované ovály na klenbě nejsou vzdálené dílu malíře Moraviniho (?).

Rokem 1724 započaly rovněž velké slavnosti postupně „otevírající“ celý nový areál. Podnětem byla slavnost přenesení ostatků římské mučednice sv. Kristýny do nově zřízeného oltáře. Mimo běžnou a dle všeho bohatou výzdobu byla postavena trojice triumfálních bran zobrazujících 3 hlavní ctnosti sv. Kristýny. Je zajímavé, že v téže době jako poslední větší akce následovala konečná přestavba arciděkanství, tedy přední budovy dnešního obydlí, započatá po přípravách v roce 1725. Počet 26 kamenných ostění dostatečně hovoří o rozsahu úprav.

V roce 1726 vystřídal dosavadního políra Chrysogona Huebera, jenž tehdy přešel do Ploskovic, nový polír Jan Kermer, kamnář Mates Böhm pracoval na kachlových kam-

nech pro arciděkanství, jehož stávající fasáda se právě dokončovala. Okna byla zasklena sklenářem Jiřím Hermannem „velkými a malými terči“. Změna políra i další zprávy dokládají finále velkolepé proměny areálu, který měl v celku stát více než 20.000 zlatých. Ještě roku 1726 stavěl nový polír Kermer v Polici nedaleko školy domek lazebníka a nato v letech 1726–1728 hostinec v nedalekém Žandově. Na polickém kostele bylo roku 1727 vyřazeno prostřední okno v závěru a nahrazeno žlutými tabulemi, což známe z pozdních popisů i u kostela v Kunraticích. Ve stejném roce „zcela rozebral a seřídil ve francouzském tónu“ kostelní varhany českokamenický varhanář Tobiáš Fr. Fleck. K výrazné barevnosti areálu máme zprávy z roku 1731, kdy by-

la zvonice a 5 věžiček ambítoů opět natřena modře (základní běloba, dvakrát modrá, závěrečná ochranná fermež).

Další velkou slávou bylo v roce 1731 pořádané přenesení ostatků sv. Kristýny, ke které se nyní připojil i sv. Pavel. Dvorní malíř Kraus štafíroval dvě mušle nad místy uložení svatých těl, s řadou pomocníků maloval nové triumfální brány. Dále malovali figury, štíty, velký oválný obraz na kostelní věž a vyšpalírování 5 triumfálních bran s vodotrysky. Součástí působivého barokního „teatra“ byla pro nás snad až zarážející atrakce, při které z těla ukřižovaného Krista umístěného na zvonici nad vstupem jakoby prýštila krev. Kdybychom neměli účty na zakoupení červené barvy pořízené právě pro tento účel, asi bychom se na jinak doloženou zprávu dívali s nedůvěrou. Dvornímu ostruháři Harttmannovi byl totiž 10. července 1731 zaplacen 1 zl. 27 kr. „vor 6 Pfundt rothe gutte Pressiell, welche bey der Translation deren zweyen heyl. Leiben Christina et Paulo gleich einen Blut und obig den Eingang des Glockenthurns mitten der Triumph-Portten aus eingestandenenen Crucifix herauszuspringen zugerichtet worden“.⁷⁷⁾

Špačkova aktivita se roku 1731 zaměřuje na přestavbu zámku spojeného funkčně zcela s poutním areálem. Roku 1737 byla zřízena při kostele ještě poustevna. Poustevník z Würzburgu měl zabezpečovat čistotu kostela a údržbu parament. Jednalo se o nedochovanou stavbu o 3 prostorech „při kostelní zdi“. Jedny z posledních zpráv hovoří v roce 1738 o dokončení malířské a štafířské práce na hlavním oltáři. V roce 1742, tedy rok po smrti velkovévodkyně, je doložena oprava 14, dnes bohužel zcela zaniklých kaplí, což dokládá, že k Jezvě směřující, či přesněji od České Lípy k areálu směřovaná hlavní poutní cesta byla stále udržována.

Za panování bavorských velkovévodů byl po polovině 18. století dovybaven interiér dalšími jednotlivostmi, celek ale společně se snižováním významu poutního místa zapo-

77) SÚA, ŘSRF/P – účetní archiv, odd. Horní Police, duchovní účet a účetní přílohy za rok 1731, příloha č. 114.

čal pozvolna upadat. Větší restaurátorské práce proběhly v letech 1861–62, kdy byl kostel znovu vymalován, opraveny a štafírovány byly některé oltáře a boční dveře, respektive jejich ostění byla přesazena do niky a obrácena do interiéru. Řada dalších restauračních a renovačních prací následovala po roce 1900. Poslední větší akcí byla poměrně tvrdá oprava vstupní zvonice v 80. letech minulého století, kdy byla část z ruky modelovaného štuku nahrazena odlitky (hlavice).

Jak již bylo řečeno, ze sakrálních aktivit Anny Marie Františky, a tedy i jejího architekta Václava Špačka, měl nesporně nejvyšší prioritu právě hornopolický areál. Nové poutní místo velkovévodkyně toskánské mělo být odpovídajícím způsobem přestavěno a rozšířeno přesto, že poměrně nedávno byla dokončena jeho výrazná barokní přestavba. Špaček v duchu soudobého citění ale přeorientoval areál tak, aby celek plně odpovídal pohybu příchozích alejí od sousoší poblíž zámku. Nové průčelí bylo proto vytvořeno z východní strany závěru, která byla zcela proměněna příkomponováním dynamicky tvarované sakristie (která by nevznikla bez principů formujících zámeček v Ploskovicích) a navazujících bočních přístavků oratoří s věžičkami schodišť napojujících se na nové boční lodi s ochozy. Toto nové průčelí až nečekaně naléhavě odkazuje spíše k profánnímu zámeckému průčelí se středním dominantním risalitem a doprovodnými stavbami zastřešenými mansardovými střechami, než ke stavbě sakrální. Nová nápaditá sestava byla završena vstupní solitérní věží (mající funkci zvonice a současně vyhlídkového místa s terasami), která má rovněž úzké vztahy k zámku v Ploskovicích, a to jak vnějším členěním využívajícím atlanty, tak klenbou průjezdu. Novou orientaci celku podpořily ještě ambity s pěti, posléze sedmi kaplemi, vytvářející v půdorysu U, otevřené ke straně nového nástupu. Jestliže se celek tak razantně proměnil, je příznačné, že nyní „zadní“ věžové Broggiovo vstupní průčelí bylo ponecháno zcela bez jakéhokoliv nového zásahu.

Jediným prvkem narušujícím částečně přísnou osovost je budova arciděkanství, vzniklého na místě starší budovy. Její samostatná přísně osová kompozice se středním, trojúhelným štítem završeným risalitem a typickou plošnou dekorací kolem oken, řešení říms nevyjímaje, vytváří jasný prvek ve Špačkově díle, které se projevuje i v interiérech, zejména vstupní hale a navazujícím dvouramenném schodišti s plnou střední zdí, či zajímavým profilem fabionových stropů. Hlavní budovu propojuje arkádové křídlo se zadním objektem, obsahujícím v patře kaplanské pokoje a v přízemí další, snad o něco starší prostory, z nichž západní, s klášterní klenbou, je pro tvůrce charakteristická.

V interiéru kostela můžeme nazírat bohatou „toskánskou“ výbavu ve velkém stupni dochování včetně působivých, módně oblečených figur nesoucích v prosklených dílech kosti příslušného mučedníka přivezeného z Říma. Z architektonického aparátu je nutno vyzdvihnout originální klenební sestavu sakristie napojující se svými křížicemi se pasy na ploskovický zámek a vůbec celou proměnu východního závěru. Přejít bočních lodí do systému prostorů nově obklopujících východní závěr má zajímavý prvek s „přetáčenými“ pasy navazujícími na pilastry „santiniovsky“ ostře vyrůstajícími z kosé stěny. Nové dynamické prvky vnesly do interiéru ochozy nad bočními loděmi, kde se uplat-

ňují typické konzolkami podpírané přímé překlady otvorů do hlavní lodi a zejména jejich dynamicky formované balustrové parapety. Obdobných tvarových kvalit dosahuje západní patrová hudební kruchta, kde jsou dramaticky zakřivené pasy, přecházející ostrým lomem z konvexního do konkávního tvaru nejvýraznějším motivem. Pozoruhodná spojitost zde existuje se západní kruchtou kostela sv. Klimenta v pražském Klementinu, který mohl sloužit zejména ve svém horním patře jako předloha nejen dramatickou modelací čela, ale také svým, v Polici až „nešikovným“ propojením čelní křivky s prostými křížovými klenbami.

Abychom však sledovali jednotlivé stavby pokud možno postupně, je nutno se vrátit do Prahy sklonku druhého desetiletí 18. století. Zásadním dílem byla nepochybně dostavba **Toskánského, dříve Thunovského paláce na Hradčanském náměstí v Praze**. Poměrně podrobně sledovaný historický vývoj dospěl při posledních průzkumech ke zjištění doposud neznámé podoby paláce, respektive jeho podstatné dostavby.⁷⁸⁾ Thunové palác dle projektu J. B. Mathey nebyl dokončen a po jeho zakoupení roku 1718 přistoupila Anna Marie Františka, velkovévodkyně toskánská, k náležité dostavbě, která se týkala prvořadě stále ještě chybějícího hlavního sálu a navazujících reprezentativních prostorů. Odsazením sálu od severního průčelí čelního křídla byla změněna jeho Matheyem navržená poloha, přilehlé prostory se navíc připojily jako další funkční jednotky do nově koncipované náročné kompozice. Nalezené stopy později barbarsky zničeného hlavního prostoru, přesněji sestava prostorů, dokládají značnou podobnost s prvky hlavního sálu pražského Fürstenberského (Berkovského) paláce a s řadou prvků, členících jinak odlišně koncipovaný oválný ústřední prostor v Ploskovicích. Nejedná se pouze o velice blízký řádkový aparát členící stěny, ale i o trojlísté arkády otvírající se do prostor ve druhém patře (prostory pro hudebníky, či balkony), které zajímavě zasahovaly do velkého fabionu falešného zastropení sálu. Zde bychom rovněž chtěli odkázat na již zmíněné Veltrusy, přesněji členění dolní úrovně hlavního sálu, vykazující některé až znepokojivě shodné rysy.

Ve třetím desetiletí 18. století se situace vyhraňuje jednoznačněji a Špačkova činnost se na základě předešlých děl i vlivů úspěšně rozvíjí. S toskánskými aktivitami souvisely pochopitelně i vlastně neustále probíhající **úpravy hlavního zámeckého sídla v Zákupcích u České Lípy**. Jako hlavní sídlo vedoucí Sasko-Lauenburských a následně Anny Marie Františky, velkovévodkyně toskánské, měl sídelní zámek neobyčejně bohatý stavební i umělecký vývoj od středověkého objektu až po sídlo abdikovavšího Ferdinanda Dobrotivého. Protože areálu byla věnována detailní pozornost ve starším článku tohoto časopisu,⁷⁹⁾ uvádíme nyní jen základní data věnovaná činnosti Václava Špačka.

Ten se na objektu objevil v roce 1718 a jeho účast se odrazila již pouze v některých dokončovacích pracích, a to po účasti řady architektů (Orsi, Broggio, de Maggi, Klingensleitner, Broggiove, Seyde). Patrně nejzajímavější byla stav-

78) P. Macek – P. Zahradník, Toskánský palác – představy architekta a stavebníka v konfrontaci s daným prostředím. Průzkumy památek 6, 1999, č. 1, s. 21–40; P. Macek – P. Zahradník, Toskánský palác v Praze – historie a rekonstrukce stavby. Praha 1999, s. 8–23.

79) P. Macek – P. Zahradník, Zámecký areál v Zákupcích, Průzkumy památek 3, 1996, č. 2, s. 3–34.

Obr. 12: Olovnice (Kladno), hospodářský dvůr. Torzo mohutné sýpky.

ba nového výtahu, zřejmě dle vzoru na zámku v Ploskovicích. Pro něj byla proražena středověká zeď a nad ním vybudována věžička. Současně snad bylo přebudováno i barokní dvouramenné schodiště s plnou střední zdí, které se ale stále vázalo na starší renesanční, raným barokem v daném místě pouze upravenou dispozici. Další práce se již týkaly spíše honosného vybavení.

Abychom pro určitou přehlednost shromáždili poznámky k jednotlivým stavbám, uvádíme i zde mladší zásahy spojené s naším autorem. Podstatnou otázkou je Špačkova doložená účast na stavbě velkolepého hospodářského dvora, jehož projekt nesporně pochází od Julia Broggia. Severní křídlo však bylo stavěno se značným zpožděním a jakýsi nedochovaný objekt pokračoval od něj zřejmě dále k západu. V roce 1725 uvedená zpráva o stavbě „*nové stáje pro hříbata u stájí pro jezdecké koně*“ se může vázat právě k této akci. Specifikace hovořící o hlavních dveřích, dalších 13 dveřích, 15 oknech, 2 větších oknech, 8 „*kuzech*“ do věže (?), 4 „*kuzech*“ do slepých oken, 2 štítech, o předělání dalších 4 štítů, dále pak vytažení 2 sousoší, „*jednoho koně s vedle stojící osobou*“ to vše již samo o sobě hovoří o náročnosti dnes bližší neurčitelného objektu. Pod Špačkem pracující polír Adam Hann pracoval na objektu ještě roku 1726. Lze proto spekulovat, že dobudování a rozšíření dvora organizoval na podkladu starších plánů právě V. Špaček. Ostatně, řada pozdně barokních klášterních kleneb později značně přestavěného severního křídla dvora tuto atribuci umožňuje.

V dalších letech se stavěly zejména objekty v zahradách. 1734–35 byl staven nový skleník, účasten byl zednický mistr Jan Adam Stanbach. V roce 1738 postavil tento polír s kamenickým mistrem Janem Kryštofem Stranzem další skleník, což obě se zřejmě dělo minimálně pod Špačkovým dohledem.

S toskánským okruhem je v raném období spojena činnost spojená s **pivovarem v Buštěhradu** nedaleko Kladna, kde roku 1718 Špaček vyměřoval „*nově vybudované řečiště u pivovarského rybníka*“. Vlastní pivovar byl zásadně přestavován v 19. a 20. století. Významná je ale doposud jeho poloha mimo vlastní zámecký i hradní areál, protože za-

chovalá barokní stavba doposud sleduje střed obce s náměstím osově vázaným na severní průčelí zámku, přesněji na něj navazujícími terasami zaniklé barokní zahrady. Patrně se zde jednalo o širší urbanistický záměr.

Díky Zápisné knize se nyní musíme vrátit do **areálu Klementina**, respektive **křídla** obsahujícího **Zrcadlovou kapli** (1722, svěcena 1726) a nad ní nový velký **knihovní sál** (stropní freska 1724).⁸⁰⁾ Většinou Kaňkovi připisovaná střední část Klementina obsahuje některé prvky, které jsou Špačkovi blízké. Jeho případná účast na stavbě však není doložitelná, spíše by se jednalo o provádění dle cizího návrhu, byť určité dekorativní prv-

ky zejména v Zrcadlové kapli nejsou našemu staviteli rozhodně cizí. Zde je ale nutno myslet zejména na případný obecnější vztah ke Kaňkovi (a opět k Santininu), pro což hovoří podobné citěné prvky nalézající se např. v sálu zámku Karlova Koruna v Chlumci na Cidlinou.

Další utilitární stavbou v katalogu Špačkova díla je archivně doložená **sýpka v Olovnicích u Kladna**. Tento objekt na zvoleně vysokém panství byl postaven v letech 1723–1724, a to značně vysokým nákladem 2631 zl. 33 kr. 4 pen. V prvním roce stavbu vedl polír Johann Kirchstiegl, ve druhém roce pak Pavel Bláha. Václav Špaček, jenž podepsal vyúčtování stavby, pobíral řádný tovaryšský groš. Kamenické práce odvedl slatinský kameník František Cibulka, jemuž bylo zapláceno za dvě velká dveřní ostění o výšce 3 1/4 lokte a šířce 2 lokte, 81 okenních ostění o výšce 3/4 lokte a délce 6/4 lokte, 3 okenní ostění do klenby o výšce i šířce 6/4 lokte, 12 soklů a 12 postamentů pod sloupy a 20 loktů stupňů ke vchodu.⁸¹⁾ V roce 1725 bylo ještě nadto zapláceno 98 zl. 9 kr. pražskému pokrývači Leopoldu Františku Hrdličkovi, který sýpku, jejíž střecha měla plochu 384 sáhů 7 loktů, pokryl háky a prejzy.⁸²⁾ Dnes záměrně devastovaná zřícenina sýpky, dominující donedávna obci i okolí, je součástí dalšího obrovského toskánského dvora, kde je Špačkova činnost jistě větší (rozsáhlé sklepy, pivovar, správní objekt – dnes mateřská škola a j.). Dokládá univerzální využití Špačkových služeb pro toskánské dominium.

Pro další Špačkův vývoj však má zásadní význam stavba **kostela sv. Jana Křtitele v Brenné na zákupském panství (Česká Lípa)**. Zákupský děkan Tobiáš Jeroným Roll 7. března 1723 oznámil pražské arcibiskupské konzistoři, že již za předešlého děkana odkázal místní mlynář Herfort 100 zl., za něž měla být na hřbitově v Brenné místo dosavadní kaple, sbité z prken, postavena nová kamenná kaple. Nyní se však velkovévodkyně toskánská, jakožto patronka, rozhodla místo toho dát raději přestavět přímo

80) P. Nevimová, Výstavba a výzdoba Klementina v letech 1556–1773. Dìsertační práce. Praha: FFUK, Ústav pro dějiny umění. 2001.

81) SÚA, ŘSRF/P – účetní archiv, kart. 3576.

82) SÚA, ŘSRF/P – účetní archiv, kart. 3577, 3578.

Obr. 13: Brenná (Česká Lípa), areál kostela. Východní průčelí s branou a nárožními kaplemi (před demolicí věžní helmice, stav 1982).

brenský filiální kostel sv. Jana Křtitele; nařídila již svázet kamení a stavitel na její příkaz prohlédl místo. Podle děkana „kostel nebude stržen, pouze presbytář, jenž bude vybíhat 10 či 12 loktů“.⁸³⁾ Z pamětních zápisů téhož zákupského děkana se dovídáme, že se stavbou se začalo v roce 1724 a že kostel i s věží byl hotov již v roce 1726.⁸⁴⁾

Areál dnes bohužel bez jakéhokoli zájmu zanikajícího kostela v Brenné nemá mimo dřevěnou stavbu žádného předchůdce, a proto se celek dle představ tvůrce zcela volně rozvinul. Jedná se o podélnou plochostropou stavbu, jejíž boční strany zvýrazňují polygonální risality odpovídající ústřední jednotce interiéru, kde výraznější dvojité fabion navozuje dojem kupole. K ní jsou přiřazeny příčně obdélné úseky tvořící spojky se západní částí vyplněnou kruchtou a na východě za štukovým oltářem přiléhající trojčlenou částí se střední vtaženou věží. Důraz na zvládnutí výrazné urbanistické situace, volně navazující na zákupský areál, vyvolal potřebu dvojice průčelí. Bezvěžové je obráceno do krajiny; průčelí s věží pak společně se vstupní branou a do ohradní zdi hřbitova vpravenou dvojicí kaplí zcela ovládá prostor návsi.

Charakteristická řada detailů i celková kompozice vytváří určitou představu dalšího vývoje základní řady Špačkových kostelů. Odráží se zde i vliv předchozích podniků, a to ze-

83) SÚA, APA I., kart. 1125.

84) Státní okresní archiv (dále SOKA) Česká Lípa, Farní úřad (dále FÚ) Brenná, Memorabilienbuch der Pfarre Brenn, fol. 10v–11r.

Obr. 14: Kvítkov (Česká Lípa), kostel. Západní vstupní věžové průčelí.

jména v podobě západní krucht, která dynamickou skladbou i vykláněnými pasy navazuje na principy střední chodby v přízemí ploskovického zámku. Složitě komunikačně propojené úseky oratoří při štukovém hlavním oltáři pak předznamenávají další blízké počiny (Kvítkov).

Nedaleko obce stojící kaple sv. Jiljí s obydlím poustevníka (která byla dle pamětní knihy někdy centrem na poustevnu poněkud nepřiměřených šlechtických podniků) není zachována do té míry, abychom ji autorsky jednoznačněji určili.

Jednoznačné rysy tvorby V. Špačka nese sakrální objekt ve **Kvítkově u České Lípy**. První přípravné práce ke stavbě nového **kostela sv. Jakuba Většího** ve vsi nacházející se na panství Česká Lípa – Nový Zámek, jehož majitelem byl Jan Josef hrabě Kounic, byly učiněny již roku 1724, kdy se začal lámat stavební kámen.

Vlastní stavba byla zahájena roku 1725 a v podstatě ukončena byla již následujícího roku 1726; za oba tyto roky na ni bylo vydáno celkem 1810 zl. 10 kr. Drobné dokončovací zednické práce, jež vykonával už jen jeden zedník, proběhly ještě v roce 1727; v následujících letech se pracovalo už jen na vnitřním zařízení. Stavitel, neuvedený jménem, se v účtech objevuje jen v letech 1725 a 1726, kdy také pobíral patriční tovaryšský groš. V obou těchto letech mu bylo placeno i za jeho návštěvy přímo na místě; první z těchto návštěv je doložena ke 22. březnu 1725. V roce 1725 je také v účtech výslovně uvedeno, že stavitel do Kvítkova při-

Obr. 15: Kvítkov (Česká Lípa), kostel. Celkový pohled k východu.

jížděl z Prahy.⁸⁵⁾ Nadto v roce 1725 byla tomuto staviteli zaplacená v České Lípě zvláštní „diskrece“ ve výši 7 zl. za zhotovení plánu kostela.⁸⁶⁾ Teprve v letech 1737–1738 byla ke kostelu nákladem 159 zl. 2 kr. 7 1/2 pen. přistavěna nová sakristie. Při této stavbě však již není uváděn žádný stavitel, nýbrž pouze zednický mistr Jiří Otte. Mezi výdaji na tuto drobnou stavbu zasluhuje pozornost 5 krejcarů, zaplacených za žlutou barvu.⁸⁷⁾

Stavba obklopená hřbitovem stojí ve středu návsi. Kostel je podélný, se širší lodí, na niž se napojuje odsazená a oble ukončená část presbytáře a úsek kruchty s navazující vtaženou věží zdobící odlišně měřítkově pojaté subtilní převýšené západní průčelí. I zde je charakteristická podobnost obou krajních částí, dávajících zde výraznějšímu střednímu úseku dominantní centralizující charakter. Zajímavá je plošná výzdoba stěn, zejména středních bočních partií, kde je patrná i původní barevnost (sytě žluté plastické prvky na bílé stěně). Za presbytářem byla přistavěna dodatečně sakristie, která však souvisí s originálním řešením oratoří. Ty jsou přístupné přes půdu přízemní, rovněž oble ukončené sakristie, odkud vedou náročnější barokní mramorované dveře do úzké chodbičky. Komunikace v síle stěny závěru je osvětlena okny otevřenými do prostorů po bocích oltáře. Je pozoruhodné, jak urputně se autor snažil vpravit do drobného presbytáře prvek známý např. z velkolepého sálu vranovského zámku, či střední kupolové jednotky vídeňské knihovny, zde však neprovázaný tak úzce s klenbou. Celková kompozice kostela i řada detailů poukazuje zřetelně ke Špačkově tvorbě vznikající v regionu jeho častého působení pro velkovévodkyni toskánskou.

Dalšími aktivitami byly stavby na toskánských **dvorech**. Podle Podlahy zřídila Anna Marie Františka v době lidic-

kého faráře Hausschilda (tedy 1681–1710) ve **Vrapicích (Rapi-cích) u Kladna** veliké konírny pro až neuvěřitelný počet 200 koní. V roce 1725 bylo za „stavbu nového kravína a chléva pro voly u poplužního dvora ve Vrapicích, jakož i nové kůlny, stodol a zdi dvora, dále u poplužního dvora v Holousech nové perny a nového přistavěného ovčína, rovněž kusu zdi dvora a ve dvoře nanějuš potřebné opravy“ zaplacen celkem 746 zl. 21 kr. 3 pen., z čehož zedníci dostali 470 zl. 31 kr. 1 pen. a tesaři 254 zl. 21 kr., což dokládá další stavbu v nedalekých **Holousech**. Tyto rozličné práce prováděli rozliční zedníci, z nichž na prvním místě je obvykle uváděn Jiří Schwartzbach. S pracemi v Holousech bylo ve skutečnosti započato již v roce 1724. Práce zedníků je v účtech podrobně popsána takto: „Zedníkům, kteří u poplužního

dvora ve Vrapicích ke staré stodole od základů nově postavili a omítli jedno humno a dvě nové perny o délce 49 loktů a šířce 21 loktů, přičemž zvláště do zahrady museli na obou rozích provést dvě skarpy. Dále u kravína, chléva pro voly, kůlny a komory na trávu, jelikož staré jílové zdi nebyly trvanlivé, museli všechno strhnout, z čehož zůstalo stát jen něco málo, a znovu od základů nově až pod střechem postavili dvě strany, každou o délce 81 loktů a šířce 21 loktů, a 3 nové příčné zdi, u ostatních 3, kde zůstalo něco málo starých trvanlivých zdí, provedli na tom až pod střechem také nové zdi. U poplužního dvora v Holousech, jelikož perny v horní stodole byly příliš malé a vždycky se musel sypat jeden či více stohů, byl rovněž od základů nově až ke staré stodole postaven kus zdi o délce [vynecháno] loktů a šířce [vynecháno] loktů. Rovněž jelikož také tamní ovčín byl pro dobytek příliš malý, byl také od základů postaven kus nové zdi na dvou stranách, každá o délce [vynecháno] loktů, a příčná zeď o šířce [vynecháno] loktů.“ Dále účet popisuje jen drobnější práce, z nichž hlavní byla stavba zdi dvora.⁸⁸⁾

Archiválie umožňují zajímavý vhled do utilitárních činností na toskánských panstvích. Po řadě přestaveb je právě na dvoře ve Vrapicích patrné několik detailů, které bychom snad mohli spojit se Špačkovým působením. Jedná se zejména o portálek a zbytek členění štítové stěny.⁸⁹⁾

Hostinec v Podlešíně na zvoleněveském panství byl postaven nově od základů nákladem 689 zl. 28 kr. 1 pen. v letech 1724–1725, přičemž na jaře 1725 byly prováděny už jen dokončovací práce. Stavbu vedl zednický mistr Martin Gross, kamenické práce dodal slatinský kameník František Cibulka.⁹⁰⁾ Stavba vznikla v době, kdy pro Annu Marii

88) SÚA, ŘSRF/P – účetní archiv, kart. 267.

89) Děkujeme J. Žižkovi za řadu cenných podnětů, vycházejících z jeho dlouholetého studia hospodářských dvorů a přinášejících pozoruhodné výsledky.

90) SÚA, ŘSRF/P – účetní archiv, kart. 3577, 3578.

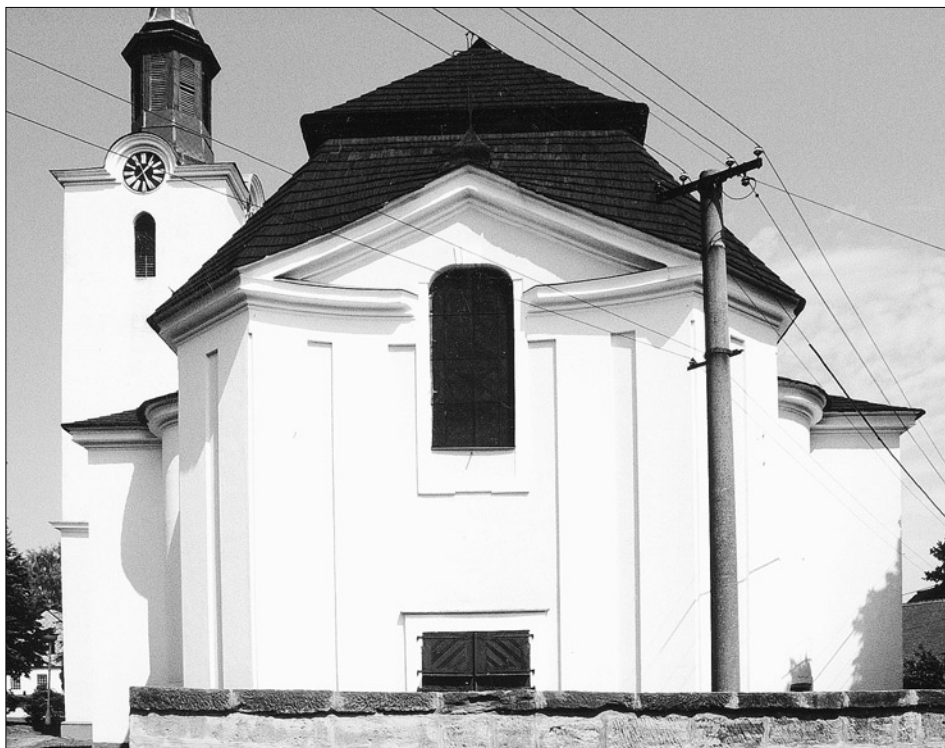

Františku v podstatě všechny stavby navrhoval V. Špaček.

Totéž platí pro **hospodářský dvůr nad vsí Zeměchy** na zvoleněveském panství, zvaný v soudobých pramenech Marien-Meyerhof, který byl postaven nově od základů nákladem 1186 zl. 5 kr. 1 pen. v letech 1725 až 1726, přičemž na jaře 1726 byly prováděny už jen dokončovací práce. Stavbu vedl zednický mistr Martin Gross, kamenické práce dodal kameník František Cibulka.⁹¹⁾

Významnou akcí byla zásadní přestavba **kostela sv. Alžběty ve Cvikově (Česká Lípa)**. Kostelem se podrobněji zabývala L. Kracíková, která se ale věnovala jeho středověké podobě.⁹²⁾ Pamětní kniha cvikovské fary, založená v roce 1752, uvádí, že obnova cvikovského farního kostela, který byl při ní značně zvětšen, byla zahájena v roce 1725 a ukončena v roce 1729 a že na ni podle závěrečného účtu z roku 1729 bylo vynaloženo celkem 5275 zl. 57 kr. 1 3/4 pen.⁹³⁾ Ze soudobých stavebních účtů však vyplývá, že stavba trvala poněkud kratší dobu – zahájena byla v roce 1726 a trvala do roku 1728, přičemž v tomto posledním roce už byly prováděny jen práce menšího rozsahu. Zednické práce, za něž bylo zapláceno celkem 1457 zl. 32 kr. 5 pen., vedl v obou prvních letech stavby polír Adam Han, zatímco drobné práce roku 1728 už probíhaly bez políra. Na stavbu ovšem dohlížel stavitel Špaček, který za ni také během celého roku 1727 (nikoli v roce 1726) pobíral tovaryšský groš a v srpnu téhož roku také potvrdil správnost dosavadního účtování, jež srovnal se svým příručním rejstříkem.⁹⁴⁾ Ke kostelu měl asi užší vztah, protože máme doložen i jeho osobní dar.

Cvikovský kostel patří mezi výrazná Špačkova díla. I zde bylo přistoupeno k zásadní přestavbě, základní koncepci odpovídající v řadě znaků ostatním sakrálním stavbám toho-

Obr. 16: Cvikov (Česká Lípa), kostel. Vstupní západní přístavek obsahující kruchtu.

Obr. 17: Cvikov (Česká Lípa), kostel. Interiér; pohled k jihozápadu.

to autora. Ponechána byla větší pozdně gotická trojlodní stavba s odsazeným polygonálně ukončeným závěrem, ke kterému byl na západní straně symetricky přikomponován vstupní úsek obsahující v patře kruchtu. Řešen byl povýtce dynamicky, s proláklými stěnami a okosenými nárožními; zde s připojenou dvojicí schodišť. Takto vzniklá vstupní část, mající ve Špačkově díle další pokračování (viz Počátky, Třebušín, Hořelice), vytvořila monumentální nástup od západu a současně zdůraznila určitou centralizující notu stavby. Na východě byly k presbytáři připojeny dva patrové přístavky, jejichž schodiště do oratoří vystupují co troj-

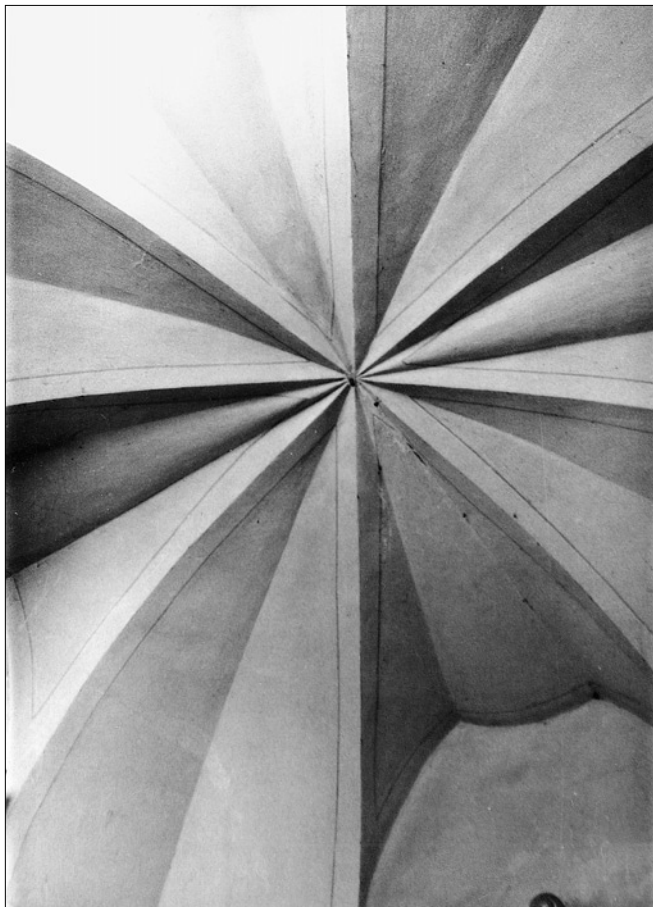
91) SÚA, ŘSRF/P – účetní archiv, kart. 3577, 3578.

92) L. Kracíková – J. Smetana, Románská a gotická architektura v okrese Česká Lípa. Praha 2000, s. 37–41.

93) Diecézní archiv (dále DA) Litoměřice, Liber memorabilium erectus [...] Ao 1752, s. 117–118.

94) SÚA, ŘSRF/P – Administrace toskánských statků (dále ATS) Zákupy, kart. 48, sign. Zákupy 64/4.

Obr. 18: Cvikov (Česká Lípa), kostel. Skládané klenby v přístavcích po bocích presbytáře.

boké risality jako odpovědi na střední útvar kněžiště (viz kostel v Liběchově). V interiéru byly zcela přeřezány starší boční tribuny, které získaly dynamický tvar svých čel. Nejvýraznější je ale jejich přisazení k ponechaným starším převýšeným oknům, která při drobném výřezu zhruba v polo-

vině výšky přetínají. Santiniovská inspirace (klášter v Želivě) se tak může uplatňovat i zde. Do skupiny „skládaných“ útvarů přísluší klenby v přízemí pod oratořemi. Jejich originální řešení vychází z klenby klášterní, pročleněné řadou výsečí, v jejich vrcholech pak nečekaně konvexně vyklenutých, což se promítá až do záklenků navazujících oken.⁹⁵⁾

Zásadní význam má i následující projekt – novostavba **poutního kostela sv. Kateřiny v Lázních svatě Kateřiny u Počátek (Pelhřimov)**. Počátecká stavba, respektive kostel v Lázních svatě Kateřiny u Počátek je poměrně známý díky Soupisu památek.⁹⁶⁾ Zabýval se jím i J. Neumann, který uvedl: „Na místě staršího, roku 1553 připomínaného kostela byl v letech 1730–31 postaven centrální barokní kostel dienzenhoferovského ražení. Dvě válcové věže uzavírají stíhlé, konvexně vypjaté, symetricky řešené průčelí, jež vyniká střídavým a uvažným členěním. Tato půvabná stavba, v níž se střídají konvexní a konkávní formy, se vyznačuje vzácným smyslem pro proporce a působivým, výtvarně velmi citlivým zasazením do krajiny.“⁹⁷⁾ Mimo něj se o stavbu zajímala V. Naňková, která jej zařadila mezi sporná díla K. I. Dientzenhofera, jak alespoň uvedla v seznamu jeho děl.⁹⁸⁾

Podle počátecké farní pamětní knihy, založené ovšem až v roce 1796, se uvádí, že „kapli sv. Kateřiny v lese“ začal nově od základů stavět počátecký děkan Václav Grotz, jenž zastával tento úřad do roku 1729; ještě za něj byla prý kaple z podstatné části hotova. Dokončil ji však a patřičně vyzdobil až Grotzův nástupce František Leopold Remacle, jenž byl počáteckým děkanem v letech 1729–1734.⁹⁹⁾ Tyto údaje pozdější kroniky potvrzují i soudobé zprávy. V červenci 1725 totiž počátecký děkan Václav Josef Grotz sdělil pražské arcibiskupské konzistoři, že prastará kaple sv. Kateřiny, jež je pod patronátem rektora jindřichohradecké jezuitské koleje, hrozí zřícením. Děkan se proto rozhodl postavit novou kapli, jejíž plán konzistoři zaslal; stavba této kaple neměla podle něj o mnoho přesáhnout částku 1200 zl. a děkan žádal o povolení k této stavbě.¹⁰⁰⁾ Další dopis v záleži-

Obr. 19: Počátky - Lázně sv. Kateřiny (Pelhřimov), kostel. Pohled od severu.

95) Cvikovská klenba byla problematicky zařazena mezi tvary historizující: M. Radová – O. Rada, *Knihy o sklípkových klenbách*. Praha 1998, s. 143; P. Macek, *Barokní klenby*, Zpravodaj STOP 4, 2002, s. 5 až 12.

96) Z. Wirth, *Soupis památek historických a uměleckých v království Českém 18. Politický okres Pelhřimovský*. Praha 1903, s. 223–227. Jen pro úplnost je možné doplnit zamýšlení nad místním sousoším, které nese řadu znaků spojujících ji s „toskánskými“ statuemi. Zda jde o případný Špačkův podíl (pak až podezřele ranný – 1717?), či obecnější dobový typ, nelze prozatím určit.

97) J. Neumann, *Český barok*. Praha 1974, s. 182, obr. 97.

98) V. Naňková, *Chronologický seznam díla Kiliána Ignáce Dientzenhofera*, in: Kilián Ignác Dientzenhofer a umělci jeho okruhu. Praha 1989, s. 46.

99) SOKA Pelhřimov, *Děkanský úřad Počátky*, inv. č. 1, fol. 2v–3r.

100) SÚA, APA I., kart. 1154.

tosti stavby kostela sv. Kateřiny poslal konzistoři v květnu 1731 děkan František Leopold Remacle, jenž psal, že jeho předchůdce na kapli vynaložil 1500 zl., ale ta se nadále nachází v bíděném stavu. Remacle proto prosil, aby mu bylo povoleno sbírat almužny na pokračování ve stavbě a použít k témuž účelu i částku 200 zl. z kostelních peněz; ke své žádosti přiložil i souhlas vrchnosti, již byl František Leopold hrabě Šternberk jakožto majitel žirovnického panství.¹⁰¹⁾ Určitým problémem je zde datace. Přípravy včetně plánu probíhaly již roku 1725, cena je však značně nízká. Nelze tedy vyloučit, že dnešní podoba vznikla i poněkud později, což by vyjasnilo jinak prioritní spor s modelačně blízkou stavbou ve Cvikově.

Na místě starší stavby, z níž byl ponechán a v průčelí znovuosazen pouze starší barokní portál, vznikla pozoruhodná drobná stavbička, pro niž je určující půdorys. Střední dominantní úsek určuje ovál, respektive dvojice úseků jeho větších kružnic. Na ni z obou stran v hloubkové ose navazují prostory, které jsou výsledkem omezení fiktivními ovály v hloubkové ose a ovály přisazenými v obou přidáných úsecích v příčných osách. Na řešení půdorysu navazuje klenba, skládaná z jednotlivých kupolí (placěk). Jejich sraz je přímý, vytvářející na hloubkovou osu kolmé hrany. Podstatné jsou krajní úseky nad oběma konci stavby, kde jakoby nasazují drobné zlomky pokračujících dalších kupolí odpovídajících klenbě středního prvku. Celkové řešení doplňuje dvojice oválných schodišťových věží, která vytváří měřítkově daleko drobněji působící průčelí. Stěny člení od nároží důsledně odsazený systém lesenových ráků s doplněnými odsazenými plochami hrubých omítek, které patrně nahradily starší etapu těmito úseky malovanými červeně. Okenní otvory jsou pro Špačka typické, s koutovými konzolami. Stavbu zcela organicky završuje originálně konstrukčně i tvarově řešená mansardová střecha zdůrazňující ve své trojdílné skladbě, jež vychází již z půdorysu, ještě důrazněji střední oválný prvek.

Snad zvažovaný vliv zámecké kaple ve Smiřicích, případně podobnost kostelu v Hořelících, patrně určoval starší atribuci. Naopak jiný směr naznačuje podoba staveb

Obr. 20: Počátky - Lázně sv. Kateřiny (Pelhřimov), kostel. Detail vstupního průčelí.

Obr. 21: Počátky - Lázně sv. Kateřiny (Pelhřimov), kostel. Pohled do klenby presbytáře.

komponovaných na oválech (kružnicích) s přisazenými konkávně tvarovanými útvary (Dientzenhoferova stavba v Dobré Vodě). Zcela originální je ale u našeho objektu prostý sraz kleneb, který výrazně oslabuje podíl Dientzenhofferova a problematizuje i případně uvažovaný vztah k T. Haffeneckerovi. Naopak, jakoby se zde projevovalo něco ze starších Guariniho kompozičních principů, pokud ovšem nejde o zcela jednoduše, bez hlubšího rozmyšlení provedené řešení, mechanicky odpovídající prostým srazům jednotlivých klenebních útvarů. V dalším Špačkově díle se několikrát objevuje varianta tohoto řešení (s výjimkou zcela ojedinele konstruovaných kleneb) v kostele v Hořelících, analogie jsou zjevné u kaple Třebušíně a již zmíněné západní části kostela ve Cvikově, takže tato příslušnost se jeví přesvědčivější.

101) SÚA, APA I., kart. 1208.

Obr. 22: Třebušín (Litoměřice), kaple při závěru kostela.

Obr. 23: Zeměchy (Mělník), kostel. Západní průčelí.

Do tohoto okruhu spadá i stavba **kostela sv. Mikuláše s kaplí sv. Jana Nepomuckého v Třebušíně u Litoměřic**.

Kostel v Třebušíně byl připisován O. Broggiovi a datován k roku 1710, kaple k roku 1724.¹⁰²⁾ Situace je však složitější. Fara byla v Třebušíně, jehož majitelem tehdy byl František Karel Kressel z Qualtenbergu, obnovena v roce 1711.¹⁰³⁾ Se stavbou fary se začalo v roce 1713.¹⁰⁴⁾ O přestavbě kostela a stavbě kaple sv. Jana Nepomuckého se však žádné písemné prameny nedochovaly. V kostelním inventáři z 8. ledna 1726 je však již kostel označen jako „*nově postavený farní kostel ke ctí sv. Mikuláše*“, rovněž fara je tu uvedena jako „*fara, která je nově postavena*“. Kaple sv. Jana Nepomuckého tu ještě zapsána není; setkáváme se s ní až v následujícím inventáři z 1. 7. 1738.¹⁰⁵⁾ Na plánu Třebušína z roku 1727 již ovšem vidíme jak přestavěný kostel, tak kapli sv. Jana Nepomuckého.¹⁰⁶⁾ Kostel tedy musel být přestavěn již před rokem 1726; kaple sv. Jana Nepomuckého pak někdy před rokem 1727, přičemž ze skutečnosti, že v inventáři z ledna 1726 není uvedena, bychom mohli s jistotou mírou pravděpodobnosti usuzovat, že vznikla v letech 1726–1727.

102) Umělecké památky Čech 4. Praha 1982, s. 106–107; Oktavián Broggio. Katalog výstavy. Litoměřice: Galerie výtvarného umění v Litoměřicích 1992, s. 39.

103) DA Litoměřice, Fary I., Třebušín.

104) Státní oblastní archiv (dále SOA) Litoměřice, Matriky, sign. 172/1, fol. 292v.

105) DA Litoměřice, Fary I., Třebušín.

106) SÚA, Sbírka map a plánů, inv. č. 1092, sign. F X. 15.

Pokud sledujeme kostel, jenž ve své západní části obsahuje zbytek starší lodi a osově věže (dnes současně se schodišti neobarokně přestavěné), můžeme nalézat několik výrazných motivů. Základní skladba lodi s vytaženými okosenými svazkovými pilastry odpovídá skutečně Broggiovi působícímu v blízkých Litoměřicích, který blízkého motivu užil již před rokem 1710, současně však i Haffeneckerovu kostelu v rovněž nepříliš dalekých Bohušovicích (1716). Detaily klenby však poukazují daleko pravděpodobněji na vznik až někdy ve třetím desetiletí 18. století, kdy známe v celkové skladbě hmot podobnou sestavu, a to Kaňkův kostel ve Zlonicích (viz kostel sv. Havla v Liběchově). „Kaňkovský“ motiv je ale známý v širším měřítku, jak ostatně dokládá zajímavá podstatně mladší stavba ve středočeských Pyšelicích.¹⁰⁷⁾ Naopak kaple, která byla dle technických detailů s kostelem stavěna oproti tradici téměř současně, potvrzuje mladší datování a její výraz navíc plně odpovídá Špačkově tehdejší tvorbě (viz Cvíkov, Počátky a později Hořelice). Navíc dramatický a snad až antropomorfní výraz vnějšího pláště poukazuje zpět, až jakoby k některým projevům guariniovským, což jsme ve zcela jiném kontextu zmiňovali u kostela v Lázních u Počátek.

I když obě části trebušínské sestavy jsou v okruhu Špačkovy tvorby známé, je obtížné vysvětlit tak zásadní rozdíl mezi vzhledem kostela a kaple. Jedině snad nové přání sta-

107) P. Kroupa – J. Žížka, Ke stavebnímu vývoji kostela Pozdvižení sv. Kříže v Pyšelicích, Průzkumy památek 2, 1995, č. 1, s. 94–99.

vebníka, rozšiřující objednávku o připojení výstavné kaple, která evidentně reaguje na oblý závěr kostela a má částečný odraz v jeho kruchtě, by mohl situaci objasnit. Spojení obou částí by mohlo ostatně odpovídat Špačkovu „skládankovitému“ postupu, který se objevuje již v Ploskovicích a provází jej po celou tvorbu.

Menší akcí byla barokizace **kostela Narození sv. Jana Křtitele v Zeměchách (dnes Mělník)**. V květnu 1726 zvoleněveský farář Fabián Vincenc Chládek oznámil pražské arcibiskupské konzistoři, že filiální kostel v Zeměchách se sice nenachází ve špatném stavu, ale je malý a starý, takže se velkovodkyně toskánská, jakožto patronka na prosby faráře a věřících rozhodla, „aby tento kostel nebyl sice v tomto létě postaven úplně nový“, ale „aby byl rozšířen a byla přistavěna jeho část“, a že „poslala svého stavitele, který má naříděno, aby zůstal určit místo pro zvětšení a rozšíření kostela.“¹⁰⁸⁾ Se stavbou bylo nepochybně začato ještě téhož roku, neboť 24. listopadu 1726 bylo koupeno pívo poddanským zedníkem, kteří „pracovali na nově stavěném zeměšském kostele.“¹⁰⁹⁾ Až v roce 1730, kdy již byla stavba zjevně delší dobu hotova, bylo do účtů zapsáno, že stavební materiál k této stavbě stál celkem 936 zl. 40 kr. 3 pen., z čehož polovinu zaplatila vrchnost a polovinu kostel.¹¹⁰⁾

V tomto případě se jedná o modernizaci, která starší stavbu pouze „obléká“ do moderního roucha. Kostel získal nové fasády s typickým lesenovým, důsledně nároží odhalujícím aparátem. Špačkovi pak odpovídá zejména vstupní předsíň s mansardovou střechou, případně členění samostatně stojící zvonice, vše s originálně vyvinutými římsami. Výrazný je i monumentální nástup do areálu kostela delším přímým schodištěm.

Významným toskánským podnikem bylo dále budování **zámeckého areálu v Kácově (Kutná Hora)**. Stavba byla mimo soupisovou literaturu poprvé podrobněji zkoumána v rámci stavebně historického průzkumu v roce 1991, doplněného posléze o další fakta.¹¹¹⁾ První doklad o Kácově

Obr. 24: Zeměchy (Mělník), kostel. Jižní boční průčelí se samostatnou zvonici.

Obr. 25: Kácov (Kutná Hora), zámecký areál. Celkový pohled od jihu.

pochází z roku 1352, kdy je zde zmiňován farní kostel. V roce 1362 se Ješek z Černčic píše jako pán na Kácově, což dokládá existenci panského sídla. Tvrz s poplužním dvorem je ostatně přímo uváděna v průběhu 15. století. Jako zámek se sídlo objevuje opětovně roku 1656, kdy patrně proběhly opravy za Benigny Kateřiny z Lobkovic. V roce 1688 koupil Kácov Jan František, svobodný pán z Kaiserštejna. Jeho vlastní syn Hellfried František (od 1690) provozoval zná-

lu zámku. Praha: SÚRPMO 1991, strojopis. Po zpracování stavebně historického průzkumu byly objeveny další prameny, totiž celkové vyúčtování přestavby zámku za léta 1727–1733 (SÚA, ŘSRF/P – účetní archiv, odd. Kácov, důchodní účet a účetní přílohy za rok 1733, příloha č. 85; dnes je toto vyúčtování opět nezvěstné) a výtah ze stavební knihy týkající se závěrečných prací v roce 1734 (SÚA, ŘSRF/P – účetní archiv, odd. Kácov, důchodní účet a účetní přílohy za rok 1734, příloha č. 25).

108) SÚA, APA I., kart. 1162.

109) SÚA, ŘSRF/P – účetní archiv, kart. 3579.

110) SÚA, ŘSRF/P – účetní archiv, 3586.

111) P. Macek – P. Zahradník, Kácov. Stavebně historický průzkum areá-

mou větší stavební činnost v Praze, kde zaměstnával přední umělce jako Alliprandiho, Dientzenhofera, Spinettiho a další. Provedené úpravy starší tvrze zde byly tedy rozhodně nemalé. Odhad z roku 1711 ale zámek popisuje s vnitřním dvorem, patrový, snad tříkřídový, což dnešnímu stavu odporuje. Roku 1712 ujímá se Kácova Karel Jáchym hrabě Breda. Ke kácovskému panství tehdy mimo kácovský dvůr patřilo ještě dalších 8 dvorů, činicích z panství velice výkonnou ekonomickou jednotku. Breda roku 1725 prodává panství císařskému radovi von Schmidlinovi a ten následně roku 1726 Anně Marii Františce, velkovévodkyni toskánské. Zřejmě ihned byla zahájena náročná přestavba zámku. Stará renesanční dvouraktová tvrz byla severním směrem rozšířena o další trakt, přičemž se přízemí ocitlo ve směru od navýšeného severního dvora pod terénem, nad nímž byl vyzdvižen patrový zámek s převyšujícím, vnitřní halu osvětlujícím „pavilonem“ a bočními risality opatřenými cibulovými věžemi.

V Uměleckých památkách Čech je uvedena řada zajímavých jmen, která jsou ze souvislostí velice hodnověrná. Stavba má být barokní z let 1726–33 (polír P. Bláha, kameník P. Baumgärtner). Iluzivní okna měl malovat F. Císař, štuk v kapli měl provádět B. Matoni. Malby sv. Tří králů a oslavu Ducha svatého, stejně jako malby oratoří (krajinomalby) i pokojů, měly být novogoticky (sic) provedeny J. Moravimem z Prahy za účasti F. Císaře, H. H. Milera a J. Stefana.¹¹²⁾

Archiválie výše uvedené potvrzují. Hovoří o roku 1727, kdy zásadní přestavba zámku započala, a podávají nám představu o průběhu celé akce až k jejímu ukončení v roce 1733. Celková suma prací včetně materiálu byla 23 324 zl. 24 kr. 2 1/4 p. Z tohoto souhrnného vyúčtování lze vyvodit postup prací, kdy první rok byl spíše vázán na přípravné práce, když zásadní objem byl prostaven v roce 1728. Již v roce 1727 se ale pracovalo na „stavbě kácovského nového zámku a stájí“. Rychlý postup dokládá nákup „cvočků“, či dokončení „lucerny“ (1728) pro rákosové stropy. To ostatně potvrzuje nákup barev „k natírání zámku“ (1730), či „k natření stájí zvenku“ (1731), které byly rok předtím sklenuty.

Polírem byl Petr Pavel Bláha, který zde oproti jiným realizacím měl daleko větší slovo; Špaček mu zde zřejmě přenechal celé řízení stavby. Bláha je poprvé zmíněn v roce 1730, když v následném roce je uváděn jako polír „zámecký“. V roce 1728 se v Kácově jako zedník objevuje Antonín Pokorný, který se později stal na dalších toskánských stavbách polírem. Bláha informuje, že v roce 1728 zhotovil vedle kaple „oratorium“ a „celé horní podlaží i s pokoji a schody“. Mimo celkové účty zednické potvrzuje postup prací s vrcholem ve druhém roce stavby (1728) i účet tesařům, vedeným mistrem Karlem Kolmanem. Při platbě pokrývačskému mistru Janu Čihařovi se objevuje mimo doklad taškové střechy zámku i chodby položka za „6 štítů“, u čehož není zřejmé, zda se jedná o skutečné a pak nedochované, štíty, či spíše o součást střešních vikýřů. U kamenických prací, prováděných pod vedením mistra Jana Petra Baumgärtnera a jeho políra Karla Radera, se objevuje řada kamenných prvků do zámku i stájí (účtováno v letech 1730, 1731). Mimo dalších kameníků se práce účastnil i nejmenovaný mistr z Komorního Hrádku. Z roku 1731 pocházejí zmínky o stavbě nové stáje a kostelní chodby, tedy chod-

by spojující přes hospodářský dvůr oratoř farního kostela (v Uměleckých památkách Čech uvedeny roky 1730–34).

Značná suma byla vyplacena za malířské práce. Roku 1727 je v kácovské matrice poprvé uveden známý toskánský malíř K. J. Moravius (dále doložen 1728, 1729, kdy v Kácově žil s rodinou, narodili se mu zde 2 synové). Z roku 1728 pochází zajímavá zpráva o platbě poslovi, „*kteřý musel jít do Prahy pro barvy pro kunratického („Condraditzer“) malíře*“ (nesporně se tedy jednalo o Moravia). Malíř Karel Josef Moravini (Moravinus) provedl do roku 1729 „*v dolním patře*“ ve dvou pokojích „*špalíry*“, jiné 2 pokoje byly provedeny „*ve fresce*“, malby se týkaly dalších pokojů (kabinet, ložnice, alkovna a jídelna), ve 4 pokojích byly ještě malovány stropy, další výmalba se týkala 9 prostorů. To vše dokládá v podstatě kompletní výzdobu celého podlaží. Ihned po dokončení byla sepsána smlouva na vymalování „*horního patra*“, kde výše uvedený „*malíř z Prahy*“ provede 19 pokojů a 2 oratoře vedle kaple a lékárnu, které „*nejen čistě a bezchybně vymaluje, a to v každém z nich strany a lesény až k rákosovému stropu figurami a krajinami ve fresce, stropy však křehovou barvou, nýbrž také všechny dveře, zvenčí a zevnitř vyštafíruje barvami a kovem*“. Celková výzdoba interiérů, pro Moraviniho příznačná, se objevuje i na dalších objektech, zejména v Hostivicích a Horní Polici. Dalším malířem byl František Cízar (Cisar), který je zde doložen v letech 1727–1731 a jenž se v Kácově posléze trvale usadil (což má význam pro další opravy a úpravy maleb). V letech 1728/29 mu bylo placeno „*za namalování 8 slepých oken s figurami*“, dále „*za vyštafírování a namalování 2 znaků pro 2 slepá okna, za vymalování předsíně, stříšky, za pomalování 10 psacích stolů se skříňkami a jednoho klekátko, za vymalování jedné slepých dveří i s jednou figurou*“ a za řadu oprav. Tyto práce malíře, doloženého o velkovévodkyně toskánské již v roce 1724 v Ploskovicích,¹¹³⁾ ukazují rozsah malby, která skutečně pokrývala křehkou a dle všeho zásadně určovala výraz mnohých prostorů i vnějšího pláště nejen tohoto toskánského zámku.

Samostatně je vymalována zámecká kaple prostupující dvě podlaží, do kterých se i otevírá. Výmalba vlastní kaple, jejíž detailně provedené figurální výjevy na bočních stěnách (Tři králové u Heroda, Útěk do Egypta) dosahují značných kvalit, dokládá složitost autorského určení, protože na ní pracovalo celkem 5 malířů. Byl to „*starý zákupský malíř Jindřich*“ (Jindřich František Krasu), „*jeho syn*“ (Josef Kraus), „*ci-zi*“ Jan Jiří Miller a posléze dva pražští malíři Josef Stephan a František Novák. Nejvyšší plat dostával J. F. Kraus, což by mohlo poukazovat k jeho rozhodujícímu podílu na výzdobě této nyní bezprostředně ohrožené kaple. Účty za barvy dokládají několik zajímavostí. Hnědočervená barva byla roku 1733 nakoupena pro natírání střešních (tedy zřejmě šindelových), častý byl nákup žejdlíků lněného oleje potřebného pro natírání dveří, podlah, okenic, jako materiálu pro přípravu barev pro výmalbu interiérů včetně „*oltářního kamene*“ v kapli, „*malování znaku*“, či figur na „*nové soše na náměstí*“.

Štukatérské práce provedl dle účtu z roku 1730 pražský Bartolomeo Mutoni. Výslovně je uváděna zámecká kaple, kde jsou dodnes zbytky náročně modelovaného oltáře (resp. jeho horní, nad vloženým stropem dochovaná část). Sochařská činnost byla na zámku minimální. Pro kapli vyhotovil

112) Umělecké památky Čech 2. Praha 1978, s. 9–10.

113) SOA Litoměřice, Matriky, sign. 18/5, fol. I.113v, I.114v.

sochu pražský sochař a měšťan Jan Höffer, Josef Leschke obdržel platbu (1733) „za rozličné dřevěné figury“ rovněž do kaple. Doložený Ondřej Dubke se věnoval nové statui na náměstí, kam byly sochy dopravovány většinou z ústřední toskánské dílny nalézající se v Zákupcích, a to od roku 1729, kdy „zákupské fůry“ přivezly „figury k nové soše“.

Truhlářské práce obstarával za pravidelný roční plat mistr Jan Fridrich Tiltsch (Tielsch), který mimo jiné prováděl „táflování“ v zámeckých pokojích (1729). Další práci odváděli místní, jako např. „sagama pro štukatéra k jeho práci v zámecké kapli“, „za 46 kusů malých a velkých sagama z tvrdého dřeva, jedno na pomoc druhému“ apod. Zámečnické práce obstaral místní Kristián Fiechtler (Fiedler). Práce v roce 1733 však nekončily úplně, další činnost je doložena jen výtahem ze stavební knihy.

Zajímavé jsou ještě aktivity mimo zámecký areál. Je to **kácovská papírna** (1727–29, kolínský zedník Jan Minide, vrchlabský tesař Václav Schmidt) a zejména **marienthalská sklářská huť** (1731–32). Naznačované práce v nedalekém **Čestíně** nejsou zcela zřejmé, ale jistě zde ke stavebním zá sahům docházelo.

Zmíněná „kostelní chodba, čili oratoř u kácovského kostela“ byla dostavěna až roku 1741. Placeno bylo m. j. i „pražskému stavitelovi“, dle všeho stále V. Špačkovi. Práce přetrhla jako jinde téhož roku smrt Anny Marie Františky. Další činnost se orientovala spíše na údržbu hospodářské části areálu, přičemž vlastní zámek začal chátrat.

J. Schaller se ve své topografii z roku 1787 zmiňuje o tom, že „krásný a podle vlašského způsobu postavený zámek, který byl roku 1728 opatřen 150 kroků dlouhou chodbou, jež vede ke kostelu, jakož i nádherný mariánský sloup, velkým nákladem z kamene vytesaná fontána, ačkoliv ta během času už trochu zchátrala, a roku 1735 velmi uměle nad řekou Sázavou postavený most vděčí za svoji existenci vévodkyni Anně Marii Františce Toskánské“.

Další osudy areálu jsou shodné s ostatními toskánskými statky. Pro nás zajímavý je popis z počátku 19. století, zmiňující střešní lucernu a pokrytí „velmi plochou mansardovou střechou“. Postupné chátrání spojené s přeměnou sídelní role na utilitární úřední provoz zasáhl zejména interiéry. Vrcholem barbarství bylo přestropení převýšené kaple po polovině 20. století, kdy z malovaného prostoru zůstaly zachovány pouze horní části štukových oltářů i hodnotné nástěnné malby. Upozorňujeme, že zámek v roce 2003 částečně vyhořel (střecha pavilonu) a jeho části jsou bezprostředně ohroženy.

Zámek má typickou „toskánskou“ dispozici (viz následující Hostivice, Horní Police), když byl nad starší základ nadestavěn horní díl opatřený střední halou propustující dvěma podlažími a vrcholící ji osvětlujícím pavilonem. Nad

Obr. 26: Žandov (Česká Lípa), bývalá hospoda. Hlavní průčelí, obracející se do náměstí.

vstupem se dochoval přístřešek s malovaným monogramem „AMF“ na podhledu. Složitý tvar zastřešení je známý ze severního pavilonu v Ploskovicích, v „negativu“ se uplatňuje na klenbách přístavků po bocích závěru kostela ve Cvikově. Na vstup navazuje z jiných objektů známé dvou-ramenné stísněné schodiště s výrazným nástupním baldachýnovým motivem majícím předlohu v Ploskovicích, či již v pražském Berkovském paláci. Ze střední haly je v přízemí vstup do dalších prostorů, schodištěm se dostáváme (mimo barokní nástup do polosuterénu obsahujícího zbytky renesanční stavby) v patře do okružní chodby, jež se do střední haly otevírá jako v Hostivicích řadou otvorů s přímým překladem neseným konzolami. Pavilonové završení haly má nízká okna zdobena jemnou páskovou dekorací.

Mimo základní objekt obdélného půdorysu zde byly připojeny i boční přístavky (viz kaple v Hostivicích) s věžovým cibulovým ukončením. V západním byla umístěna dvě patra propustující kaple s bočními rovněž cele malovanými oratořemi ve druhém patře. Ve východním navazoval osvětlující střední převýšený prostor sálek s dochovanou stropní malbou. Zde, v kapli a na schodišti, se v interiéru dochovala barokní výmalba, která pokrývala i další prostory zámku. Exteriér doplňují řadou mladších přemaléb poznamenaná slepá okna s iluzivními postavami různého sociálního zařazení (od panstva až po sloužící) od F. Cízara. Podobu zámku, dvora i chodby směřující do kostela zvýrazňovala i jasná barevnost obnovená na zámku a dodnes v silně narušeném originále zachovaná na ukončení chodby před kostelem.

Součástí areálu byl i zmíněný hospodářský dvůr a zejména malá, ale patrně náročně vybavená zahrada, směřující na terasu od zámku k Sázavě a navazující na starší tradici. Chodba propustující dvůr propojovala zámek s kostelem, vazba na statui zapojovala do urbanistického celku i rozlehlé tržště.

Další drobnější objekt – **hostinec v Žandově (Česká Lípa)** na hornopolickém panství byl postaven v letech

Obr. 27: Lidice, (Kladno), kostel. Celkový pohled od jihozápadu (foto z: Soupis památek, 1907).

1726–1728. Jeho stavba stála 3298 zl. 4 kr. 5 pen. a vedl ji polír Jan Kermer; pouze na začátku stavby v dubnu 1726 tu krátce jako polír působil Chrysogon Hueber. Správnost vyúčtování za práci zedníků každý rok potvrzoval Václav Špaček. Kamenickou práci odváděl Jiří Kryštof Strantz ze Zákup. Hostinec byl postaven jako patrová budova se 13 okny v přízemí, 16 okny v patře a oknem ve štítě střechy; další, menší okna se nacházela ve sklepech a v hospodářských budovách. Dveřní ostění zhotovil kameník 2 velká (do velké výčepní světnice a do sklepa), 10 obyčejných a kromě toho ještě velkou hlavní bránu.¹¹⁴⁾

Částečně narušený objekt doposud ovládá severní linii náměstí. Je patrový, v přízemí klenutý, s typickou vstupní halou s neckovou klenbou pročleněnou výsečemi, na niž navazuje dvorní křídlo. Patrové průčelí završené mansardou se projevuje jednoduchým, pro Špačka ale známým členěním, patrným zejména kolem osového portálu s obligátním sasko-lauenburským znakem.

Pro našeho stavitele má zásadní význam **kostel sv. Martina biskupa ve zničených Lidicích (Kladno)**. Jako farní je doložen platbou desátků roku 1352, v roce 1670 byla obnovena fara.¹¹⁵⁾ Rozšíření proběhlo od roku 1726, přestavba byla ukončena 1732 při celkovém nákladu 7000 zl. darovaných Annou Marií Františkou. V roce 1734 byl zakoupen nový oltář za 400 zl., roku 1738 proběhla koupě mříží do presbytáře za 19 zl. Narušený chrám byl opravován v roce 1741. Tolik alespoň Soupis.¹¹⁶⁾ Antonín Podlaha dodává podstatná fakta.¹¹⁷⁾ Nové dějiny stavby počínají rokem 1710, kdy se

ujal správy farnosti Martin Josef Vatter, vzdělaný absolvent konviktu u sv. Bartoloměje v Praze a oblíbenec Anny Marie Františky, jenž dříve působil v Hořelicích. Roku 1729 byly kopány základy nového kostela, který stavěl „architekt Václav Špaček, architekt Nového města Pražského“. Tuto informaci potvrzuje i dochovaný dopis lidického faráře P. Jana Josefa Lenka z dubna 1729, v němž farář žádá pražskou arcibiskupskou konzistoř o povolení ke stavbě lidického kostela, přičemž je výslovně uvedeno jméno stavitele Václava Špačka.¹¹⁸⁾ Na vstupu západního průčelí byl podle Soupisu uveden l. p. 1731, v roce 1735 byl, jako na jiných toskánských lokalitách, přivezen hlavní oltář ze Zákup a následný rok ostatky sv. Prima, které velkovévodkyně obstarala s řadou dalších v římských katakombách. Brzy se však dle Podlahy objevily statické poruchy (trhliny ve klenbě), které chtěl Špaček roku 1741 řešit přístavbou zevních pilířů. Klenba však byla raději snesena a nahrazena klenbou nepravou, známou ostatně i z řady dalších Špačkových realizací. Náklady (200 zl. 58 kr. 4 p.) platila velkovévodkyně toskánská, přičemž malostranský malíř František Kovář měl namalovat náhradní iluzivní kopuli s tématem „přijetí sv. Martina do slávy nebeské“. Opravy v polovině 19. století přinesly zejména proměny ve štafírování a výmalbě. Roku 1861 byla z hlavního oltáře odstraněna stojící socha sv. Martina umístěná do zasklené vitríny (viz Horní Police). Tragický konec celých Lidic se podepsal i na kostele, který proto známe jen ze Soupisu a několika fotografií.

Kostel náleží mezi sakrální objekty navazující v řadě motivů na stavbu v Brenně. Tě odpovídá základní koncepci, když byla východní část starší stavby do nového celku asi integrována. Stavba obdržela střední dominantní úsek s okosenými rohy, což odpovídalo neúspěšně a u Špačka spíše ojediněle navržené, snad plackové klenbě. Typické bylo napojení dalších úseků s klenbami valenými, pročleněnými pětibokými výsečemi (Tachlovice) i zcela vyhraněný dekor, často užívající čabrakových motivů. Jako jinde, kde nebyla starší část do té míry podstatná, převažuje střední prvek, který celek suverénně ovládá. Již se ale projevuje následný výrazný znak, vycházející patrně opět z kostela v Brenně či Kvítkova – zapuštěná štíhlá západní věž poměrně subtilního měřítká doprovázená schodišťovými útvary. Z dochovaných pozdějších popisů vybavení uvádíme oltář s obrazem sv. Petra z Alkantary, reliéfem Madony Staroboleslavské v nástavci a voskovým tělem s ostatky sv. Prima v zasklené tumbě, což plně odpovídalo toskánským představám.

Zřejmě někdy v průběhu třetího desetiletí vznikla i náročná přestavba již dříve bohatě vypraveného **paláce Vršovců v Praze na Novém Městě (Hybernská ul.)** Původně 2 domy, sloučené roku 1689, byly prodány o rok později hraběti Felixovi Sekerkovi Vršovcovi ze Sedčic. Od roku 1720 byla majitelkou Anna Viktorie Vršovcová se synem Karlem Felixem. Roku 1723 je pak popisována sala terrena či altán a krásná zahrada, roku 1725 je zmíněn velký sál „do dvora“ a 7 pokojů. Roku 1732 Anna Viktorie prodala domy se zahradou i bohatým vybavením za 30 000 zl. rýn. Františkovi Josefovi hraběti z Valdštejna, pánu na Duchcově, který areál poměrně brzy prodal za 36000 zl. rýn. roku 1736 Janu Karlovi hraběti Strakovi z Nedabylic.¹¹⁹⁾ Areál byl ro-

114) SÚA, ŘSRF/P – účetní archiv, odd. Horní Police, duchovní účet a účetní přílohy za rok 1728, příloha č. 124.

115) Faru v Lidicích postavila Anna Marie Františka svému oblíbenci Vatterovi v letech 1715–1716, a to nákladem 1875 zl. 29 kr. 1 1/2 pen.; na stavbu dohlížel a po jejím ukončení ji vyměřil stavitel Ferdinand Seyde (SÚA, ŘSRF/P – účetní archiv, odd. Buštěhrad, duchovní účet a účetní přílohy za rok 1716, přílohy č. 119, 130).

116) Z. Wirth, Soupis památek historických a uměleckých v království Českém 26. Politický okres Kladenský. Praha 1907, s. 88–94.

117) A. Podlaha, o. c. v pozn. 6, s. 102–111.

118) SÚA, APA I., kart. 1191.

119) L. Lancinger – L. Baštová, Stavebně historický průzkum Prahy Nové Město čp. 1002/II. Praha: SÚRPMO 1983, strojepis.

ku 1757 poškozen dělostřelc-
tvem a zřejmě následná rokoko-
vá výzdoba se mimo salu ter-
renu v přízemí nedochovala. Ob-
jekt totiž podlehl v letech 1925 až
1928 drastické přestavbě pro
zdravotní pojišťovnu dle plánu
bratří Kavalírů.

Dnes značně přestavěný are-
ál má dochované hlavní uliční
průčelí, kde zejména okna piana
nobile odkazují do špačkovského
okruhu. Navíc jedna z hraběnek
Vršovcových byla velice blízká A.
M. Toskánské. Nelze proto vylou-
čit, že Špaček se podílel na ba-
rokni přestavbě zřejmě velice ná-
ročně vybaveného paláce (viz
zbytky štukových reliéfů v za-
hradě). Protože se ale dnes jed-
ná pouze o řešení hlavního prů-
čelí, nelze jednoznačně vyloučit
ani možnost, že se obnovy pou-
ze účastnil štukatér blízký Špač-
kově pracovní skupině. Naopak
vymezení risalitů vytočenými ro-
hy Špačkovu účast výrazněji po-
siluje.

Další Špačkova činnost se
koncentrovala do **Kunratic u Pra-
hy**.¹²⁰⁾ Obec je doložena již k ro-
ku 1287, 1336 je zde doložena
tvrz, ke které byl přiřazen raně
gotický, patrně tribunový kostel,
jehož presbytář tvoří stávající
sakristii a část lodi určuje dneš-
ní barokní presbytář.

Vlastníci byli pražští měšťa-
né a posléze šlechta. Zmínit je
nutno renesanční etapu spoje-
nou s Adamem Hýzrlem z Cho-
dů. Popis z roku 1578 uvádí „*tvrz
a dvůr, s pivovarem, spilkou
a sladovnou*“. Roku 1671 prodal
Maxmilián Lev Malovec z Malo-
vic Kunratice Václavu Čabelic-
kému ze Soutic a následně, roku
1688, měla být údajně tvrz přestavěna na zámek. Pro nás
je ale zajímavé další období. Obec se zámek, dvorem i dal-
šími stavbami včetně středověkého kostela koupil roku
1721 rytíř a později hrabě Jan Arnošt Václav z Goltze. Ten-
to šlechtic byl prvořadým členem dvora Anny Marie Fran-
tišky, velkovévodkyně toskánské, a jeho význam dokládá
značný obnos, který mu velkovévodkyně odkázala, i naučení,
aby jeho rad dbala i její dcera, provdaná za vévodu bavor-
ského.

První stavební zásahy se zřejmě týkaly **zámku**. Goltz
nepochybně stavbu zásadněji přepracoval. Ponechal však

Obr. 28: Praha – Nové Město, palác Vršovců. Členění oken piana nobile uličního průčelí.

Obr. 29: Kunratice u Prahy, zámecký areál. Jižní osová brána (prospekt) mezi zahradou a štěpnicí.

i nadále základní raně barokní podobu v půdorysu určenou
do zahrady otevřeným mělkým „U“ a zaměřil se na moder-
nizaci pláště a interiéru. Fasády se dochovaly jen v mís-
tech přistavěného křídla, jinak podlehl pozdně klasicistní
přestavbě 19. století. V interiérech byla část raně barokních
prostorů za Goltze výrazně přestukována, některé míst-
nosti tak získaly zcela nový charakter. V přízemí se jedná
o do dispozice dodatečně vloženou kapli, v patře zejména
o sál se zachovanými koutovými figurálními konzolami a ze-
jména schodiště. Typické úzké dvouramenné schodiště s pl-
nou střední zdí bylo dle všeho řešeno jako iluzivně otevře-
né, kdy návštěvník stoupal od paty stromů nad jejich ko-
runy – alespoň tak se jevíly sporé zbytky malby (viz Hosti-
vice). Malba sehrávala zásadní význam i v dalších interié-
rech.

120) P. Macek – P. Zahradník, Kunratice – zámek. Stavebně historický prů-
zkum. Praha: SÚRPMO 1992, strojopis.

rech; jediná architektonické kompozice se však dochovala ve značně narušeném stavu v malém kabinetu (?) na klášterní klenbičce. Autorem byl nesporně Moravini (Moravius), dobu vzniku lze klást někde k roku 1728 (viz zprávy o kunratickém malíři působícím v Kácově), což by bylo jediné jasnější datum této etapy stavebních proměn staršího panského sídla.

Součástí na dlouhé ose komponovaného celku byl jižně od zámku výpravný barokní park, ukončený monumentální osovou pohledovou branou, podobnou zřejmě současnému řešení v Ploskovicích. Ta se otvírala do následující štěpnice v ose opětovně uzavřené branou, zde patrně starší, raně barokní a zřejmě druhotně použitou (?). Za branou pokračovala osa k bažantnici a rybníku. Na druhou, severní stranu protínala osa hospodářský dvůr (viz dále) a pokračovala k lokalitě „Zelené domky“, kde bylo donekdávna torzo další sochařské výzdoby. Zde se osa lomila a končila na kunratickém hradě dnes zaniklou, snad kruhovou, ideově vypointovanou kaplí sv. Jana Nepomuckého, tedy „Jana svatého na hradě Václava opilého“. Složitější komponovaný celek mohl být založen již před Goltzovým příchodem (viz raně barokní brána štěpnice), ale dnešní podoba pochází zřejmě až z této doby, tedy z doby, kdy můžeme uvažovat o Špačkově urbanistickém, Goltzem ale ovlivněném konceptu.

Na zámek kompozičně navazuje **hospodářský dvůr**.¹²¹⁾ Dnes v havarijním stavu se nacházející areál je integrální součástí panského sídla. Zámek dodnes ovládá svým průčelím střed jeho kratší jižní strany. Po severním boku zámku se připojuje dnes havarijní budova, která náležela díky pokojům v patře více zámku než dvoru. Mimo běžné „špačkovské“ řešení fasád a vikýřů bylo pozoruhodné zastřešení, které tvořila valená klenba krytá pouze omítkou. Není již jasné, zda křídlo, přiložené evidentně k již zbarokovaným fasádám zámku, bylo předstupněm, či ohlasem nedalekého kostela. Z dalších budov je zajímavá sýpka po jižní straně obdélné dispozice a navazující odsazená část s klenutou ratejnou a napojujícími se chlévy. Připojený severní úsek obsahuje stáje s centrální oválnou kupolí, zaklenutou prostorem ve stěnách prolomenou řadou nik. Rozhodně se nejednalo o kapli, ale spíše o připouštěcí sál.¹²²⁾ Zbývající úsek severní strany zaujímá za prolukou pro chybějící bránu (v místě procházející kompoziční a zde zároveň osy komunikace) patrně pozdně barokní trojlodní velký chlév, západní dlouhou stranu pak tvoří mnohokrát přestavovaná řada velkých stodol.

Ze současných staveb lze soudit, že východní a navazující část strany severní i jižní byla za Špačkova spolupůsobení

Obr. 30: Svádov (Ústí nad Labem), fara. Hlavní jižní průčelí.

zásadně přestavěna, respektive téměř zcela postavena a jen nepatrné zalomení půdorysu naznačuje navázání na starší situaci.

Pokud hovoříme o Kunraticích, tedy Goltzovském panství, je nutno uvést i **Chodov u Prahy se zámekem**. Kruhovité jádro starobylé tvrze pochází ze 2. poloviny 13. století, byť první zmínku máme až z roku 1526. V letech 1676–1728 vlastnili statek staroměstští benediktni od sv. Mikuláše, roku 1728 jej získal Jan Arnošt Václav Goltz a připojil ke svým sídelním Kunraticím.¹²³⁾ Pronikavě rekonstruovanou stavbu dodnes určuje středověký kruhový půdorys. Barokní prvky jsou do té míry obecné, že nelze očekávanou účast na stavebníka úzce vázaného na V. Špačka jednoznačněji doložit, byť prvky zde užitých jeho případných zásahů nevylučují (pokoje patra, členění fasád), stejně jako u v podstatě zaniklého navazujícího hospodářského dvora.

V severočeském toskánském dominiu byla ve **Svádově (Ústí nad Labem)** nedaleko oblíbeného staršího sídla, upraveného již raně barokně, postavena nová **fara**. Stavbu se Špačkem nevědomky spojil již A. Tscherney ve své obsáhlé práci o obci.¹²⁴⁾ Dle pramenů byla fara ve Svádově od základů postavena na stejném místě, kde stávala stará fara. Její budování trvalo od 12. dubna 1729, kdy byla vyměřena, do 22. března 1732 a bylo za ni zapláceno 2803 zl. 4 kr. 1 1/2 pen., z čehož 1041 zl. 18 kr. 5 pen. bylo vydáno za zednické práce, 125 zl. 24 kr. za kamenické práce, 126 zl. 8 kr. 3 pen. za tesařské práce a 587 zl. 45 kr. 4 1/2 pen. za cihly a vápno. Po celou tuto dobu stál v čele zedníků polír Jan Kermer (Kerner); zmíněn je však i stavitel Špaček. Kamenické práce odvedl kamenický mistr Jakub Hicke z Velkého Března, jemuž bylo zapláceno za 25 okenních ostění, 9 dveřních ostění a 160 loktů desek. V popisu nové fary se mimo jiné uvádí, že „vlašská střecha“, opatřená vpředu proti vozové cestě „fasádou vyzděnou do trojúhelníku a 2 oválnými vikýři“ a vazu 5 vikýřů, je kryta šindelem, natře-

121) P. Macek – P. Zahradník, Kunratice – hospodářský dvůr. Stavební historický průzkum. Praha: SÚRPMO 1993, strojopis.

122) Za informaci děkujeme MVDr. N. Zálišovi.

123) Encyklopedie českých tvrzí, 1. díl, A–J. Praha 1998, s. 235–236. J. Muk, Chodov – zámek. Praha: SÚRPMO 1986, strojopis.

124) A. Tscherney, Schwaden an der Elbe. Aussig 1894.

ným červeně; na straně proti vozové cestě má „2 plechové, červeně natřené střešní žlaby a chříče.“¹²⁵⁾

Podoba fary se dodnes s výjimkou střešní roviny (mansarda s řadou vikýřů) dochovala. Jedná se o příčně obdélnou stavbu s klenutým přízemím, se vstupním vestibulem, na nějž symetricky navazuje po stranách střední chodby dvojice schodišť (východní přiznáno jen iluzivně). Mladší fare v Hostivicích je blízká nízká mezipodesta přístupná ze dvou stran, což s celkovou dispozicí vytváří výrazně zjednodušený odraz ploskovické kompozice. Schodiště tvarově typické pro Špačka bylo ještě nedávno členěno na vpadlých polích plackových kleneb nad podestami malbou. Na jedné měla být zobrazena samotná fara.¹²⁶⁾ Patro obsahuje „zámeckou“ dispozici se středním sálem a symetricky rozmístěnými pokoji.

K fáře byla nedávno problematicky přesunuta **statue sv. Tří králů**, která v původní poloze určovala průsečík osy spojující volně faru se zámekem a kolmo na ni orientovaný přívaz přes Labe. Tato „kamenná statue čili kaple, totiž na sloupu obraz Matky Boží Nešporní čili Bohosudovské a pod sloupem na 3 postamentech tři svatí králové, což bylo zhotoveno dvorním sochařem Ondřejem Klupckem [sic!] a postaveno nedaleko Labe u převozu ve Svádově“, pochází z roku 1729. Zapláceno za ni bylo celkem 141 zl. 46 kr. 1 1/2 pen.; z těchto peněz ovšem nebyly placeny sochy, které Ondřej Dubke zhotovil v rámci svých povinností. Většinu z výše uvedené částky, totiž 90 zl., obdržel bohosudovský kamenický mistr Tobiáš Werner.¹²⁷⁾

Podíl Václava Špačka se zřejmě odehrával v urbanistické rovině, zřejmě obdobně jako v Kácově. Zajímavá byla vazba na areál zámku, propojená sousoším s přívazem přes Labe. Do jaké míry se podepsal ve výrazném soklu i celkové kompozici architektonické části, není zcela zřejmé, avšak pravděpodobné.

V **Zákupech (Česká Lípa)** byl v dané době upravován **farní kostel sv. Fabiána a Šebestiána**. Dne 18. července 1727 zákupský děkan Tobiáš Jeroným Roll sděloval pražské arcibiskupské konzistoři, že velkovévodkyně toskánská „zamýšlí obnovit tento kostel a kůry, to jest emporu, uvést do lepšího stavu, bez jakékoliv (jak se doslýchám) změny či zboření zdí či stěn.“¹²⁸⁾ Zároveň velkovévodkyně chce přenést hlavní oltář na jiné místo a na jeho místě zřídit oltář nový, v němž by místo hlavního oltářního obrazu bylo umístěno tělo sv. mučedníka Felixe.¹²⁹⁾ Prameny v roce 1729 následně hovoří o „stavbě zákupského kostela“, na který byla za materiál účtována poměrně velká částka blížící se 1000 zl. Práce na obnově goticko-renesanční stavby se protáhly, protože ještě v roce 1734 dostal štukatér Bernard Eheheimb vypláceno 150 zl. za „kazatelnu“; 500 zl. a naturálie pak obdržel roku 1733 za hlavní oltář s tabernáklem a křtitelnicí.¹³⁰⁾ Významnou roli štuky ve vybavení toskánských staveb známe z Brenné či Police (zejména oltáře).

Kostel byl v polovině 19. století zcela přestavěn v neo-gotickém duchu, takže stopy barokní přestavby zcela vymizely. Naštěstí se dochovaly pohledy na vnější fasády před přestavbou, které dokládají typický plošný špačkovský styl vycházející z lesenových rámců odhalujících nároží, jenž byl aplikován na starší stavbu bez její podstatnější proměny. Jednalo se tedy spíše o povrchní modernizaci zachovávající starší tělo středověkého objektu v podstatě beze změny.

Další drobná stavba spojená stavebníkem i dobou vzniku s Václavem Špačkem – **hostinec v Mileticích (Kladno)** – na zvoleněveském panství byl i s příslušnými sklepy, chlévy a sýpkou postaven nově od základů značně vysokým nákladem 2318 zl. 32 kr. 3 pen. v letech 1727–1729. Stavbu vedl v roce 1727 polír Martin Gross, v letech 1728–1729 pak polír Hans Georg Hoch. Kamenické práce dodal pražský kameník Jan Petr Baumgartner, jenž zhotovil do přízemí 7 dveřních ostění (z toho jedno do kuchyně a dvě do sklepa) a 12 okenních ostění, do patra 5 dveřních ostění (z toho jedno do masného krámu) a 10 okenních ostění a posléze 2 brány o výšce 6 loktů a šířce 5 1/2 lokte, každou se 3 postamenty, 2 koulemi a artyčoky. Kladenský malíř Joannes Frýdl namaloval nad každou bránu olejovými barvami velkovévodský znak, rovněž olejovými barvami namaloval dvoje sluneční hodiny, 2 kamenné artyčoky nad branou natřel zeleně a střechu nad studní červeně.¹³¹⁾

Další větší akcí Anny Marie Františky byla zásadní přestavba **kostela sv. Máří Magdaleny v Chlumíně (Mělník)**. Již starší literatura uvádí, že chlumínský kostel vystavěla velkovévodkyně toskánská v roce 1732.¹³²⁾ Toto datum se však, jak vyplývá z písemných pramenů, zjevně vztahuje na sám konec stavebních prací. Přestavět chlumínský kostel se Marie Anna Františka rozhodla brzy po nabytí chlumínského panství v roce 1726. Již 1. dubna 1728 obdržela pražská arcibiskupská konzistoř dopis od chlumínského faráře Václava Antonína Vacka, jenž sděloval, že velkovévodkyně toskánská, která se již zasloužila o mnohé chrámy v litoměřické diecézi, hodlá obdobně zanechat stopy své velkomyslnosti i v pražské arcidiecézi a zamýšlí v Chlumíně jednak obnovit tamní kostel sv. Máří Magdaleny, jenž hrozí zřícením, jednak zřídit „statui k rozšíření úcty svaté matky Anny“. Farář tedy žádal o povolení nejprve postavit a benedikovat statui a poté obnovit kostel.¹³³⁾ O tom, jak vypadal původní kostel, jenž byl v žádosti zmíněn, se dovídáme z jeho stručného popisu v kostelním inventáři ze 4. srpna 1724, kde se o něm píše: „Tento kostel, zasvěcený svaté Máří Magdaleně, je postaven z kamene, krytý taškami, zvenku i uvnitř opotřebovaný, zčásti zaklenutý a zčásti opatřený stropem, má deset nestejných oken, dvoje dveře a kolem hřbitova je obehnán zdí.“

O postupu stavby nejsme zevrubně informováni; zdá se však, že se s ní nezačalo hned na jaře 1728 a že vskutku byla nejdříve postavena na volném prostranství západně kostela náročně řešená **statue**.¹³⁴⁾ Ještě v kostelním inventáři z 30. května 1730 se totiž o tehdejší stavu kostela pí-

125) SÚA, ŘSRF/P – ATS Ploskovice, kart. 122, sign. 106/9.

126) Před poslední opravou byla fara vyobrazena na místě, na klenbě podestý schodiště.

127) SÚA, ŘSRF/P – účetní archiv, odd. Svádov, duchovní účet a účetní přílohy za rok 1729, příloha č. 52.

128) „... renovare ecclesiam hanc et choras, id est die Emporkirchen, in meliorem ordinem redigere absque tamen (ut audio) ulla mutatione sive diruptione murorum seu parietum.“

129) SÚA, APA I., kart. 1172.

130) Viz pozn. 65).

131) SÚA, ŘSRF/P – účetní archiv, odd. Zvoleněves, duchovní účet a účetní přílohy za rok 1729, příloha č. 157.

132) L. Böhm, Královské věnné město Mělník a okres Mělnický. Mělník 1892, s. 523.

133) SÚA, APA I., kart. 1181.

134) Statue v Chlumíně je umístěna poměrně volně, bez vazby na propojený areál zámku a místního kostela. Profilace však zde více než jinde naznačují možnou Špačkovu účast.

Obr. 31: Chlumín (Mělník), areál kostela. Průčelí jižního bočního transeptu.

še: „Tento kostel, zasvěcený svaté Magdaleně, je z větší části kvůli svému současnému restaurování zbořen; podle toho, jak byla stavba započata a jak sdělil stavitel, bude kostel postaven celý z kamene, zaklenutý, bude mít troje dveře, 11 oken, nad sakristií se kromě těchto řečených oken vedle hlavního oltáře nacházejí ještě dvě menší okna z oratoře, zbudované pro Její královskou Výsost patronku kostela, v průčelí bude pro zvony od základů vystavěna věž a rovněž bude spolu s kostelem restaurována zeď kolem hřbitova.“ Zvláštní pozornost inventář věnuje sakristii, o níž se tu píše: „Sakristie je dobře chráněná, má šířku asi sedm kroků a délku osm, má železné dveře, tři okna umístěná výše od země, nad sebou má oratoř pro Její královskou Výsost patronku kostela a byla, jak to ukazují kříže na stěně, kdysi vysvěcena, a jak se tvrdí, v časech husitských nepokojů ji katolíci užívali jako kostel.“ O kostelní zvonici inventář uvádí: „Větší zvony, benedikované, jsou ve zvonici, zčásti kamenné a zčásti dřevěné, položené asi pět kroků za hřbitovem, budou však přeneseny do věže, jež bude zřízena v průčelí kostela.“ Posléze se inventář zmiňuje o faře; čteme tu, že „**chlumínská fara** byla nově postavena přede dvěma lety“, ¹³⁵⁾ což dokládá nepřímou další možnou Špačkovu práci v místě.

Ještě jeden doplněk můžeme k chlumínským stavbám uvést: V chlumínské matrice se ke dni 29. červnu 1728 objevuje zednický tovaryš Jiří Schwartzbach, jenž byl tehdy jako svědek přítomen křtu syna zedníka Václava Zittla. Tato

Obr. 32: Chlumín (Mělník) kostel. Pohled k západní kruchtě.

skutečnost dokládá stavební práce, jež tehdy v Chlumíně probíhaly; mohlo ovšem jít o kostel stejně dobře jako o faru (jež byla, jak víme, postavena dříve než kostel) či zámek. O Jiřím Schwartzbachovi je nutno podotknout, že se s ním krátce předtím (v roce 1725) setkáváme při přestavbě dvora ve Vrapicích. ¹³⁶⁾

Chlumínský kostel má složitější stavební dějiny. Oproti dalším toskánským stavbám je stavbou postatně větší, která právě v rozlehlé lodi dle všeho navazuje na starší objekt. Pro V. Špačka je typické západní věžové průčelí s přiléhajícími vztyčenými volutami kryjícími střechu lodi (viz Tachovice), členění lesenovými rámy i mnohé jiné detaily. Oproti dalším stavbám zde vznikl zřejmě jako novostavba jakýsi transept s průčelími ukončenými nezvyklými protrženými štíty a zejména pročleněnými velkými slepými arkádami ve významu vítězných oblouků (Kunratice, Zvoleněves). Pro Špačkův vývoj je zásadní otázkou doba vzniku, kdy není zcela jasné, zda zdejší kostel předcházela kunratickou (a následně i zvoleněveskou) sakrální stavbu, a je tak prvním dokladem zajímavého triumfálního motivu, známého jinak z prvořadých staveb jako je jezuitský kostel v Bambergu (myšleno pouze v základní ideové rovině). V interiéru lodi, sklenuté ojedinělou monumentální valenou klenbou s pasy, zaujme mimo řadu detailů lehká západní kruchta složitěho spojitěho křivkového čela, známá ve variantách z nepříliš vzdálených Sluh, či v některých znacích z Liběchova. Obecnější předlohu lze možná hledat v rakouských stav-

135) SÚA, APA I., kart. 2386.

136) SOA Praha, Matriky, sign. Chlumín 1, fol. I. 57r.

bách, možná přímo v kruchtě Hildebrandtova kostela v Jablonném.

Někdy v době přestavby kostela, případně o něco dříve (?) proběhla zásadní přestavba **chlumínského zámku** s přiléhajícím **hospodářským dvorem**.¹³⁷⁾ Jestliže zbytky narušeného dvora pouze v hlavní vstupní bráně, propojující vjezd s oknem v patře, napovídají o Špačkově autorství, pak vícenásobně přestavovaný zámek je v jeho díle velice důležitý. Průzkum zde objevil jen nepatrnou starší část panského sídla, celek byl nově koncipován za velkovévodkyně toskánské. Podstatná je základní podoba půdorysně určená příčně situovaným obdélníkem, z něhož při krátkých bočních stěnách vystupují stejně jako jádro vysoké jednoosé přístavky. Oproti vstupu je ze „zadního“ vnějšího průčelí vysazen další risalit, obsahující pozoruhodně tvarované křivočaré schodiště, jehož vzor bychom snad mohli hledat u pražského Berkovského paláce. Jedná se však pouze o půdorys, ne o otevření do volného prostoru jako v Praze. Vše je skryto do poměrně stísněných prostorů jednotlivých schodišťových ramen. Mimo nástup ústící do zmíněného schodiště je skladba zámku spíše konvenční, bez výraznějších prvků. Na značně zjednodušených fasádách lze nalézt rysy spojující zámek se Špačkem, o schodišti již bylo hovořeno. Podstatná je zde doposud jednoznačně nevyjasněná datace, kde je otázkou, zda tento zámek tvoří skutečně ve hmotové skladbě předstupu výrazné toskánské stavby v Kácově.

S výše uvedeným Goltzem byla spojena blízká větev rodu, jež si nechala nedaleko středověkého skalního hrádku ve **Svojkově (Česká Lípa)** postavit nový menší **zámek**. Nevelký svojkovský statek patřil po celou první polovinu 18. století rodu Goltzů. Od roku 1694 náležel Mechtildě Goltzové, rozené Furthové,¹³⁸⁾ po níž jej roku 1722 zdědil její syn Josef Ferdinand Goltz.¹³⁹⁾ Ten zemřel roku 1735 a Svojkov po něm zdědil jeho bratr Jan František Goltz,¹⁴⁰⁾ jemuž ten-

Obr. 33: Chlumín (Mělník), zámecký areál. Pohled od jihozápadu.

Obr. 34: Svojkov (Česká Lípa), zámek. Zbořeno (foto pohlednice, archiv NPÚ, před 1945).

to statek náležel do roku 1750, kdy jej prodal Josefu Maximiliánu hraběti Kinskému,¹⁴¹⁾ který jej připojil ke svému sloupskému panství. Bratři Josef Ferdinand a Jan František Goltzové byli bratřenci zmíněného Jana Arnošta Václava hraběte Goltze, důvěrníka Anny Marie Františky.¹⁴²⁾ Ostatně zřejmě i Josef Ferdinand patřil do širšího okruhu velkovévodkyně – nasvědčuje tomu ta skutečnost, že je podepsán jako svědek na smlouvách, kterými velkovévodkyně roku 1726 kupovala kácovské panství a čestínský statek¹⁴³⁾ a roku 1732 panství tachlovické.¹⁴⁴⁾ Písemné prameny nedovolují říci, který z majitelů Svojkova vystavěl či pře-

137) M. Horyna – L. Lancinger, Chlumín – zámek. Praha: SÚRPMO, strojopis (nyní nedostupné).

138) SÚA, Desky zemské větší (dále DZV) 79 D 20r – D 27r.

139) SÚA, DZV 357 M 7v – M 11v.

140) SÚA, DZV 363 I 3r – I 9v.

141) SÚA, DZV 587 C 13r – C 16r.

142) SÚA, Wunschwitzova sbírka, inv. č. 304.

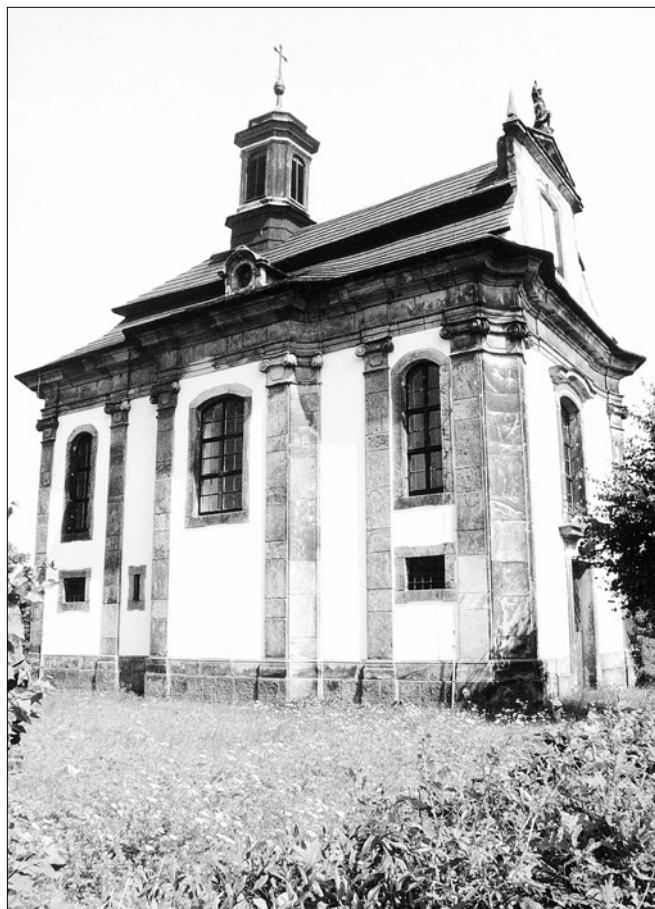
143) SÚA, DZV 499 E 7v – E 12v.

144) SÚA, DZV 503 H 21r – I 8r.

Obr. 35: Nový Berštejn (Česká Lípa), zámecký areál. Jižní zahradní průčelí.

Obr. 36: Velký Valtínov (Česká Lípa), kostel. Pohled od severozápadu.

stavěl svojkovský zámek; pravděpodobněji se zdá, že to byl Josef Ferdinand, jenž byl majitelem pouze Svojkova, podle nějž se také psal jako „pán na Svojkově“, zatímco jeho bratru náležely ještě dva jiné statky.

Zámek se bohužel nedochoval, po požáru v 60. letech 20. století byl bez bližší dokumentace zbourán. Známe proto pouze jeho vnější podobu. Jednalo se o soliterní objekt na příčně obdélném půdorysu s pavilónovitě zvýšenou střední částí. Méně běžné bylo odsazené čtvrtkruhové nároží, zcela typické bylo naopak členění oken a osového portálu. Základní hmotové řešení může být odezvou fary v Hostivících. Jedině z těchto vazeb vyplývá zcela hypotetická datace, která se nejlépe váže právě někam k období kolem roku 1730 (?). Interiér není doložen, lze však vyloučit tradovaný vznik již v průběhu 17. století. Stavba vznikla pro šlechtu, provázanou příbuzenskými vazbami se stálými Špačkovými zákazníky, navíc vznikla v oblasti architektony rozsáhlé činnosti spojené s toskánským dominiem.

Pokud zmiňujeme stavby, které doposud nedokážeme přesněji datovat, lze na tomto místě připomenout i zajímavý **zámecký areál Nový Berštejn** nedaleko **Dubé**. Objekt má delší stavební dějiny, v letech 1558–67 jej vlastnil a zřejmě podstatněji upravoval známý Adam Berka z Dubé.¹⁴⁵⁾ Mimo soupisové práce byl zámek podrobně zkoumán v rámci stavebně historického průzkumu.¹⁴⁶⁾ Zámek nemá dochované archiválie ke své výrazné barokní etapě. Rovněž není známa doba úpravy, patrně dnes zejména na vnějších průčelích. Víme pouze o vazbě na stavebníka Františka Karla Rudolfa Sweerts-Sporcka, vymezujícího široké pásmo let 1723–1757.

Trojkrídlý zámek, umístěný do čela honosného dvora s osově navazující zahradou, má starší, nejméně renesanční jádro. Dnešní podoba je poznamenána úpravami 19. a zejména sklonku 20. století. Severní a jižní průčelí dominantního středního křídla je ale stále řešeno v pozdně barokním duchu. Střední risalit vymezují měkce „santiniovsky“ vytočené zaostřené rohy, plášť byl doplněn známými lesenovými rámy odhalujícími nároží. Rovněž okna a střední portál s trojnásobně pronesenou římsou mají charakteristický tvar i profilaci, určující téměř jednoznačně Špačkovu účast. Dataci lze uvést skutečně jen rámcově, a to do období kolem roku 1730 (?) Stavba je důležitá zejména z hlediska osoby stavebníka, který se jinak v regionu obracel na stavitele F. I. Préea, jenž další stavitele zřejmě vystřídal. Jedná se zejména o areál konojedského klátera u České Lípy.¹⁴⁷⁾

Pro určení rozsahu působnosti našeho stavitele je významná jeho předpokládaná aktivita ve **Velkém Valtínově (Česká Lípa)**, kde se dle stylové analýzy věnoval novostav-

145) Encyklopedie českých tvrzí, 2. díl, K–R. Praha 2000, s. 524–525.

146) F. Gabriel – P. Zahradník, Nový Berštejn – zámek. Stavebně historický průzkum. 1991, strojopis.

147) Za ústní informaci děkujeme P. Nevimové.

Obr. 37: Kunratice u Prahy, areál kostela. Celkový pohled od severozápadu (foto z: Soupis památek, 1908).

bě **kaple sv. Jana Nepomuckého**. Dne 9. ledna 1731 pražská arcibiskupská konzistoř odpovídala Janu Jáchymu, hraběti Pachtovi na jeho žádost, doručenou 5. ledna téhož roku, v níž hrabě žádal o povolení, aby mohl dát vysvětit „*kapli ke cti svatého Jana Nepomuckého, nově vystavenou na valtinovském statku*.“ Konzistoř odpověděla, že jí není nic známo o tom, že by ke stavbě této kaple udělila povolení; nechť tedy hrabě zašle opis povolení, na jehož základě kapli vystavěl, a doklad o patřičné dotaci kaple, a teprve pak mu bude uděleno požadované povolení k vysvěcení. Zároveň konzistoř požádala i zákupského děkana, aby celou záležitost prošetřil.¹⁴⁸⁾ Další prameny ke stavbě chybějí, v Soupisu bez zdůvodnění uváděné zařazení kolem roku 1729 proto celkem odpovídá.¹⁴⁹⁾

Kaple dosud stojí, problém byl tedy úspěšně vyřešen. Její vysoká kvalita hovoří o velice kvalitním architektovi. Základní podoba stavby je blízká Špačkově řadě kostelů s dominantní střední částí ve tvaru polygonu, či spíše okoseného čtverce (Brenná, Lidice). Zde je však centrální útvar daleko dominantnější, což může odpovídat i drobnějšímu měřítku kaple. Neobvyklý je materiál, respektive užití dražšího kamene na všechny plastické prvky, což dokládá výsostný zájem stavebníka. Stavbu charakterizují uvnitř duté pilíře vynášející ústřední, freskou pokrytou plackovou klenbu. Pilíře jsou propojeny s dalšími částmi schodišť a oratořemi. Složitý systém připomíná v obecnější rovině řešení z Kvítkova, či spíše z Brenné. Již výše uvedené poznámky naznačují vztahy k tvorbě V. Špačka, u nějž by to byla mimo sporný liběchovský zámek první stavba pro uměnímilovné Pachtovy. Pokud posuzujeme motivy směřující ke Kaňkovi

Obr. 38: Kunratice u Prahy, kostel. Interiér, pohled do presbytáře (foto z: Soupis památek, 1908).

a Špačkovi, druhý směr povýtce převažuje, byť například vstupní portál druhý směr rovněž nezapře.

Ve **Valtinově** byl nepochybně upravován i místní **zámek**. Umělecké památky Čech jako u kaple uvádějí rok přestavby staršího sídla 1729. Vyhořelý nepřístupný zámek, stojící ve zříceninách, bohužel nemá tolik výraznějších detailů, abychom se nyní mohli k jeho autorovi jasněji vyjádřit.

Přelom desetiletí zastihuje Špačka opětovně v **Kunraticích u Prahy**, kde pro Goltze přestavuje **farní kostel**. Stavbou se zabýval v Posvátných místech podrobněji A. Podlaha (viz níže), při určování autorství bylo postupně různými badateli zvažováno několik jmen, jako Dientzenhofer, Kaňka, či T. Haffenecker.¹⁵⁰⁾ Popudem k zásadním změnám bylo i zde působení hraběte Goltze. Ten se roku 1730 rozhodl dle zprávy administrátora P. Schmida pobořený kostel přestavět. Z července téhož roku pochází zpráva vikáře Hájka, jenž konzistoři referuje, že jsou mimo jiné již provedeny kompletní základy. Se stavebníkem se ale nesetkal, „*neboť, jak se říká, už čtvrt roku pobývá na jiném místě s Její královskou Výsostí vévodkyní toskánskou*.“ Ke kostelu přináší referenci další zásadní informace. Hájek hovoří o tom, že „*od presbytáře až k prostředku tělesa kostelního zůstanou obě boční zdi starého kostela státi; boky tělesa kostelního budou na způsob polokruhu z obou stran na 4 lokte rozšířeny; potom zase obě boční staré zdi zůstanou ve své podstatě až k prů-*

148) SÚA, APA I., sign. A 8/3, fol. 11r–11v.

149) Umělecké památky Čech 4. Praha 1982, s. 205.

150) P. Macek – P. Zahradník, Kunratice – kostel. Praha: SÚRPMO 1989, strojopis.

Obr. 39: Kamenice nad Lipou (Pelhřimov), zámek. Pohled od jihozápadu, v popředí bývalý zbarokovaný palác s odstraněnou barokní věžicí na starší substrukci.

čeli, ale tak, že průčelí zcela nové vně starého kostela ještě asi o 6 loket se vystaví a na něm se nová zděná věž umístí. Sakristie bude pak za hlavním oltářem, tam, kde nyní stojí hlavní oltář se nalézá.“ Dále následuje popis stavby, zmíněna je „dvojí kruchta“ i cena přestavby 4–5.000 zl. „poněvadž ten pán, když něco staví, vše důkladně a nádherně buduje.“ Zcela zásadní je část, kde vikář Václav Hájek píše o tom, že: „Nákres nový a čistý tohoto kostela nemohl jsem obdržeti; stavitel prý nyní kdesi na Moravě se zdržuje; nákres, jež přikládám, jest onen, dle něhož právě se staví, a prosí pokorně budovatele, aby jim během téhodne byl vrácen, aby mohli v díle pokračovat.“¹⁵¹⁾ Jak již nyní víme, Špaček tehdy pobýval ve Velkém Meziříčí u hraběte Ugarta.¹⁵²⁾ Z roku 1731 pochází Goltzův dopis konzistoři, z něhož vyplývá, že mimo kostel hodlá obnovit i **faru**, respektive postavit nový objekt na místě jejich zbytků.¹⁵³⁾ Přenesení ostatků sv. Jana Římského do kostela 1734 dokládá dokončování vnitřního vybavení. Zřejmě tedy byla hotova i monumentální freska v kupoli, přesněji celková náročná výmalba kostela. Autorem byl dle všeho opět malíř Moravini. Citovaná zpráva ze stavby kácovského zámku se však vztahuje již k roku 1728, a tak se netýká kostela, ale spíše zámku. Vizitace z roku 1735 ještě hovoří o dostavbě sakristie, což se váže na zapojení starého gotického presbytáře do organismu stavby.

Z historických zpráv si lze udělat dobrou představu o podobě stavby. Starý kostel dal tvar závěru, k němuž byla přistavěna centrální jednotka na kruhovém půdorysu, uzavřená kupolí s výraznou lucernou. Při pohledu na půdorys se jeví, že dle popisu starší navazující západní část nemůže navazovat na kostel středověký, ale snad na nějaké mlad-

ší rozšíření, protože délka lodi oproti jejím dalším dimenzím působí bez dnešní centrální jednotky zcela nepřírodně. Dokonce se lze domnívat, že se zde jednalo o nepřesnost a V. Špaček jako jinde přistavěl ke starší části do určité míry mechanicky část západní (?). Stavbu nesporně nově uzavřelo západní průčelí se vtaženou věží, jejíž vstupní stěna byla prolomena monumentálním vítězným obloukem. K věži byly připojeny boční úseky se složitým, spíše dekorativním, než zcela funkčním systémem schodišť a ochozů. Největší raritou však jistě od doby vzniku byly střechy, které tvořily pouze ruby kleneb potažených barvenými (?) omítkami. Prvek zcela atypický, známý spíše z prostředí (jiho)italského u nás patrně neměl, mimo nedaleké zámecké křídlo, obdobu.

Interiér je zaplněn, přesněji přeplněn bohatým mobiliářem,

který nám dává ojedinělou možnost plného zážitku barokního prostoru. Jako příklad lze uvést oltáře s bohužel později zrušeným dramatickým zadním nasvětlením (užívajícím stejný princip jako grotty ploskovického zámku) a příznačnou skupinu Ukřižování, umístěnou dle středověkého způsobu na trám před závěrem. Dvojice adorujících andělů zde svírá provazy nesoucí věčné světlo. Při dolévání oleje se lampa stahovala dolů. Šlo to lehce, protože andělé ji vyvažovali a mimo to se při tomto pohybu směrem ke kříží ukláněli. Nechceme však uvádět tento příklad jako pouhou raritu, spíše jím lze nahlédnout do skutečného „barokního světa“, známého již z Horní Police; světa, který nám tak výrazně zastřešelo již josefinské období.

Opravy kostela proběhly v letech 1801, 1803, popis kostela (1821) je nepřilíš významný, věnuje se spíše pozoruhodnému mobiliáři vzniklému dle všeho rovněž dle Špačkova návrhu (idey?). Zajímavá je ale zpráva o barevných „žlutých oknech“, známých i z polického areálu. V roce 1825 uvádí správce kostela, že je to „v nejlepším slohu zcela z kamene vystavěný kostel; tento kostel nemá ve svém zdivu ani coul dřeva, sama střecha s kupolí je klenuta z kamene a potřena mramorovou maltou.“ Roku 1826 píše místní farář Trubač, že „hrabě Arnošt Golč postavil na místě starého kostela nový kostel podle orientálního způsobu bez střechy, jen s klenbou.“ Řada oprav se vázala zejména na nezvyklé zastřešení stavby (1839–40, 1847 interiér vyčištěn, sochy nově natřeny, 1853 opravena m. j. malba v kupoli, „která během let silně opadala“, 1875 poprvé doložen dehtový nátěr). V roce proběhla 1902 větší oprava. Obsáhlý hodnotící posudek konzervátora J. Heraina zvažoval podíl K. I. Dientzenhofera, o němž soudil, že „pro Goltze navrhl palác“. V letech 1923–4 proběhla zásadní oprava, další, spojená s objevem gotických fresek v sakristii (presbytáři), začala roku 1941 a ukončena byla až s koncem války. Poslední generální

151) SÚA, APA I., kart. 1201; podstatnou část Hájkovy relace publikoval již A. Podlaha, o. c. v pozn. 169, s. 263.

152) K pobytu V. Špačka na Moravě (Velké Meziříčí) viz pozn. 168.

153) SÚA, APA III., kart. 1707.

oprava v 80.–90. letech 20. století bohužel nahradila starší krytinu měděným plechem a poněkud problematicky obnovila barevnost.

Kostel nesporně náleží do skupiny staveb spojovaných s V. Špačkem, jehož autorství je tu řadou nepřímých důkazů v podstatě dokázáno. Odpovídá tomu i charakter stavby, náležející Špačkovi celkovou skladbou, způsobem využití starších částí a zvláště ojedinělým motivem exteriérového vítězného oblouku užitým u kostelů ve Chlumíně a Zvoleněvsi, řadu drobných detailů, jako dekorace, profilů apod. nevyjímaje. Pro úplnost je nutno jen dodat, že současně tradované autorství T. Haffeneckera má přece jen určité opodstatnění. Haffeneckerovi připisovaný poutní kostel v Sepekově má totiž ve svém závěru při ztvárnění sakristie, závěru s originálním tvarem střechy a navazující kupolí s lucernou skutečně blízko ke kunratické sestavě. Řada dalších navazujících prvků však zůstává u uvedené stavby v obecnější rovině, zejména řešení příkláněných pasů, střídajících se s dvojicemi pasů vykláněných (viz i vestibul v Ploskovicích).

Z Goltzových staveb nemůže být opomenut ani **zámek v Kamenici nad Lipou**.¹⁵⁴ Výrazný, v 19. století zásadně upravený objekt, má dlouhé stavební dějiny vycházející z výstavnějšího středověkého panského sídla. Průzkumem objektu se podrobně zabývali J. Škabrada a M. Ebel. Pro nás je podstatná barokní etapa v době, kdy panství vlastnili Goltzové. Historické zobrazení, známé ze Soupisu, dokládá podstatnou barokní úpravu západní části zámku, kde zaujme výrazný objekt s mansardovou střechou a věžičkou, či spíše věžovým přístavkem nadestavěným, jak je doposud vidět, nad starší baštou. Jen v náznaku jsou zde zachyceny i členitější suprafenestry. Jak již bylo řečeno, zásadní přestavby podstatnější barokní přestavbu zcela setřely, jen několik zbytků lze najít v podkroví příslušného křídla, či ve věžovitém přístavku. Jestliže zmíněný průzkum neřešil pro naprostou absenci jak pramenných informací, tak indicií na místě autorství, můžeme z kontextu zodpovědně uvažovat právě o Špačkově podílu. Jen ze schematické kresby a několika detailů lze tedy usuzovat na jeho návrh, přičemž mohutná mansarda a zejména přístavek, mající určité analogie v Kácově, částečně pak Chlumíně, či Hostivících, této spekulativní atribuci spíše přitakávají.

Hospodářský dvůr v již zmíněných **Mileticích** na zvoleněveském panství byl postaven nově od základů, nákladem 1678 zl. 25 kr. 3 pen, v letech 1731–1733, přičemž na jaře 1733 byly prováděny už jen dokončovací práce. Stav-

Obr. 40: Horní Police (Česká Lípa), zámek. Celkový pohled od západu.

bu vedl zednický mistr Hans Georg Hoch, kamenické práce dodal pražský kameník Jan Petr Baumgartner. Menší odměna ve výši 1 zl. 30 kr. byla zaplacená také „pražskému zednickému polírovi Josefu Juschkovi“, který do Miletic přijel „kvůli prohlídce místa na stavbu tohoto poplužního dvora.“¹⁵⁵ I zde se jedná patrně o Špačkův podíl při stavbách na toskánských panstvích.

Ve stejné době se stavěl **hostinec** v nedalekém **Ješíně**. I s příslušnými sklepy a chlévy byl postaven nově od základů nákladem 1105 zl. 45 kr. 3 pen. Jeho stavba byla dokončena v roce 1731.¹⁵⁶ Tato pramenná informace navozuje úvahu o Špačkově účastenství na stavbě v rámci jeho činnosti na toskánských statech, kde v daném období stavěl téměř vše.

Rozsáhlejší a nepochybně důležitější stavbou byla další akce v **Horní Polici**, týkající se tamního **zámku**.¹⁵⁷ Stávající panské sídlo má delší dějiny. Roku 1612, kdy bylo panství prodáváno Janovi Novohradskému z Kolovrat na Buštěhradě a Košátkách, je uveden v obci jmenovitě dvůr s pivovarem. Julius Jindřich, vévoda sasko-lauenburský vyženil panství roku 1632. Další vývoj zpomalila válka a teprve roku 1664 je v urbáři uveden v rámci dvora první popis zděného patrového obytného domu. Z roku 1674 je pak zachován popis „dostavěné tvrze v Polici“. Úpravy dvora probíhaly i nadále, roku 1680 je vyměřována sladovna (dokončena roku 1683) a skladiště cihel, které stavěli pouze zedníci. V roce 1685 je stavěn ovčín. Práce na areálu byly přerušeny v letech 1688–1690, kdy se činnost zaměřila na přestavbu poutního kostela.

¹⁵⁴ J. Škabrada – M. Ebel, Kamenice nad Lipou – zámek. Stavebně historický průzkum. Praha 1998, strojopis. Dle tohoto dodatečně využitého průzkumu by měl být zámek stavěn až po roce 1742, což by se mohlo vázat k jedné z posledních aktivit V. Špačka (viz dále).

¹⁵⁵ SÚA, ŘSRF/P – účetní archiv, odd. Zvoleněves, důchodní účet a účetní přílohy za rok 1733, příloha č. 155.

¹⁵⁶ SÚA, ŘSRF/P – účetní archiv, odd. Zvoleněves, důchodní účet a účetní přílohy za rok 1731, příloha č. 154.

¹⁵⁷ P. Zahradník, Horní Police – zámek. Archivní rešerše. Praha: SÚPP 1994, strojopis.

Od roku 1692, jak víme, vlastnila panství Anna Marie Františka, provdaná za Filipa Viléma Falcko-Neuburského († 1694), od roku 1697 pak za toskánského velkovévodu Jana Gastona. V roce 1692 probíhala oprava vrchnostenského sídla. Od roku 1700 probíhaly v Polici další stavební aktivity. Zmínit lze stavbu hostince (1700–1701), ve dvoře nové stodoly (1702), či nového mlýna (1704). Autorství méně významných počinů není zřejmé, v dané době je ale doložen „vévodský toskánský stavitel a zednický mistr a měšťan královského Starého Města pražského“, kterým byl právě v letech 1700–1703 pražský stavitel Klingensleitner. V roce 1711 je doslovně zmíněn nový objekt, a to „*knížecí obytná budova*“ na místě panského obydlí a sladovny. Tehdy staví mimoňský zednický mistr Ferdinand Seide první křídlo, respektive práce začíná bouráním a přípravou staveniště i materiálu. Toto první křídlo zámku bylo dokončeno roku 1713. Bylo patrové, přičemž v přízemí – stejně jako ve starším toskánském Buštěhradě – byla stáj. Po roční přestávce (1714) započalo roku 1715 stržením staré stavby budování druhého křídla. V tomtéž roce je obecně zmiňována činnost děčinského malíře Vavřince Pfeifera. Smlouva na další křídlo je se staviteltem Seidem sepsána až v roce 1716, když v následujícím roce je druhé křídlo již dokončeno. Autorem této stavby mohl být zmíněný Seide, určité prvky však poukazují k Buštěhradu, kde lze předpokládat autorství staršího toskánského architekta Klingensleitnera. V roce 1717 obdržel zámek celkový nátěr vápnem a části byly „*natřeny červeně*“, nový štít pak šedě „*čili kamennou barvou*“, zelená olejová barva byla použita na koule a artyčok, stavěné na novém štítu. (Ve stejné době proběhla oprava tvrzí ve Volfaticích, kde byl aplikován bílý nátěr a červená na ostěních.)

Přestavěné sídlo však v dané podobě dlouho nevydrželo. Další zásadní přestavba je již spojena s naším staviteltem. Přestavba polického zámku byla zahájena až v roce 1731, tedy až po dokončení přestavby poutního místa, kterému měl zámek sloužit jako určité zázemí. Zásadní přestavbu, nazývanou opětovně „*nový zámek*“, Špaček jako dvorní stavitel velkovévodkyně řídil a ve všech směrech vedl. Polírem byl Jan Kermer. Toto již vícekrát se objevivší jméno, zajímavé zejména pro tvorbu východočeského regionu,¹⁵⁸ se však s tamním staviteltem shodného příjmení nepodařilo nijak propojit. Tesařským mistrem byl v Polici Kryštof Just. Podoba stavby, respektive jeho rozsáhlejší skryté hrázdné konstrukce vázající se zejména na střední převýšenou bazilikální část stavby, je doložena v roce 1732, kdy je placeno „*lepičům*“ za „*přibití potřebné lepenice na nový zámek*“. Přestavba spojená s okamžitým zařizováním stavby šla poměrně rychle. Již ve sledovaném roce 1732 je zde doložen pražský kamnářský tovaryš, polickému šafáři bylo navíc placeno za dopravu kamen z Prahy. Náklad to byl nemalý, což lze vyvodit ze zprávy o použití 40 koní.

Podstatná je smlouva uzavřená ve stejném roce s malířem Josefem Karlem Moravinim (Moravinus), jenž se v ní zavazuje, že „*úplně vymaluje a do dokonalého stavu uvede v prostředním podlaží se nacházejících 11 pokojů a galerii čili chodbu [ve 2. patře?], dále 2 výstupní schodiště, tj. počínaje od přízemku až k prostřednímu podlaží, odtud pak tak*

daleko, pokud lze vidět směrem nahoru k hornímu podlaží [...všechno čistě a jasně ve fresku, dále všechny dveře a dveřní ostění [...]] podle svého vyučeného umění [jak se domnívá, že to bude nejlepší, pokoje historickými výjevy, aby tím mohla být Její královská Výsost nejmilostivěji spokojena].“ Minimálně střední patro s pokoji majitelky tedy bylo vyzdobeno náročně. Mimo stropy byly zřejmě malovány i stěny a dveře, což odpovídá informacím o zámcích v Kácově, částečně snad i v Kunraticích a zejména v Hostivicích, kde se tato výzdoba doposud částečně zachovala.

Z řady dalších doložených činností vybíráme ty, které se vážou na výslednou podobu stavby a její vybavení. Kovářské práce prováděl v roce 1732 Valentin Irschick, zmíněny jsou prvky do kaple nad novou kuchyní a věžička. V následujícím roce, kdy přestavba zámku skončila, byla proplacena kvittance 500 zl. dle smlouvy, další kvittance se vázala na dodání jakéhosi obrazu a zejména vymalování kaple, mimo štafirování „*španělského kříže*“ na věžičku. Zajímavý je plat pro kapucína malujícího do velkovévodské ložnice polický milostný obraz.

Podobu objektu lze částečně vyčíst z inventáře, vyhotoveného v roce 1734. Popis začíná od horního, tedy druhého, Špačkem nadestavěného patra. Zmíněn je zde pokoj hraběte Goltze, dále pokoj pana von Walbrunna. V obou stála kamna s 1 stojící figurou. V nově Špačkem stavěném patře bylo dále přes 20 pokojů o 1 okně a dveřích. Jednalo se tedy spíše o cely, jímž dobře odpovídal atypický „*klášterní*“ rozvrh patra s převýšenou střední chodbou. Zajímavější je ještě zmínka o cukrárně, „*4 terčových oknech v kupoli*“ a kapli. Uveden je i „*kapucínský pokoj*“ a „*horní sál, čili chodba se 3 velkými mapami a 110 iluminovanými mědirytými*“. Ve dvoutaktovém starším středním (prvním) patře se nalézala jídelna (4 okna, 1 bílá „*drážďanská*“ kamna s rozličnými modrými figurami), dále zde byla velkovévodská ložnice, pokoj slečny a další prostory. Pokoje byly vybaveny kamny s pozlacenou stojící figurou či poprsím. Toto starší upravené první patro tedy sloužilo pobytu velkovévodkyně, kdežto nadestavěné horní podlaží bylo pro další členy dvora a zejména pro hosty přicházející na slavné, velkovévodkyní podporované poutě. V dolním podlaží se nalézal pokoj hořmistra, kvelby, lokajna, kvelb na stříbro, světnička hlídače a prostorná velkovévodská kuchyně.

Po smrti velkovévodkyně se stejně jako jinde práce zastavily. V roce 1749 vrchnost uvádí nutnost oprav, kterých se účastnil nám známý zákupský malíř Josef Kraus, jenž nade dveřmi obnovil jakousi opadanou malbu. V roce 1758 pražský malíř František Theodor Dallinger pobýval v Polici 47 dní, značný rozsah, ani charakter prací na zámku však není specifikován. Proměna zámku se váže k roku 1770, kdy pražský stavitel a současně dvorní stavitel bavorských vévodů pro jejich severočeská panství, Antonín Schmidt, provedl posudek na opravy. Zejména navrhl nahradit úzké komíny a kritizoval zejména rozsáhlé hrázdné části. Následné doložené inventáře jen dokládají postupující úpadek. Mimo některé provozní budovy (např. stavba pivovaru při zámku u vody, která probíhala pod vedením Jana Kristiána Wyttecka v letech 1801 až 1803), zájem o atypicky, veskrze k poutím stavěný, zámek nadále upadal. Zmíněný Wytteck opravoval v roce 1808 šindelové střechy zámku, zmiňovány jsou prozatímní drobné opravy havarijní věžičky s navazující falešnou dřevěnou kupolí. Situaci

158) I. Kořán, Umění a umělci baroka v Hradci Králové I, Umění 19, 1971, s. 35 ad.

trochu změnilo umístění jezuity řízeného chlapeckého semináře roku 1851. Brzký odchod semináře do Stvolínek a pak do Bohosudova však situaci opět zhoršil. Jako jiné toskánské statky získal roku 1918 Horní Polici československý stát. Mimochodem, v roce 1989 připadl areál obci, objekty jsou do značné míry prázdné a osud zámku je přes provedenou opravu pláště stále otevřený.

Špačkova přestavba zámku je podobná, stejně jako v Kásově, spíše konventu, a to části obsahující dormitáře (pro nás je prvořadý zejména Sedlec u Kutné Hory). V případě Police by tato podobnost byla ostatně pochopitelná, protože drobné pokoje druhého nadestavěného patra se střední převýšenou halou jsou skutečně spíše celami návštěvníků poutí než regulérním zámkem. Velkověvodkyně ostatně bydlela v nižší starší dvoutraktové části, která byla vyzdobena rozsáhlou Moraviniho výmalbou. Navíc současný stav naznačuje, že se v baroku počítalo s dalším rozšířením na rozsáhlý trojkřídový objekt – tedy skutečně spíše ubytovnu poutníků.

Zcela zásadní význam má Špačkovi připisovaná barokizace **dominikánského klášterního kostela sv. Jiljí v Praze na Starém Městě**. Mimo zmínku v citované problematické Zápisné knize se stavbou zabýval zejména O. J. Blažíček, který upřesnil dobu budování mezi roky 1731 a 1734 s tím, že uvádí řadu umělců na stavbě a zejména následné výzdobě se podílejících. Zde zmiňujeme zejména kamenické mistry J. P. Baumgartnera, J. O. Mannese a D. Rappu. Štukatérem byl Bernard Spinetti. Citovaná zpráva z roku 1734 uvádí řadu jmen, které se ale vážou již spíše k vybavování interiéru (malíři V. V. Reiner, G. Schmied, sochař J. A. Quitteiner a další). Podstatný je oddíl o F. M. Kaňkovi, který si měl prohlédnout kruchtu a navrhnout drobné úpravy.¹⁵⁹ J. Neumann, vycházející ze Zápisné knihy, soudil, že „*zajímavou osobností byl také málo známý František Špaček, autor zdařilé barokizace dominikánského kostela sv. Jiljí na Starém Městě pražském (1733)*“.¹⁶⁰ Špačkovi dle téhož pramene stavbu přisoudil i M. Horyna a J. Muk.¹⁶¹

Kolegiální kostel sv. Jiljí je zmíněn poprvé 1238, kdy měl stavbu zahájit Jan IV. z Dražic. Svěcení proběhlo roku 1371. Roku 1626 byl objekt darován dominikánům. Umělecké památky Prahy navíc uvádějí smlouvu D. Orsiho a C. Luraga s dominikány, pro něž měli opravit střechu nad kostelem a tamtéž stáhnout „prastaré“ klenby. V roce 1730 ale měly být klenby opět havarijní, což se stalo signálem k zásadní barokizaci originální středověké stavby.¹⁶² J. Muk v pasportu dále soudí, že „*použitím gotické dispozice s většinou pilířů vznikl prostor v baroku stejně ojedinělý, jako jeho gotický předchůdce*“.¹⁶³ Později zdůrazňuje jedinečnost klenby, která předstihla díky spojení s freskou V. V. Reinera řešení známé z dodatečné úpravy klenby malostranského kostela sv. Mikuláše.¹⁶⁴

159) O. J. Blažíček, *Umění a umělci 17. a 18. věku v záznamech pražských klášterních archivů*, Umění 2, 1954, s. 74–76.

160) J. Neumann, *Český barok*. Praha 1974, s. 39.

161) L. Lancinger – M. Horyna, *Zámek Zbraslav, Stavebně historický průzkum*. Praha: SÚRPMO 1982, strojopis; J. Muk – M. Vilímková, *Praha – stavebně historický průzkum. Staré Město, blok mezi ulicemi Jilskou a Husovou čp. 234*. Praha 1961, strojopis.

162) P. Vlček a kol., *Umělecké památky Prahy. Staré Město, Josefov*. Praha 1996, s. 85.

163) J. Muk – M. Vilímková, *Praha – stavebně historický průzkum. Staré Město, blok mezi ulicemi Jilskou a Husovou čp. 234*. Praha 1961, strojopis, s. 55.

Obr. 41: Praha – Staré Město, dominikánský kostel sv. Jiljí. Průhled do jižní boční lodi.

Hmota převýšeného halového trojlodí je dodnes určena originální gotickou stavbou na pravouhlém půdorysu bez samostatného presbytáře. Špaček zcela přešel nosné sloupy s úseky kladí a bohatě zdobenými hlavicemi, které nesou plackové klenby. Pouze trojice polí ve středním lodi je propojena dynamicky se vlnící bezlomnou plochou, která počítá s monumenální freskou. Vysoká gotická okna byla ponechána, pouze předělena prvky s typickými volutkami vynášejícími přímé překlady. Nový mělký zaoblený presbytář byl vložen mezi dvojici středních opěrných pilířů východní přímé stěny kostela. Závěr byl dramatizován barokním osvětlením, procházejícím vrcholem klenby z lucerny umístěné v podkroví kostelní střechy. Interiér se uplatňuje bohatým štukovým dekorem užívajícím zejména pásku, v podvěžích byly umístěny plackové klenby vynášené pro Špačka typickými volnými sloupy na „santiniovsky“ tvarovaných soklech (viz Liběchov, Velké Meziříčí). Jednotné řešení oltářů, rovněž příbuzné v řadě prvků baroknímu jižnímu portálu, naznačuje komplexní řešení celého do sebe uzavřeného prostoru. Další nový portál pod raně barokní předsíní, nahrazující předsíň gotickou, nebyl nikdy dokončen a dodnes dokládá stav před finálním kamenickým opracováním (ne)doplněným štukovým dekorem.

164) D. Libal – J. Muk, *Staré město pražské. Architektonický a urbanistický vývoj*. Praha 1996, s. 337; J. Muk – M. Vilímková, *Staré Město, blok mezi ulicemi Jilskou a Husovou čp. 234*. Praha: SÚRPMO 1961, strojopis.

Obr. 42: Velké Meziříčí (Žďár nad Sázavou), zámek. Celkový pohled od jihozápadu.

Obr. 43: Velké Meziříčí (Žďár nad Sázavou), zámek. Detail jižního risalitu.

Z formulace Blažíčkem citovaného pramene lze v podstatě vyloučit Kaňkovo autorství. Pokud by byly pochyby o jeho realizovaném návrhu, byl by patrně přizván někdo další, nezúčastněný. Naopak, pokud spojujeme osoby Kaňky a Špačka, je pochopitelné, že Kaňka jako přítel a mož-

ná i učitel přišel podpořit svého žáka, či mladšího kolegu (viz známý vztah k F. I. Préeovi, či vysoce kolegiální vazby k O. Broggiovi).¹⁶⁵ Špačkovi by ostatně odpovídali i další pracovníci na stavbě, zejména s ním nejúžeji spolupracující kameníci. Pro našeho architekta je kostel typickým příkladem malebného dekorativního pojetí s řadou známých fines, stavbou, která si stále zachovává určitou monumentalitu a dramaticčnost, byť ta již většinou nevychází ze základních konstrukčních prvků. Naprostá výjimečnost i časnost klenby střední lodi, spojené se skvělou Reinerovou freskou, již byla přesvědčivě zdůrazněna a zdůvodněna J. Mukem.

Význam určitého tvůrce rovněž dokládá územní rozsah jeho práce. Proto je pro nás význam-

ná přestavba **zámku ve Velkém Meziříčí**. Panské sídlo bylo déle předmětem pozornosti řady moravských badatelů. Zámek byl rovněž sledován v rámci podrobného průzkumu. M. Plaček hovoří o složitém vývoji od pozdně románské stavby po stávající v 19. století, posledně zásadněji upravený zámek.¹⁶⁶ Pro barokní období bylo dříve aktuální zejména spojování objektu s působením Jana Santiniho Aichla. V kompendiu o moravské barokní architektuře¹⁶⁷ je již autorství oslabeno. Stavebníkem jsou nesporně „hrabata z Ugarte“, k činu mělo dojít brzy po katastrofickém požáru v roce 1723. Z textu citujeme: „Při obnově zámku byla velká pozornost věnována jeho vnějšku, především reprezentativnímu vstupnímu křídlu. Projekt zde snad navázal – jak ukazuje členění fasády lizénovými rámy – na starší úpravu, avšak užitým formami se přihlásil k vrcholně baroknímu proudu české provenience. Vytříbený tvarový detail totiž bezpečně prozrazuje umělcovu podrobnou znalost pražské palácové, popřípadě domovní architektury, nejvíce té, jejímž autorem byl Giovanni Battista Alliprandi a popřípadě i Jan Blažej Santini.“ Dále je uváděna vazba na pražské paláce jako Schönbornský, Thunovský, Šternberský, Lobkovický a další.

V rámci hledání analogií byl velkomeziříčský zámek zařazen mezi stavby se Špačkem bezprostředně spřízněné, zásadní průlom však přinesl objev účtů, které nade vší pochybnost přikly projekci i vedení stavby právě tomuto architektovi.¹⁶⁸ Posunuta byla i doba stavebního snažení, která nastala až po roce 1730, což mimochodem odpovídá Podlahově zjištění o působení nejmenovaného kunratického stavitele v době tamní vizitace „někde na Moravě“.¹⁶⁹ Zámek,

165) P. Macek – P. Vlček – P. Zahradník, o. c. v pozn. 10, s. 180–227.

166) M. Plaček, Hraďy a zámky na Moravě a ve Slezsku. Praha 1996, s. 359–361.

167) Umění baroka na Moravě a ve Slezsku, Praha 1996, s. 286–288.

168) Podle zjištění T. Jeřábka byla smlouva hraběte Jana Nepomuka Ugarta s V. Špačkem na přestavbu velkomeziříčského zámku uzavřena až v roce 1733. Za informace děkujeme; nálezem bude publikováno samostatně.

ve svých základech stále pozdně románský, vícenásobně přestavovaný a rozšiřovaný hrad, byl proměněn v celém rozsahu, přestavba (uzavřený čtyřkřídlový objekt s výraznou mansardovou střechou) však nebyla zřejmě při severovýchodním nároží dokončena. Zásadní aktivity se ale soustředily zejména na vstupní západní křídlo s halou a navazujícími schodišti. Starší rozdrobená stavba byla sjednocena, zarovnána a zvláště doplněna výrazným třípodlažním risalitem, zakončeným trojúhelným štítem. Přímou nad ním byla architektem umístěna barokní věžní helmice, velice vzdáleně připomínající Santiniho propojení těchto prvků v rychnovském zámeckém areálu. Po jižní straně vznikly přestavbou dva výrazné risality svírající v úrovni horního podlaží vyhlídkovou terasu. Právě na jihu a zejména západě objektu se koncentruje řada prvků typických pro V. Špačka. Svědčí pro to již základní klasicizující hmotové řešení, doplněné lesenovým aparátem, odsazeným od nároží, které není zbytkem staršího řešení, ale integrální součástí řešení nového. Typické jsou detaily, jako vikýře bočních částí průčelí, či nadokenní římsy tamtéž, nemluvě o frontonech piana nobile risalitu (viz piano nobile pražského vršoveckého sídla). Naopak boční jižní risality jsou členěny ven rozevíranými suprafenestrami, které poukazují přímo do Vídně (viz např. patro biskupského paláce, na Moravě např. na obou průčelích zámecké kaple ve Kravařích, u samotného Špačka pak v kostele v Brenné). Další výrazný raskouský prvek – vstupní portál kombinovaný s balkónem v patře – je ve Špačkově díle v takové intenzitě spíše ojedinělý. Jako obecnější předloha by mohl sloužit portál pro další vývoj významného Batthyanyho paláce (?), který patrně ovlivnil i volně modelované čabakové útvary, nahrazující ve 2. patře průčelí hlavice. Naopak spíše k pražské tvorbě poukazují mohutné podložené klenáky, které zde, na rozdíl od jiných příkladů (viz H. Police) skutečně tvoří masivní konzoly vynášející korunní římsu. Jejich spojení s Alliprandim daleko více než Santinim doložila u Colloredo-Mansfeldského paláce M. Vilímková.¹⁷⁰⁾ Pro samotného Špačka svědčí i celkový princip haly otevřené ven i do nádvoří, kde jsou dochované známé rovné překlady podepřené konzolami s „ostruhou“ (viz Ploskovice, Horní Police, Kácov a jinde).

V interiéru je zřejmá snaha vybudovat velice sofistikovaný, vzájemně propojený komplex vstupních prostorů včetně v různých výškových úrovních situovaných mezipodest a průchodů. Zjevná je snaha tento motiv vložit v co možná symetrické formě do starší struktury, do které je vepsán na kompozičním principu dvou protínajících se komunikačních os. Hala, navazující schodiště i řada dalších detailů (až nápadná je blízká podobnost baluster schodiště v patře se slepými balustrádami v Ploskovicích), prokazuje mnohé špačkovské prvky (včetně zcela přesvědčujících profilací), které v dalších křídlech již nedosahují umělecké náležitosti podrobněji sledovaného nástupního traktu.¹⁷¹⁾

Zhruba souběžně probíhá na toskánských panstvích stavba dalšího **zámku**. Jedná se o sídlo v **Hostivicích u Prahy**. Hostivický zámek je poměrně dobře znám již díky Soupisu¹⁷²⁾ a zejména průzkumu L. Lancinger a Kašičky, kteří později výsledky bádání publikovali.¹⁷³⁾ Zámek vznikl na místě tvrze, úplně byl opraven v letech 1662 – 1697. Do dnešní podoby byl zámek v Hostivicích na tachlovickém panství přestavěn v letech 1733–1734; za zednické práce, jež vedl polír Jan Jiří Bauer, bylo spolu s pracemi nádenickými zapláceno 1917 zl. Malířské práce vykonal malíř Karel Josef Moravini, jenž za ně měl podle smlouvy obdržet 600 zl.¹⁷⁴⁾ Výslovně je zmíněn i stavitel Špaček, jenž obstaral část méně dostupného materiálu. Střecha zámku byla natřena červenou barvou. Celkem bylo za přestavbu zámku v letech 1733–1734 vydáno 4027 zl. 4 pen.¹⁷⁵⁾

Vlastní zámek je založen na obdélném půdorysu při západní straně náměstí. Přízemí je staršího data, s nově sklenutým vstupním prostorem. Výše byla nadestavěna dvě patra se středním světlíkovým prostorem prolamujícím pavilonovou nástavbou střešní rovinu lemovanou členitými komíny a dnes již nedochovanou věžičkou (viz H. Police i Kácov). Fasády byly převážně iluzivně malovány (částečně obnoveny). Již ve zmíněném Soupisu, kde jsou malby nespřísně datovány do konce 17. století, je uváděn tehdejší přehled ojedinělých maleb, pokrývajících druhdy značnou část interiéru. Ústřední prostor – síň – má na čtyřech stěnách tuto výzdobu: 1. vojenské emblémy, okruží, prapory, kotle, 2. naproti předešlému kostel P. Marie na Bílé Hoře, v pozadí Praha, 3. na delší stěně seč jízdy uherské s císařskými, vpravo bývalý klášter servitů v M. Břevnově, 4. naproti postup pěšího vojska císařského, ve středu generál na koni v pozadí zříceniny domů, vpravo kněz Dominik a Jesu Maria s křížem v roce povzbuzuje vojín, na zemi září z vykotlaného dubu obraz P. Marie Strahovské. Důležitá výmalba stropu, známá ze Soupisu, se nedochovala, v sále (jihozápad patra) přístupném v jižní ose bazilikální haly byla při poslední obnově do značné míry obnovena celková výmalba stěn, zobrazujících zřejmě různé historické a snad i mýtické ženské hrdinky. Na vnější stěně je přidán nadměrný, pouze iluzivní krb s reliéfem (dnes patrná alegorie umění, či malířství?). Výzdoba menší místnosti (jih)

vé, pro ty měl vzniknout jen plán v době výstavby zámku, ale Eleonora, kněžna z Lichtenštejna. Navíc Horyna (*M. Horyna*, Jan Blažej Santini-Aichel. Praha 1998, s. 422) celkem oprávněně připisuje gotizující prvky provádějícímu santiniovskému staviteli Klíčníkovi, což potvrzuje i B. Samek uvádějící přímo „žďárského stavitele“, přičemž některé výrazné prvky (zejména zastřešení věže posouvá dle zprávy G. Wolného až do roku 1770. (*B. Samek*, Umělecké památky Moravy a Slezska, 2 sv., Praha 1999, s. 664–665). Výrazné je řešení lodě. Jestliže lze do santiniovského užšího okruhu zařadit klášterní klenbu, kde se jedná spíše o geometrizující, než gotizující princip, u čela kruchty je drobná střední část usilovně modelována v dynamickém duchu až s naivní prostotou. Kostel proto nelze spojovat se Špačkovým dílem ani přímo se Santinim. Je nutno jej zřejmě ponechat v okruhu děl Santinim volně inspirovaného F. B. Klíčníka.

169) A. Podlaha, Posvátná místa království Českého I. Arcidiecese Pražská 1. Vikariáty: Českobrodský, Černokostelecký, Mnichovický a Prosecký. Praha 1907, s. 262–264.

170) M. Vilímková, Stavitel paláců a chrámů. Praha 1986, s. 112.

171) Se zámek ve Velkém Meziříčí je spojován zejména v osobě projektujícího architekta kostel v Netině. Situace je však složitější. Středověká stavba byla zásadně přestavěna v letech 1739–41 když je uváděno Santiniho autorství (projekt) meziříčského zámku i tohoto kostela 1739–41 (*J. Sedlák*, Významné památky okresu Žďár n. S. Brno, Žďár n. S. 1982, nestr.) Přestavbu však dle Sedláka již neprováděli Ugarto-

172) Z. Wirth, o. c. v pozn. 116, s. 48–52; F. Kašička – L. Lancinger, Zámek v Hostivicích u Prahy a jeho stavební vývoj. Pam. péče, 1974, č. 2, s. 70; F. Melichar, Paměti okresu unhošťského. Praha, 1890, s. 195–6.

173) L. Lancinger – F. Kašička, Hostovice (okres Praha západ). Stavební historický průzkum zámku. Praha: SÚRPMO 1972, strojopis, s. 10–15.

174) SÚA, ŘSRF/P – účetní archiv, odd. Tachlovice, důchodní účet a účetní přílohy za rok 1734, příloha č. 114.

175) SÚA, ŘSRF/P – účetní archiv, odd. Tachlovice, důchodní účet a účetní přílohy za rok 1735, příloha č. 118; L. Lancinger – F. Kašička, o. c. v pozn. 173, s. 15.

Obr. 44: Hostivice (Praha-západ), zámek s kaplí a navazující sýpkou (vpravo). Výhlední průčelí.

Obr. 45: Hostivice (Praha-západ), zámek. Výmalba hlavního sálu (nástropní výzdoba nedochována).

zachycuje mladou šlechtičku jako lovcu, na stropě pak velká freska zachycuje alegorické postavy. V menším sále (dnes salonek po straně schodiště) je nástropní zrcadlo s freskou doplněno nárožními štukovými medailony, dle Soupisu s alegoriemi ročních dob. Na dvouramenném schodišti, obvyklém u Špačkových staveb, vidíme zbytky iluzivních výhledů do krajiny, respektive se při stoupání dostáváme od paty stromů až nad jejich vrcholky. Tyto malby uvádíme proto, že řada dalších objektů byla takto zdobena, malby se však dochovaly jen zlomkovitě (Kunratice, Kácov, Horní Police).

Další budovou jádra areálu byla velká sýpka, změněná zřízením řady pokojů v části bližší zámku na **panský dům**. Určitou analogii lze sledovat v Broggiově jižním křídle zákupského hospodářského dvora. V roce 1735 se již na zám-

ku v podstatě nepracovalo; větší položku tvořilo jen 108 zl. za devět nových kamen.¹⁷⁶⁾ Roku 1736 však bylo zapláceno dalších 1513 zl. 30 kr. 5 pen. za „*vystavění 12 nových pokojů v hostivické sýpce*“; plných 455 zl. 28 kr. 3 pen. z této částky dostali zedníci, v jejichž čele stál zpočátku polír Pavel Bláha, po něm pak polír Jan Michael Pischhoff. Nejmenovanému kameníkovi bylo zapláceno 64 zl., mimo jiné za 4 okenní ostění do prvního podlaží, 2 okenní ostění do chodby, 4 okenní ostění do prostředního podlaží a 4 okenní ostění do horního podlaží. Sklenář Kristián Strobach zasklíval 10 oken v dolním podlaží, 9 oken v prostředním podlaží a 9 oken ve třetím podlaží. Malířské práce do těchto pokojů odvedl pražský malíř Samuel Jan Sayfferth, jenž mimo jiné natřel 12 pokojových dveří, jedny dveře „*na chodbu, kudy se jde do zámku*“, jedny dveře „*vpravo, kudy se jde do dvora*“, jedny dveře „*na chodbu, kudy se jde na sýpku*“, a jedny mřížové dveře „*na schodech do zámku*.“¹⁷⁷⁾ V roce 1737 byly už za práce na zámku placeny jen drobné částky, mezi nimiž však nacházíme i 34 krejcarů za dvě libry žluté a jednu libru červené barvy „*k vnějšmu natření nově vystavěných sýpkových pokojů*“; tyto barvy spolu s dalším materiálem koupil Václav Špaček.

Poslední součástí zámeckého sídla byla daleko později postavená (dokončená ?) **kaple**, jež byla „*roku 1756...benedikována... farářem Zlonickým*“.¹⁷⁸⁾ Její podoba však napovídá o starším,

dle všeho Špačkově návrhu, protože analogické jsou boční věžové útvary v Kácově i „*věž*“ v Kamenici nad Lipou. Navíc vstup do oratoria kaple měl být ještě opatřen znakem Anny Marie Františky, velkovévodkyně toskánské (?). S ohledem na vazbu k blízkému panskému domu (sýpce) byla snad až při stavbě posunuta kaple z boční osy do lince stavby. Na jejím dokončení, pokud je správný údaj o stavbě v letech 1751–52, měl téměř jistě podíl bavorský dvorní stavitel K. I. Dientzenhofer, naopak výrazná rokoková, po-

176) SÚA, ŘSRF/P – účetní archiv, odd. Tachlovice, důchodní účet a účetní přílohy za rok 1735.

177) SÚA, ŘSRF/P – účetní archiv, odd. Tachlovice, důchodní účet a účetní přílohy za rok 1736, příloha č. 115.

178) A. Podlaha, Posvátná místa království Českého I. Arcidiecese Pražská 5. Vikariát Libocký. Praha 1911, s. 36.

někud ztuhlá dekorace naznačuje další ruku spojenou časově spíše s údajem o benedikování v roce 1756.

Součástí areálu byl i rozsáhlý **dvůr**, který však v posledních desetiletích vzal za své, část objektů zanikla a byla nahrazena novostavbami, takže autorství zde není možné určit.

Kompozičně souvisí s hostivickým zámekem i místní **fara**.¹⁷⁹⁾

Stavba byla ihned po dokončení zámku další aktivitou velkovévodkyně, která získala panství roku 1732 a roku 1734 dlouho neexistující faru obnovila. Se stavbou bylo započato v témže roce. V letech 1734–1735 bylo na ni vynaloženo celkem 2102 zl. 56 kr. 2 3/4 pen.; v letech 1736–1737 byly pak ještě provedeny některé menší práce, zvláště na vedlejších hospodářských budovách. Při stavbě je výslovně uvedeno i jméno Václava Špačka, jenž obstarával některé předměty potřebné ke stavbě a podepsal také specifikaci potřebného materiálu.¹⁸⁰⁾ Další úpravy proběhly v 90. letech 18. století, což naznačuje brána do dvora i přilehlý vstup na hřbitov (1790, 1796).

Fara je příčně obdélný patrový objekt se středním pavilonovým nástavcem, zachycujícím vymezenou barokní osu spojující faru s protilehlým zámekem. Umístění nebylo dáno vazbou na kostel, ale protější stavbou zámku, ke kterému se obracela, a vytyčovala tak základní kompoziční osu jádra obce s centrální státní. Interiér stavby je v přízemí vesměs klenutý, má náročnější symetrickou „zámeckou“ dispozici blízkou faře ve Svádově a částečně i v Býčkovcích, případně Svárově a Zvoleněvsi (?). Zajímavá je zejména situace přízemí, kde na nástupní halu navazuje hloubková osová chodba a po jejích stranách dvojice nástupních ramen náročně řešeného schodiště, když severní je naznačeno pouze iluzivním nástupem. U funkční poloviny je pozoruhodná první, mírně zvýšená mezipodesta, přístupná ze dvou stran, což mimo celkový přístup ke schodišti dále připomíná řešení jinak podstatně náročnější komunikační části zámku v Ploskovicích.

Nyní do přehledu zařazený **zámek v Liběchově (Mělník)** je z hlediska přesnější datace značným problémem. Stavba probíhala patrně někdy v rozmezí let 1720–1733. Starobylá kruhová tvrz se měla proměnit v jeden z našich prvořadých barokních zámků. Přípravy k této proměně počínají dobou, kdy se v roce 1698 po zemřelém Ferdinandovi Kryštofovi ze Scheidlerů o dědictví rozdělilo jeho pět dcer, přičemž liběchovský díl, totiž „zámek Liběchov s dřevěnými stoly, lavicemi, židlemi a lůžky“, sedm vsí, „pivovar, sladozna a vinopalna..., v Liběchově dolní, poblíž zámku ležící hospoda..., poplužní dvory, totiž liběchovský..., kuchyňská

Obr. 46: Hostivice (Praha-západ), fara. Západní průčelí.

zahrada, ovocný sad a liběchovská bažantnice..., ovčín v Liběchově“, připadl nejmladší Antonii Eusebii.¹⁸¹⁾ Antonie Eusebie se pak v roce 1709 provdala za Jana Jáchyma, svobodného pána Pachtu z Rájova, povýšeného později do hraběcího stavu,¹⁸²⁾ a Liběchov se tak na takřka sto let stal majetkem rodu Pachtů. Jan Jáchym podnikl v Liběchově rozsáhlé a nákladné stavební akce, připisované umělecko-historickou literaturou Františku Maxmiliánu Kaňkovi, o nichž jsme kvůli takřka naprosté ztrátě pachtovských archivů jen nepatrně informováni. K dispozici máme pouze několik dat. Pokud jde o vlastní zámek, vztahují se tato data k malířské výzdobě, kterou již Jaroslav Schaller v roce 1787 připisoval Václavu Vavřinci Reinerovi.¹⁸³⁾ Regionální historik Friedrich Bernau ve své publikaci z roku 1888 (tedy z doby, kdy již Reinerovy liběchovské fresky delší dobu neexistovaly) píše, že Reinerovy malby v sala terreně měly datum 1732,¹⁸⁴⁾ zatímco o kus dále uvádí, že „freskové malby přízemního zámeckého sálu“ nesly datum 1733.¹⁸⁵⁾ V rozporu s tím však autor staršího popisu liběchovského panství, pocházejícího z roku 1826, píše, že „prostranný sál a sala terrena byly v roce 1726 vyzdobeny uměleckou freskovou malbou slavného Václava Reinerova“.¹⁸⁶⁾ Bernauova data, dosud literaturou obecně přijímaná, nemůžeme tedy pokládat za zaručená.

Současně se stavebními pracemi na zámku a dalších budovách byla jistě věnována péče i zámecké zahradě. Ani o ní se nám z této doby nedochovaly žádné zprávy. Známe

179) P. Macek, Fara v Hostivici u Prahy, Památky středních Čech 3, 1988, s. 102–122.

180) SÚA, ŘSRF/P – účetní archiv, odd. Tachlovice, důchodní účet a účetní přílohy za rok 1735, příloha č. 118; SÚA, ŘSRF/P – ATS Tachlovice, kart. 20, sign. 66/2.

181) SÚA, DZV 80 H 10v – H 25v.

182) F. Bernau, Der politische Bezirk Dauba (umfassend die Gerichtsbzirkle Dauba und Wegstädtl), Dubá 1888, s. 453.

183) J. Schaller, Topographie des Königreichs Böhmen 5. Leutmeritzer Kreis, Praha-Vienna 1787, s. 278.

184) F. Bernau, o. c. v pozn. 182, s. 441.

185) Tamtéž, s. 454.

186) Archiv Národního musea, Eichlerova sbírka, kart. 42.

Obr. 47: Liběchov (Mělník), kostel sv. Havla. Hlavní vstupní průčelí.

Obr. 48: Liběchov (Mělník), kostel sv. Havla. Hudební kruchta.

pouze jméno zahradníka z této doby – v liběchovských matrikách se totiž přinejmenším od roku 1711¹⁸⁷⁾ do roku 1735¹⁸⁸⁾ vícekrát setkáváme se jménem Ferdinanda Cleofatha (Cleofase), označovaného jako „hortulanus“, „Gartner“ či „Lustgartner.“ Mladší dějiny zámku byly poměrně dramatické, po řadě drobnějších úprav došlo k zásadní přestavbě (zejména ineriérů), kdy známý průmyslník J. Veith provedl v polovině 19. století obnovu v duchu druhého rokoka. Navrátilovy malby v řadě nově dekorovaných interiérů ostatně doposud určují charakter hlavních zámeckých prostorů.

187) SOA Praha, Matriky, sign. Liběchov 3, záznam o křtu z 11. května 1711.

188) Praha, Matriky, sign. Liběchov 4, s. 17.

Výrazná barokní přestavba staršího sídla na kruhovém půdorysu byla doplněna, vlastně zásadně narušena samostatnou dominantní částí, obsahující hlavní prostory a současně vytvářející zahradní průčelí. Její důsledně osová kompozice vrcholící ke středu se vstupním portikem je zdobenou výraznou, poměrně hmotnou štukaturou, některé detaily mají zajímavý, osobitě vyhraněný tvar (např. římsy oken bočních částí). Interiéry se později bohužel značně proměnily a pro autorské určení mnoho informací nepřinášejí. Pokud vycházíme z tradovaného Kaňkova autorství, lze jej i nadále zcela reálně zvažovat. Řada detailů jižního zahradního průčelí však ukazuje ke tvorbě Václava Špačka. Zdůraznit je nutno vazbu na štukaturu místního kostela sv. Havla (viz dále) a obecně na Špačkem užívaný, téměř „rollwerkový“ detail i zmíněná okna blízka oknům bočních úseků průčelí ploskovického zámku, případně sokly braunovských soch v zahradě. Když tyto skutečnosti spojíme s dokladem místního působení Špačkova políra Pokorného, otevírá se nám určitý prostor pro další spekulace. Musíme se ptát, zda Špaček úzeji nespolečně pracoval s Kaňkou již od doby stavby zámku ve 20. letech, aby pak plynule převzal další pachtovské zakázky v místě i jinde. Dokonce můžeme velice opatrně zvažovat samotné Špačkovo autorství, pro což však zřejmě nikdy nebude dostatek rozhodných indicií, pokud ovšem nedojde k nečekanému archivnímu nálezů.¹⁸⁹⁾

189) Jan Jáchym hrabě Pacht byl v roce 1742 jako rukojmí odvečen francouzským vojskem ustupujícím z Čech a 26. prosince téhož roku zemřel u českých hranic, v Mnichově na Chebsku, nezanechav poslední pořízení. Roku 1744 byla mezi jeho čtyřmi syny uzavřena smlouva, v níž se o dědictví po otci rozdělili tak, že František Josef obdržel Jablonné a Valtínov, Arnošt Karel Tloskov a Hodětice, Jan Josef Bezno a Nemyslovice a nejmladšímu, ještě nezletilému Hubertu Karlovi připadl Liběchov s Chcebuží a Radouň (SÚA, DZV 202 I 29v – K 28r). Jestliže se v Liběchově již stavební činnost neprojevovala, pak v Bezně vznikl další pozoruhodný zámecký komplex. V současné době je vnímán jako pozdně barokní. Jeho historie je ale daleko složitější (za informaci děkujeme J. Žizkovi). Nejstarší hlavní budova z let 1743–50 (P. Vlček, Encyklopedie českých zámků, Praha 1998, s. 127) byla prý doplněna až F. Hegerem (60.–70. léta) bočními křídly na půdorysu „S“. Jejich starší malovaná cihelná iluzivní fasáda ale hovoří o dřívější době vzniku. Stávající rokokové členění tedy odpovídá nejméně třetí etapě v dějinách zámku. Podíl Špačka zde doložen nebyl a nelze o něm pa-

V závislosti na přestavbě zámku vznikla v Liběchově i další výrazná krajinná dominanta – **kostel Božího hrobu** či **sv. Ducha**. Pachtovy aktivity se totiž netýkaly pouze zámku. V roce 1731 byla v Liběchově obnovena fara¹⁹⁰⁾ a roku 1734 dal hrabě obnovit tzv. „horní kostel“ Božího hrobu.¹⁹¹⁾ Drobná stavba ve výrazné poloze na okraji viničného návrší nad obcí navázala na starší kapli, která se v chátrající stavbě opětne začíná objevovat. Dalšími přestavbami (zejména přístavba západního průčelí s osovou věží) proměnily vnější vzhled stavby. V drobném interiéru ale každého překvapí monumentální řešení křížovými pilíři neseného trojlodí s mělkou oltářní nikou. Klenba částečně užívá pro Špačka typické mohutné diagonální pasy. Celek i detail pak jsou až znepokojivě blízké pražskému kostelu sv. Jiljí, kde je Špačkovo autorství velice pravděpodobné, přičemž ale musíme uvést i určité obecnější vztahy k další stavbě – totiž staroměstskému kostelu sv. Michala.

Farní pamětní kniha pro 19. století uvádí: „V roce 1823 byl [...] vrchností Jakubem Veithem položen základní kámen k rodinné hrobce a ke znovuzřízení kostela sv. Ducha, jakož i k nynější zvonici, a 4. srpna téhož roku byly zvony ze staré zvonice, která byla v roce 1824 přeměněna na obytnou budovu, přeneseny do nové věže.“¹⁹²⁾ Podoba této klasicistní úpravy obohacující siluetu o dominantní západní věž od té doby určuje exteriér stavby.

Další aktivity probíhaly i v **Kácově**, kde byl upravován **kostel Panny Marie**. Jeho stávající podoba kostela se díky řadě úprav dosti vzdálila barokní podobě. Barokní je nástup na kruchtu a její členění, částečně pak závěr a podstatná část mobiliáře, zhotoveného dle zpráv ve velké zákupské dílně (sochaři Dubke a Pursch). Zpráv o stavbě však není mnoho. Údaj o věžních hodinách, které velkovévodkyně pořídila roku 1728, může svědčit o určitých pracích.¹⁹³⁾ Úplné dokončení se váže patrně k roku 1734, kdy proběhla velká oslava při přenesení ostatků sv. Liberáta ze Zákup do kácovského farního kostela, umístěných na tehdy nově postavený oltář. Stavěna byla tehdy mimo jiné i triumfální brána se dřevěnou konstrukcí, což je zvyk známý i z Horní Police.

Kácovské monumentální **sousoší Neposkvrněného početí Panny Marie a sv. Čtrnácti pomocníků** na náměstí je výrazným sochařským i urbanistickým dílem zapojujícím se do celkové proměny městečka. Statue byla postavena v roce 1730,¹⁹⁴⁾ což potvrzují i soudobé účty; sochy pro sousoší, jejichž autorem byl nepochybně Ondřej Dubke, byly ovšem dováženy ze Zákup již v lednu 1729. Kámen „k nové soše“ byl dovážen z Chocerad.¹⁹⁵⁾ V urbanistické rovině lze uvažovat o Špačkově účasti.

Ve třicátých letech byl postaven i patrně náročněji vybavený **most nedaleko Kácova**. Roku 1735 jej totiž ne-

chala velkovévodkyně toskánská „postavit umělecky provedený (*artificiosum*) most poblíž městečka Kácova nad řekou Sázavou na němž byl vztyčen krucifix a naproti sv. Jan Nepomucký, kteréžto sochy byly benedikovány“.¹⁹⁶⁾ Při stavbě mostu je zmiňován tesař Just z Police a stavitel Václav Špaček.¹⁹⁷⁾ Krásu mostu zdůrazňuje i Schaller, jenž o něm ve své topografii hovoří jako o „velice uměle postaveném“. Most zanikl, určitou představu snad lze provést srovnáním s barokními mosty navazujícími na zákupské sídlo (zejména sochami ozdobený most vedoucí ke kapucínskému klášteru), které jsou dle všeho rovněž Špačkovým dílem.

Další stavbou Anny Marie Františky byla **statue v Mikovicích (Mělník)**. Tato statue byla postavena „nedaleko mikovického horního hostince“ v roce 1735, a to nákladem 326 zl. 56 kr. 3 pen.; z těchto peněz ovšem nebyly placeny sochy, které zhotovil v rámci svých povinností „zákupský dvorní sochař“, tedy Ondřej Dubke. Většinu z výše uvedené částky, totiž 208 zl., obdržel pražský kamenický mistr Jan Petr Baumgartner. Za štafírování statue dostal 6 zl. malíř Jindřich František Kraus, kterému při práci pomáhal jeho syn; z nepatrné částky je zřejmé, že šlo pouze o jakousi zvláštní odměnu za práci, nikoli o řádnou mzdu. Dalších 12 zl. 15 kr. 3 pen. bylo zapláceno za barvy ke štafírování.¹⁹⁸⁾ Pokud zvažujeme Špačkovu činnost, spojenou s urbanistickým plánováním, popřípadě účastí na podobě mohutných soklů toskánských statuí, náleží do širšího katalogu i tato práce.

Proměny zasáhly i další toskánský majetek ve **Svárově (Kladno)**. **Kostel sv. Lukáše Evangelisty** byl v dané době stavebně v pořádku. V jádře středověká stavba nevykazuje žádné znaky Špačkovy činnosti, prostá boční, oble zakončená kaple náleží zřejmě do bredovské etapy dějin kostela. A. Podlaha uvádí mimo první doklad roku 1352 opravy v 17. století (1687 postavena např. věž) a zejména opravu zpustlé stavby v roce 1717, kdy panství náleželo právě hraběti Bredovi. Zřízení fary v roce 1734 proto zastihlo kostel v dobrém stavu, takže byl pouze dovybaven v roce 1735 mimo jiné i křížem posvěceným Benediktem XIII. Další oprava probíhala až roku 1786 a následně 1909.¹⁹⁹⁾

Jiný osud měla **svárovská fara**, u níž Podlaha uvádí jen zřízení farnosti roku 1734. Fara ve Svárově na tachlovickém panství byla postavena dle pramenů v letech 1736–1737 nákladem 2197 zl. 28 kr. 1 pen. Stavební práce vedl v roce 1736 polír Jan Jiří Bauer, v roce 1737 pak polír Jan Michael Pischoff. Václav Špaček pro stavbu obstaral méně dostupný materiál. Kamenické práce odvedl pražský kameník Jan Petr Baumgartner, jemuž bylo zapláceno za 7 okenních ostění a 4 dveřní ostění do přízemí, 9 okenních ostění do patra, jedno ostění u hlavních dveří o výšce 4 lokte a šířce 2 1/4 lokte, jedno ostění u sklepního okna, jeden velký kulatý nárožní kámen, 3 ostění dvířek u kamen a jednu výlevku do kuchyně.²⁰⁰⁾ Úhledná stavba, Soupisem označená jako „*slušné stavení z 18. století*“²⁰¹⁾ je sku-

trně ani příliš uvažovat. Řada úprav i detailů naopak svědčí o projekci někoho z rodiny stavebníka, snad právě Jana Josefa (?) a vzniklá podoba zámku byla zřejmě určitou aluzí liběchovského sídla včetně zahrady.

190) DA Litoměřice, Liber memorabilium, s. 3–4, 19–30.

191) DA Litoměřice, Liber memorabilium, s. 7.

192) DA Litoměřice, Liber memorabilium, s. 122.

193) P. Macek – P. Zahradník, Kácov – zámek. Stavebně historický průzkum. Praha: SÚRPMO 1991, strojpis.

194) SOKA Kutná Hora, FÚ Kácov, Liber memorabilium parochiae Katzow, s. 122.

195) SÚA, ŘSRF/P – účetní archiv, odd. Kácov, duchovní účty a účetní přílohy za léta 1729, 1730 a 1733.

196) SOKA Kutná Hora, FÚ Kácov, Liber memorabilium parochiae Katzow, s. 122.

197) SÚA, ŘSRF/P – ATS Kácov, sign. 73/1.

198) SÚA, ŘSRF/P – účetní archiv, odd. Zvoleněves, duchovní účet a účetní přílohy za rok 1735, příloha č. 138.

199) A. Podlaha, o. c. v pozn. 6, s. 223–230.

200) SÚA, ŘSRF/P – účetní archiv, odd. Tachlovice, duchovní účet a účetní přílohy za rok 1737.

201) Z. Wirth, o. c. v pozn. 116, s. 109.

tečně velice uměřeně koncipovanou architekturou, jejíž tvarosloví, charakter interiéru i exteriéru vychází ze skupiny far známých z Hostovic, či Svádova a možná i Zvoleněvsí, je však drobnější, a proto i dispozičně sevřenější. Na rozdíl od kostela, kde není Špačkova činnost nijak patrná, je zde jeho autorství jednoznačné.

Zvláštní roli sehrává v našem katalogu dnes již neexistující **kaple sv. Prokopa ve Staňkovicích (Litoměřice)**. Kapli ve vesnici na ploskovickém panství postavila v letech 1711–1712 sama staňkovičská obec. V povolení ke stavbě je sice řeč o tom, že kaple má být zasvěcena Nanebevzetí Panny Marie, ale když byla kaple 4. července 1724 svěcena, stalo se tak již ke cti sv. Prokopa. Dne 22. srpna 1735 litoměřická biskupská konzistoř povolila Staňkovicům na jejich žádost, aby kapli nejen obnovili, nýbrž také podle předloženého plánu rozšířili o 4 lokty. Když však bylo na podzim započato se stavebními pracemi, podala 14. října 1735 Marie Magdaléna Anna Kresselová z Qualtenbergu, jakožto patronka trebušinského farního kostela, kam byly Staňkovice přifařeny, protest proti tomu, že kaple je „rozšiřována o 8 loktů v délce a o několik loktů v šířce,“ jelikož se tak děje bez jejího svolení a proti právům trebušinského kostela. Krajský hejtmán nato stavbu okamžitě zastavil.²⁰² Až 20. června 1736 byla uzavřena dohoda, v níž Marie Magdaléna Anna Kresselová povolila rozšíření kaple „o čtyři a čtvrt lokte v délce a sedm a půl lokte včetně zdi v šířce,“ aby tak celá kaple měla „jedenáct loktů v délce a pět a tři čtvrti lokte a sedm a půl lokte v šířce.“ Kaple byla ještě téhož roku dostavěna a posvěcena. Dnes již však nestojí; v letech 1867–1868 byla zbořena a na jejím místě byla postavena nová kaple.²⁰³ Ze dvou důvodů (toskánské panství i zásah paní s Qualtenbergu) je nutno uvažovat o našem autorovi. Zaniklá stavbička je zajímavá nejvíce svými plány (viz příloha). Zachycují jednoduchou stavbu, kde pouze mírně konvexní průčelí dává vědět o době svého vzniku. Naopak známé a často Špačkem užívané odsazené leseny zde užity nejsou, a proto úvahy o jeho autorství vycházejí spíše z kontextu než přímo z tohoto prostého návrhu.

V řadě toskánských rozlehlých dvorů, zajišťujících mimo jiné i početné stavební podniky, byl **hospodářský dvůr ve Zvoleněvsi**. 26. ledna 1736 tam vypukl požár, při němž „nejen zcela vyhořely ratejna, komory, kravíny a koňské stáje i s krovem, ale také bylo dosti zničeno i pod krovem stojící staré zdivo.“ Dvůr byl ještě během roku 1736 nákladem 972 zl. 6 kr. opraven. Zednické práce, za něž bylo zapláceno 293 zl. 3 kr., vedl zednický mistr Hans Georg Hoch; zedníci „nejen postavili 2 štíty, nýbrž také uprostřed provedli od základů požádní zed, kolem dokola druhé strany k bažantnici zřídili až do výšky 3 loktů skarpu, v předsíni, dvou šafářových komorách, sklepech a koňské stáji rovněž udělali ke klenbám nové zdi, a tak řečenou budovu zaklenuli zčásti kameny, zčásti cihlami, zazdili mlat, uvnitř i zvenku nahodili zed čerstvým vápnem, prolomili mnoho oken, osadili okenní i dveřní ostění a v předsíni postavili zděné schody.“²⁰⁴

Jeden z obrovských toskánských dvorů má díky mladším přestavbám a dnešnímu havarijnímu stavu obtížné

rozpoznatelnou etapu, odpovídající našim údajům. Zdá se, že by z ní mohla pocházet trojlodní, náročněji pojatá stáj ve středním spojovacím krátkém křídle. Další části prošly zásadními přestavbami v 18. i 19. století.

Teprve ve třicátých letech máme zprávy o stavbě, kterou Špaček prováděl pro sebe, jakožto novoměstského měšťana zajímavějšího se zejména o pivovarnictví. Špaček vlastnil na **Novém Městě pražském na Poříčí dům „U Hožů“ (dnes čp. 1129-II a 1223-II)**. Objekt, který Špaček zakoupil roku 1733, se bohužel nedochoval, a tak máme pouze zprávu o jeho přestavbě z roku 1737. Objekt byl zbourán v rámci pražské asanace a na jeho místě i vedlejší sladovny dnes stojí novostavby. Další objekt na daleko lepší pražské „adrese“, dům **„U Štočků“ na Koňském trhu (dnešní čp. 835-II)**, si Špaček koupil až v roce 1733 za vysokou cenu 4550 zl. O jeho přestavbě můžeme pouze spekulovat, protože objekt byl rovněž zbořen v 19. století.²⁰⁵

Nutno dodat, že je patrně třeba v Praze hledat další obdobná Špačkova díla, tedy úpravy některých domů. Zde je však problémem jejich charakter, začasto určený štukovou výzdobou, která má obecnější ráz, případně se nemusí štukatér s architektem zcela „shodnout“. I když některé bližší znaky lze hledat např. u domů v Dlouhé ulici, nejvýraznější dekor (celkové řešení, okna patra, štíty) poukazuje ke Špačkově možnému autorství lze nalézt na **domě „U tří ořechů“ (čp.632/I) v Týnské ulici**, datovatelný do 30. let.

Ve stejné době byl vybavován a upravován **františkánský klášter v Hájku (Kladno)**. A. Podlaha uvádí, že roku 1737 byl nákladem Anny Marie Františky postaven oltář P. Marie Pasovské s tělem sv. Justina, mučedníka,²⁰⁶ a to uprostřed severního ambitu v půlkruhové kapli.²⁰⁷ Pokud zvažujeme ve více případech Špačkův podíl na návrhu vnitřního vybavení toskánských kostelů a jeho hromadnou výrobu v Zákupcích, je nutno s tímto prvkem i zde v teoretické rovině počítat.

Mimo vlastní klášter vznikla v 1. polovině 18. století zajímavá teatrální kompozice vytvářející půdorysně lichoběžník, jehož boční zdi s nikami opatřenými freskovou malbou a páskovým ornamentem se sbíhají k čelu, které obsahuje rovněž malovanou niku, za níž je umístěna studna. Objekt byl posléze přestavován a těžce poškozen. Přesto určité dochované prvky nevylučují Špačkovu účast. Na zadní stěně niky je mezi vyrytými letopočty i rok 1733, který lze chápat jako dataci post quem. Otázkou je však stáří výmalby, která se nemusí vázat na prvotní etapu.²⁰⁸

Práce pokračovaly i v **Hostivicích**, kde se zaměřily na **kostel sv. Jakuba Většího**. Farní kostel je zmíněn již v ro-

205) K oběma domům viz životopisné údaje na počátku práce.

206) A. Podlaha, o. c. v pozn. 6, s. 245. Tuto zprávu potvrzují i účty tachlovického panství, z nichž se dovídáme, že roku 1737 bylo na „nový hájecký oltář“ vynaloženo 281 zl. 12 kr., z čehož celých 175 zl. dostal malíř Ditmann za štafírování oltáře (SÚA, ŘSRF/P – účetní archiv, odd. Tachlovice, důchodní účet a účetní přílohy za rok 1737).

207) A. Podlaha, o. c. v pozn. 6, s. 252.

208) Knižecí znak v kartuši nad nikou naznačuje, že tato etapa výzdoby se váže k osobě Anny Marie Františky. Z Hájku do Prahy bylo podle A. Podlahy (A. Podlaha, o. c. v pozn. 6, s. 254) rovněž postaveno v letech 1720–1724 dvacet kaplíček. Velkovévodkyně toskánská nechala vybudovat v pořadí patnáctou, v níž byl sdružený výjev znázorňující jak se Ježíš se loučí s Matkou aby nastoupil cestu utrpení (nahore) a sv. František rozjímá o utrpení Páně (dole). Kaple měly jednotnou, spíše ještě raně barokní podobu, kterou se Špačkem spojovat rozhodně nelze.

202) SÚA, ŘSRF/P – ATS Ploskovic, kart. 121, sign. 106/8.

203) DA Litoměřice, Fary I., Trebušín.

204) SÚA, ŘSRF/P – účetní archiv, odd. Zvoleněves, důchodní účet a účetní přílohy za rok 1736, příloha č. 221; za připomínky děkujeme J. Žizkoví.

ce 1277, 1617–88 a 1691–1733 byl filiální k Tachlovicům, 1688–1691 filiální ke Kladnu. 1662 měl být kostel ještě pustý, pak proběhla větší oprava. Obnova za panování velkovévodkyně toskánské, na kterou statek přešel roku 1732, započala znovuzřízením fary roku 1734. Hostivický kostel byl následně přestavěn v letech 1737–1738. Ještě před tím byl však dle A. Podlahy přivezen nový oltář ze Zákup. Literatura²⁰⁹⁾ rovněž uvádí, že v roce 1737 byla zvětšena okna, zbořena a nově opravena kruchta a opraven oltář sv. Anny. Následného roku měla proběhnout oprava věže, při níž bylo nově budováno horní patro. Oprava byla zřejmě rychlá (a postupná), protože již roku 1737 (v textu chybně 1787) byly v přítomnosti Anny Marie Františky umístěny na hlavním oltáři ostatky sv. Simplicie, mučednice. Dle pramenů v roce 1737 činily výdaje na tuto „obnovu hostivického kostela“ celkem 784 zl. 33 kr. 2 1/2 pen., z čehož 241 zl. 34 kr. 4 pen. bylo zaplacené za zednické práce a 23 zl. obdržel kamenický mistr Jan Petr Baumgartner za zhotovení dvou dveřních ostění a 12 stupňů; plných 243 zl. 36 kr. z celkové částky však bylo zaplacené malíři Josefu Antonínu Dittmannovi za štafírování hlavního oltáře a další drobnější práce. V účtech je rovněž zmíněn Václav Špaček, jenž pro stavbu obstarával v Praze menší část materiálu.²¹⁰⁾ Soupis uvádí zřízení nové kruchty. V následujícím roce 1738 byla provedena „obnova kostelní věže,“ za níž bylo zaplacené dalších 1352 zl. 38 kr. 1 1/2 pen., z čehož jen 172 zl. 34 kr. dostali zedníci, vedení polírem Henrichem Scharffem, zato 214 zl. tesařský mistr Kozák z Jenče a 317 zl. klempíř Josef Gottmann ze Starého Města pražského. Mezi materiálem, jenž byl na obnovu věže použit, se nachází také červená barva na natření věžní kupole.²¹¹⁾

Oproti jiným sakrálním toskánským stavbám, jak ostatně dokládají i stavební účty, byla obnova kostela prostší, z tohoto pohledu blízká kostelu v Zeměchách. Stavba zůstala uchována ve středověkém půdorysu i hmotě (obdélná možná románská loď s mladší pozdně gotickou západní velkou věží a s neodsazeným polygonálně uzavřeným goticky sklenutým presbytářem) a přístavky (oratoř a sakristie), o jejichž barokní podobě však nemáme bližší informace. Lze jen spekulovat o určité analogii se závěrem hornopolského kostela (?). Špačkova mánie utvářet střední jednotku jako polygon se zde však rovněž musela uplatnit, a proto byly do lodi vloženy pod fabionovým stropem koutové úseky převádějící pravouhlý tvar na polygon (resp. okosující nároží). Důraz na toto řešení lze spatřit u Santiniho kostela v Kozojedech, kde při západní stěně presbytáře napodobuje okosením rohů starší polygonální závěr, a vytváří tak svébytnou centrální jednotku.

Kostel v Hostivicích však v této podobě neměl dlouhého trvání. Věž vyhořela již roku 1794, roku 1817 nahradila zbořenou kostnici nová sakristie. Dostavba věže byla provedena roku 1858, když rok před tím byl interiér vyzdoben v duchu druhého rokoka. Roku 1870 proběhla oprava a kostel byl „při tom rozšířen neforemnými přístavky po obou bocích presbytáře“, ²¹²⁾ což by odporovalo naší hypotéze o vaz-

Obr. 49: Ctěnice (Praha-východ), zámecký areál. Vstupní věž zámku.

bě na kostel, respektive sakristii v Horní Polici. Roku 1871 proběhlo přenesení ostatků sv. Simplicia do prostoru za oltářem.

Podle tvarosloví je nesporně Špačkovou stavbou **zámecký areál ve Ctěnicích u Prahy**. Víceboký objekt s vnitřním dvorem vznikl na základě dodnes patrného středověkého sídla. Architektonicky výrazná je zejména barokizace vstupní věže s původním ukončením, které osobitě spojuje helmici s vikýřem (viz prvotní podoba dominantní střechy zámku v Ploskovicích). Typická je rovněž výrazná profilace říms, od nároží odsazené leseny a plošný, v obrysu vykrojený obrazec, spojující v hlavním průčelí korunní římsu se starším vstupním portálem. Klasicismus zde zanechal jen nepatrné stopy, na dalších průčelích je ale jeho podíl mimo ukončujících říms podstatnější. V interiéru se jedná o schodiště i částečně adaptovanou dispozici, kde lze předpokládat ve Špačkově duchu pojatou výraznější malířskou dekoraci. Areál zámku byl v baroku rozšířen o hospodářský dvůr, jenž se dochoval ve výraznější klasicistní úpravě (barokní podobu zachovává zejména sýpka při vstupu do areálu). Datace úprav, kladená do 30. let, je patrně oprávněná, což naznačuje následující položka katalogu. Nasvědčuje tomu i žádost Adama Filipa, hraběte Losyho z Losinthalu arcibiskupské konzistoři z ledna 1732 o povolení k benediktci znovu vystavěné kaple ctěnického zámku.²¹³⁾

Drobný gotický **kostel sv. Vojtěcha ve Sluhách u Prahy** na ctěnickém panství byl přestavěn za téhož majitele

209) A. Podlaha, o. c. v pozn. 178, s. 30–36; Z. Wirth, o. c. v pozn. 116, s. 53–57.

210) SÚA, RSRF/P – účetní archiv, odd. Tachlovice, důchodní účet a účetní přílohy za léta 1737 a 1738.

211) SÚA, RSRF/P – ATS Tachlovice, kart. 20, sign. 66/2.

212) A. Podlaha, o. c. v pozn. 178, s. 35.

213) SÚA, APA I., sign. A 39/5, fol. 291r.

Obr. 50: Sluhy (Praha-východ), kostel. Východní zbarokizovaný závěr se sakristií.

panství v letech 1738–1739. Informuje nás o tom kniha kostelních účtů, podle níž bylo na tuto přestavbu vydáno celkem 2537 zl. 14 kr. 1/2 pen., z čehož 860 zl. bylo zaplacenno „Václavu Špačkovi, staviteli v Praze“ (v této částce byly zřejmě obsaženy nejen zednické, ale i tesařské práce), 235 zl. dostali nádeníci, 367 zl. 16 kr. truhláři (z toho 300 zl. pražský truhlář za zhotovení 3 nových oltářů a kazatelny), 200 zl. „pražský sochař Weiß za sochařskou práci ke 3 novým oltářům a kazatelně“ a 66 zl. 26 kr. sklenář Johann Stephan „za zhotovení 6 kusů velkých, dále 6 kusů oválných a 1 kulatého okna do kostela i sakristie.“²¹⁴⁾ Až když se již stavební práce chýlily ke konci, byla o nich informována pražská arcibiskupská konzistoř, a to listem, který jí 21. března 1739 napsal děkan v Kostelci nad Labem Samuel Leopold Alexius, jemuž byl tehdy kostel ve Sluhách svěřen. O průběhu prací děkan psal, že „kvůli padajícímu vápnu byla nově zhotovena klenba, podlaha byla kvůli vlhkosti místa zvýšena a z téže příčiny byla i sakristie vystavěna na jiném, sušším místě, stěny byly jak zvenku, tak uvnitř vyběleny a okna byla rozšířena, aby pojala více světla, a upravena do lepšího tvaru.“²¹⁵⁾

Dosah úprav byl ve výsledném efektu podstatný. Kostel získal malebný výraz, kdy na gotickou stavbu s odsazeným polygonálním presbytářem a osovou západní subtilní věží byly aplikovány výrazné barokní prvky. Po stranách věže vznikly ve volné vazbě na známé toskánské kostely při-

stavby se schodišti – zde však pouze v úrovni přízemní. Okna byla zvětšena, v presbytáři narušily jejich záklenky korunní římsu, jež se nad nimi dramaticky vzdouvá. Dekoratívním prvkem je i nová centrální oktogonální sakristie navazující na závěr kostela, respektive jeho upravené opěrné pilíře. V interiéru získal kostel mimo nové stropy i typickou vzdušnou kruchtu s dynamicky tvarovaným čelem (viz Chlumín). Drobná stavba dokazuje Špačkovy charakteristické zmalebnující postupy, aplikované zde snad s ohledem na dimenze stavby v poněkud odlišné, výrazně zdobené rovině.

Rozsáhlé pachtovské aktivity v **Liběchově** zakončila přestavba **farního kostela sv. Havla**. Ten se poprvé objevuje v roce 1352, starší dějiny dodnes připomíná náhrobek Kašpara Belvice z Nostvic (†1583). Fara, zaniklá po Bílé Hoře, byla za Pachtů obnovena v roce 1731 a brzy se přistoupilo k zásadní přestavbě starší stavby, kterou známe ze zobrazení z roku 1727.²¹⁶⁾ Přestavba farního kostela byla podle farní kroniky až na malbu a menší část vnitřní výzdoby dokončena v roce 1738, kdy byl kostel benedikován.²¹⁷⁾ Existuje však další zajímavý materiál. Buď k závěrečným stavebním pracím na kostele sv. Havla, či k jiným pracím v Liběchově se vztahuje důležitý zápis v matrice liběchovské fary. Dne 27. května 1739 totiž v kostele dávali svého syna Václava Antonína křtít Antonín Pokorný, pražský zedník a polír („*murarius palirius Pragensis*“), s manželkou Annou, přičemž jako kmotr je uveden roudnický kameník („*lapicida Raudnicensis*“) Václav Hauptvogel.²¹⁸⁾ Je nesporné, že oba titi řemeslníci se v Liběchově účastnili nějakých stavebních prací. Dlouhodobá a snad výhradní spolupráce tohoto políra s V. Špačkem je totiž nesporná.

Soudobá farní pamětní kniha uvádí: „*Léta Páně 1738 byl farní kostel sv. Havla (na jehož stavbu bylo nejdůstojnější konzistoři povoleno z kostelního jmění 900 zlatých, zbytek dodal nejjasnější pán, pán, Svaté římské říše hrabě a nejmilostivější patron, jemuž Bůh stonásobně odplatí) dokončen až na malbu a menší část vnitřní výzdoby a mnou Karlem Františkem Antonínem Timou, sekretářem biskupského venkovského vikáře a místním farářem, s povolením nejdůstojnější církevní vrchnosti podle předpisů pražské agendy benedikován v první neděli po svátku svatého Martina*“.²¹⁹⁾ Freskami vyzdobil kostel malíř Jan Petr Molitor, ale až roku 1741, jak to dokládá signatura „*J. P. Molitor pinxit ao 1741*“ na malbě patrona kostela sv. Havla.

Stavba, opatřená náročným nástupem s terasami a dynamicky tvarovanými schodišti, se uplatňuje na nižším ostrohu monumentálním průčelím, charakteristickým dvojicemi polosloupů vynášejících konkávně prolomené úseky kladí, flankujícího střední členitý štít. Řada prvků průčelí je zcela zřejmě Špačkova. Průčelí je napojeno na loď, skrývající zřejmě středověké zdivo. Východní ukončení stavby je poměrně členité. K polygonálnímu závěru přiléhají boční přístavky, spojující jakýsi transept s oratořemi v patře a pod nimi se sakristií a dalším prostorem. Přístup na oratoře se projevuje v dalších, hmotově závěru podřízených trojbokých risalitů, známých například ze Cvikova. Vnímání zá-

216) F. Roubík, Plánky obcí v Čechách s vyznačením židovských obydlí z roku 1727, Časopis Společnosti přátel starožitností československých v Praze 39, 1931, příl. II.

217) DA Litoměřice, Liber memorabilium (Liběchov), s. 7.

218) SOA Praha, Matriky, sign. Liběchov 4, s. 33.

219) DA Litoměřice, Liber memorabilium (Liběchov), s. 7.

214) SOA Praha, Velkostatek (dále Vs) Čakovice – Ctěnice, inv. č. 9.

215) SÚA, APA I., kart. 1263.

věru jako samostatné „zámecké dispozice se středním risalitem“ je pro našeho architekta rovněž typické. Musíme však rovněž uvést, že základní dispozice závěru je některými principy blízká Kaňkově kostelu ve Zlonicích. Přesto si však myslíme, že Špačkův podíl je zde převládající.²²⁰⁾

V interiéru je mimo bohatou štukovou a freskovou výzdobu pozoruhodná zejména západní hudební kruchta, jejíž charakter je až nečekaně „bavorský“. Křehká konstrukce členitého obrysu, nesená toskánskými sloupy, je pro Špačka typická (Sluhy, Chlumín). Zcela originální jsou zde otevřená dřevěná schodiště, zpřístupňující obě boční otevřené oratoře, jejichž princip je opět až jakoby santiniiovský. I když tedy nemůžeme jednoznačně připsat stavbu Špačkovi a musíme určitý díl ponechat Kaňkovi (alespoň při určení základní skladby závěru), je celá stavba dle našeho mínění opětně dílem námi sledovaného architekta, jenž zde spojuje prvky, které by ostatní tvůrci včetně Kaňky do podobné sestavy dle všeho nepropojili.

V roce 1758 dal Hubert Karel, hrabě Pacht do kostela pořídit nové varhany; dovidáme se o tom z písemnosti, která byla ve varhanách objevena při jejich rozebírání v roce 1916. Tvůrcem těchto varhan byl pražský varhanář Josef Höbl.²²¹⁾ Krypta pod kostelem pochází podle Friedricha Bernaua, opírajícího se o letopočet na desce, přikrývající tuto kryptu, z roku 1768. Bernau píše: „Pod kostelem se nachází hrobka, k níž vedou z uvnitřku kostela tři vchody; ty jsou pokryty deskami, z nichž jedna nese letopočet 1768.“²²²⁾ Schaller však klade vznik této hrobky již do roku 1766.²²³⁾ Podstatnější úpravy (1828) proběhly až za majitele Jakuba Veitha, vlastního Liběchova od roku 1801. Roku 1832 byla při stavbě silnice narušena situace před kostelem, kde měla být odbourána dolní terasa.²²⁴⁾ Pro představu prvotní podoby interiéru je zajímavá zpráva z roku 1879, kdy byl kostel z odkazu p. Josefa Ohmeho renovován. Obnova stála 1400 zl. Nejvíce práce stálo oškrabání „krásných, bohužel však vápnem přetřených ozdob na lesinách,“ což hovoří o starší výraznější výmalbě celého interiéru. Hlavní oltář byl bílý, nyní byl mramorován a figury polychromovány.²²⁵⁾

Špačkova role v dalším díle je do jisté míry sporná. Mladotové ze Solopysk si nechali barokně přestavět **sídlo v Ostředku** někdy ve 30. letech 18. století. Z roku 1739 pochází žádost o povolení stavby **kaple**, která byla roku 1741 svěcena. Přestavba a znovuvybavení proběhlo roce 1764. Spíše devastační zásahy z roku 1901 nebyly naštěstí dokončeny, dalším nekulturním zásahům však došlo v průběhu 2. poloviny 20. století.²²⁶⁾ Kaple je situována po jižní straně zcela přestavěného zámku. Na průčelí je charakteristické vršení edikul, resp. spojování portálu okna s typickými koutovými konzolami a vrcholným oválem. Známé je lesenové členění, odsazené od nároží i čabráky na místě hlavic portálu. V interiéru je výrazná zejména západní hu-

dební kruchta s křivkovým průběhem čela, nesená volnými sloupy. Tyto prvky poukazují ke Špačkem užívanému tvarosloví, určitým problémem je ale celkový půdorys kaple, obrys štítu i triviální vlastní portál. Tyto prvky mohly být částečně vyvolány starší situací a mladší přestavbou. Do naší skupiny lze zařadit spíše prvky než celek, detaily jsou ale kvalitní, nejedná se pouze o ohlas. U navazujícího zámku jsou mladší zásahy do té míry zásadní, že další úvahy značně omezují.

Areal bývalého cisterciáckého kláštera ve Zbraslavi u Prahy náleží k prvořadým památkám, čemuž odpovídá dlouhodobá pozornost řady badatelů. Pro nás je významná zmínka v Zápisné knize a některé závěry stavebně historického průzkumu.²²⁷⁾ Mimo pozoruhodnou středověkou etapu a raně barokní znovuvzkříšení kláštera nelze přejít umělecky nejpodstatnější Santiniho přestavbu konventu. Opat Wolfgang II. Lochner (1684–1716) zahájil práce kolem roku 1704, ve 20. letech dle archivních dokladů převzal stavbu F. M. Kaňka, konvent byl následně slavnostně předán roku 1732. Kaňka pracoval za velice malou odměnu 100 zl., což může naznačovat jeho menší faktický podíl, či spíše vazbu na G. Santiniho. Po dokončení konventu nastoupil dle průzkumu SÚRPMO i dalších prací k přestavbě prelatury právě Špaček.²²⁸⁾ Vlastních zpráv je minimum. Důležitější informace pochází až z roku 1783, kdy F. Steinbach píše, že opat Theodor ze Schönfeldu (1738–43), Budeciův nástupce „postavil kolem roku 1740 velkolepý sál v opatství nad řekou. (Diplomatische Sammlung, II, s. 165)“. Traduje se, že za pobytu v Čechách zde již bydlela Marie Terezie.²²⁹⁾ V průzkumu M. Horyna souhlasí se Zápisnou knihou, vysvětluje i vztah obou: Ferdinand (sic) Špaček má být Kaňkovým vyučenec, Kaňka jej doporučil dominikánům pro přestavbu sv. Jiljí. Podíl na výzdobě mají mít rovněž oba Soldatiové a V. V. Reiner. Horyna objekt zařazuje do „pozdní styllové roviny“ (od 1730), zdůrazňuje pozoruhodnou a pokročilou dispozici se salony v patře; podtrhuje význam severního průčelí, doplňujícího hlavní pohledový klášterní prospekt nad ramenem Vltavy. O jeho řešení uvádí, že je „kompozice průčelí poměrně klidná, nedramatická...výrazově noblesní.“²³⁰⁾

Stavba jen nepatrně využila starších substrukcí projevujících se v přízemí. V patře je řada větších salonů s jemnou štukovou a freskovou výzdobou, typická je absence velkého dominantního sálu. Podstatné je zmíněné severní průčelí, jehož prvky jsou blízké jak Kaňkovi, tak svým bohatším tvarováním a zejména výraznější plasticností směřují ke známému projevu Václava Špačka. Nastává zde ale určitý paradox, protože můžeme s určitou nadsázkou říci, že zatímco Kaňka ve Zbraslavi stavěl dle Santiniho návrhu, Špaček (možná částečně, snad jen pod vlivem) podle Kaňky.

Výraznou stavbou, respektive opětně zásadní přestavbou je **kostel sv. Martina ve Zvoleněvsi (Kladno)** na toskánském panství. Podlaha zmiňuje první doklad o kostele (1352). Dále pak roku 1672 kapli (kostelík) P. Marie při

220) Podoba zlonické stavby byla částečně dána polohou románské rotundy (SÚA, APA I., dnes nedostupný barokní plán). Již byly zmíněny další stavby vycházející z uvedeného bohatšího schématu s „transeptem“ jak u Špačka (Třebušín), tak jinde (Pyšely).

221) DA Litoměřice, Liber memorabilium (Liběchov), s. 310–11.

222) F. Bernau, o. c. v pozn. 182, s. 442.

223) J. Schaller, Topographie des Königreichs Böhmen 5. Leutmeritzer Kreis. Praha–Videň 1787, s. 278.

224) DA Litoměřice, Liber memorabilium (Liběchov), s. 173.

225) Dto s. 270–271.

226) J. Pešta, Zámek v Ostředku, Památky středních Čech 16, č. 1, 2002, s. 19–36; Umělecké památky Čech 2. Praha 1978, s. 562–63.

227) L. Lancinger – M. Horyna, Zámek Zbraslav. Stavebně historický průzkum. Praha: SÚRPMO 1982, strojopis.

228) P. Macek – P. Vlček – P. Zahradník, o. c. v pozn. 10, s. 198, 205.

229) L. Lancinger – M. Horyna, Zámek Zbraslav. Stavebně historický průzkum. Praha: SÚRPMO 1982, strojopis.

230) Tamtéž, s. 133.

Obr. 51: Zvoleněves (Kladno), areál kostela a zámku. Západní barokní přístavba kostela s věží (viz obr. 37).

kostele pěkně postavenou, zrušenou za Josefa II., z níž zbyl pouze obraz Nanebevzetí P. Marie z konce 17. stol., což dokládá zájem o místo již u předků Anny Marie Františky. Tomu odpovídá i znovuzřízení fary v roce 1677. Z roku 1700 má pocházet hlavní oltář s obrazem sv. Martina, zřízený již nákladem velkovévodkyně (500 zl.). Z dalších 4 oltářů zmiňujeme oltář sv. Jana Nepomuckého, obsahující v menze za sklem kostru mučedníka sv. Inocence s voskovou maskou. Řada oltářů nese jako jinde sasko-lauenburský znak, jeden navíc „Staroboleslavskou madonu v nástavci.“²³¹⁾

Dobové prameny ke stavbě doplňují řadu poznatků. Pro nás je v širším kontextu zajímavé, že se ve Zvoleněvsi objevil Tomáš Haffenecker, jenž ale pouze v roce 1710 vyměřoval, nově postavený zvoleněveský hostinec, načež v roce 1712 vyměřil další dva nově postavené hostince na toskánských statcích, totiž hostinec v Mikovicích na zvoleněveském panství²³²⁾ a hostinec „mezi Braškovem a Pleteným Újezdem na zemské silnici,“ tedy tzv. Toskánku, na buštěhradském panství.²³³⁾ Tento přístup známe opakovaně ze Zákup, jeho jméno ale pro obecnější úvahy není nepodstatné, byť se zde objevil velice časně, a se stavbou místního areálu kostela proto nemohl mít mnoho společného.

231) A. Podlaha, o. c. v pozn. 6, s. 306–11.

232) SÚA, ŘSRF/P – účetní archiv, odd. Zvoleněves, duchodní účet a účetní přílohy za rok 1710, příloha č. 137; duchodní účet a účetní přílohy za rok 1712, příloha č. 129.

233) SÚA, ŘSRF/P – účetní archiv, odd. Buštěhrad, duchodní účet a účetní přílohy za rok 1712, příloha č. 111.

Teprve v dubnu 1740 zvoleněveský farář Fabián Vincenc Chládek sdělil pražské arcibiskupské konzistoři, že samotný zvoleněveský farní kostel se sice nenachází ve špatném stavu, ale totéž neplatí pro jeho věž a střechu, pročež velkovévodkyně toskánská, jakožto patronka se rozhodla, „aby tento kostel nebyl sice v tomto létě postaven úplně nový, ale aby byla vystavěna nová věž a střecha a aby loď byla asi o 12 loktů prodloužena“, a že „poslala svého stavitele, který má nařízeno, aby příští pondělí určil a vyměřil místo pro prodloužení.“²³⁴⁾ Kostel byl pak v letech 1740–1741 vskutku přestavěn. Během prvního roku stavby bylo na práce i materiál vynaloženo celkem 2096 zl. 1 kr., během 1druhého roku pak 2053 zl. 41 kr. 4 kr., přičemž tentokrát nebyl do této částky materiál započítáván. Z drobných výdajů uvedme, že roku 1741 bylo „panu staviteli do Prahy“ zapláceno „za barvu na fasádu a ležéry“ a že bylo koupeno pivo zedníkům a nádeníkům, kteří „vytáhli pyramidu na věž.“ Teprve dodatečně, v roce 1745, byla sanktusová vížka pokryta plechem, což dokládá zpomalení prací po úmrtí velkovévodkyně.²³⁵⁾

Zvoleněveský kostel obsahuje středověkou část, kterou je goticky klenutý polygonální závěr a loď. Tato část byla prodloužena skutečně k západu a provedena jako hmotový protějšek presbytáře s tím, že do průčelí byla zakomponována věž se zděnou helmicí. V interiéru mimo typickou toskánskou výbavu (viz výše) upoutá zejména symetricky přistavěná západní část, která v rovině originálně pojímaného historismu a záliby v symetrii „napodobuje“ v interiéru nad kruhovou žebrovou klenbu závěru. Barokní gotika v tak jednoznačné podobě je ve sledované skupině výjimkou. Typické je naopak průčelí s vítězným obloukem a věží, vycházející nesporně z kunratické stavby. Kostel, přesněji nad starou sakristií postavená oratoř, je spojen mostem s vedlejším zámekem. Zmíněné kostelní vstupní průčelí je výchozím bodem pro urbanistickou kompozici, pokračující od něj složitě tvarovaným vnějším schodištěm a končícím za mělkou proláklinou osově situovanou farou. Kompozice je do té míry výrazná, že lze usuzovat na Špačkovu komplexní řešení, se kterým nalézáme řadu dalších shodných bodů (zejména Kunratice a Chlumín).

Zmíněný přílehlý **zámecký areál ve Zvoleněvsi** má nepravidelné obytné jádro čtyřkřídlé, patrové, dokládající častou složitou stavební drůzu zachovávající stopy středověku i renesance, zde pak navíc zřejmě i raného baroka. To svědčí o menších zásazích 18. století, než známe na dalších toskánských objektech. Mladší přestavby naopak zcela proměnily podobu interiéru, a tak podíl našeho stavitele nelze jednoznačněji mimo spojovací arkádami podklenutou chodbu rozpoznat. Součástí zámku byl ale i zde větší areál, kde byla kompozičně připojena východním směrem ležící zahrada a dále, již volněji, bažantnice (o samostatném dvoru byla řeč výše).

Kostel sv. Jakuba Většího v Tachlovicích (Beroun) máme doložený roku 1352 jako farní. V roce byl 1631 vypálen a následně (1635) přifařen ke Kladnu. Znovu se stal farním roku 1673, což se nepochybně spojilo s určitými stavebními pracemi. Tachlovický kostel byl následně zcela přestavěn dle A. Podlahy Annou Marií, velkovévodkyní tos-

234) SÚA, APA I., kart. 1270.

235) SÚA, ŘSRF/P – ATS Zvoleněves, kart. 6, inv. č. 115.

kánskou, v letech 1740–1742; benedikován byl 21. října 1742. Kostnice u kostela byla vystavěna v roce 1744.²³⁶⁾ Soupis ještě uvádí přivezení hlavního oltáře ze Zákup v roce 1740 a výmalbu od malíře Josefa Kolumba z Prahy.²³⁷⁾ Tyto údaje potvrzují i torzovitě dochované účty, jež se bohužel týkají jen klempířské, kovářské, zámečnické a truhlářské práce; víme z nich, že zámečník Josef Pfeiffer tehdy pracoval na 12 nových oknech, z toho na jednom oválném. Na závěr dostavby kostela již nepochybně dohlížel Kilián Ignác Dientzenhofer, jenž byl na bavorských (dřívějších toskánských) českých statcích vrchnostenským stavitelem od počátku roku 1742.²³⁸⁾ Soupis ještě hovoří o vybavení řadou oltářů, kde je zajímavá zmínka o reliéfech Madony Zbraslavské a Staroboleslavské. V presbytáři jsou umístěny dvě řady relikváriů a poprsí světců. Větší oprava včetně druhorokokové celkové výmalby probíhala roku 1858, kdy došlo k úpravám interiéru. Z kostela byla tehdy přesunuta uctíváná socha do hřbitovní kaple – původně kostnice.

Stavba, jako jinde v díle V. Špačka na toskánských statcích, využila ve východní části zvýšený gotický polygonální presbytář starší stavby. K ní byla připojena ústřední, zde polygonální jednotka, členěná uvnitř přízvedními, velice mělkými arkádami. Západní část pak měřítkově opakovala úsek východní s tím, že byla akcentována štíhlou drobnou vtaženou věží s hlavním vstupem. Střed má plochý fabionový strop, přidané úseky jsou sklenuty valeně s pětibokými výsečemi, což je řešení známé již z Lidic. Kostel náleží do Špačkovy variantní řady sakrálních objektů. Zajímavý je zcela opačný akcent, pokud jej srovnáváme se stavbou v nedalekých Hořelích. „Statický“ akcent jinak celkově obdobné kompozice je až zarážející, centrální polygon jakoby vycházel ze starších děl připisovaných K. I. Dientzenhoferovi, přičemž ale nezapomínáme na náznaky názorově bližšího plošného řešení interiéru lodi již zmiňovaného Santiniho kostela v Chotouni,

Obr. 52: Tachlovice (Praha-západ), kostel. Celkový pohled od jihozápadu.

Obr. 53: Tachlovice (Praha-západ), kostel. Interiér – pohled k východu (foto archiv NPÚ, kolem 1907).

pokud tam nejde o zapojení starších prvků (?).²³⁹⁾

Pokud hovoříme o **Tachlovicích**, je nutno zmínit i místní rozlehlý **hospodářský dvůr**, který má některé méně výrazné znaky (řešení štítů, vikýře), jež by odpovídaly Špačkovým aktivitám. Nedostatek archivních zpráv však dataci úprav prozatím nedovoluje.

236) A. Podlaha, Posvátná místa království Českého I. Arcidiecese Pražská 2. Vikariáty: Berounský, Bystrický a Plzeňský. Praha 1908, s. 78–79.

237) Z. Wirth, o. c. v pozn. 116, s. 110–115.

238) SÚA, ŘSRF/P – ATS Tachlovice, kart. 20, sign. 66/1.

239) Kaple na hřbitově v Tachlovicích byla vystavěna roku 1745. Tamní fara je datována též k roku 1745. Stalo se tak ještě za Špačkova života, stavby na toskánském dominiu však již převzala velkovévodkyněna dcera Anna Marie Luisa, která zaměstnávala jiné stavitele, zejména K. I. Dientzenhofera, či později A. Luraga. Ani jejich návrhu však malebná, ale prostá stavba příliš neodpovídá.

Obr. 54: Hořelice (Praha-západ), kostel. Jižní boční průčelí (viz obr. 19).

Již uvedený **kostel sv. Jana Křtitele v Hořelicích** (na tachlovickém panství) je jako farní doložen v roce 1352. K roku 1605 je tradována přestavba neznámého rozsahu. V letech 1618 až 1696 fungoval jako filiální, přiřazený k Želetavě. Samostatná fara byla obnovena za panství Karvinských roku 1696, s čímž souvisela i úprava kostela v roce následujícím. Soupis nesprávně uvádí stavbu až k roku 1746, kdy měla být starší stavba zbořena. Další opravy probíhaly v letech 1872 a 1907. Podstatné je Wirthovo hodnocení kostela, o kterém říká: „V literatuře se objevující zpráva, že návrh na kostel jest od Kiliána Ignáce Dienzenhofera, že však nebylo dle něho všechno provedeno, není ani prameny ani památkou samou podepřena.“²⁴⁰⁾

240) Z. Wirth, o. c. v pozn. 116, s. 40–46.

Obr. 55: Hořelice (Praha-západ), kostel. Západní vstupní věž.

Obr. 56: Hořelice (Praha-západ), kostel. Interiér – pohled k východu (foto archiv NPÚ, 1961).

S tím souhlasí i M. Korecký, jenž ve svém obsáhlém starším článku o K. I. Dientzenhoferovi tuto stavbu jako autorské dílo rovněž odmítá.²⁴¹⁾ Naopak V. Naňková tuto stavbu s otazníkem do seznamu Dientzenhoferových staveb zařazuje²⁴²⁾.

Archivní prameny z toskánských fondů upřesňují předešlé. Stavbu nového kostela v Hořelících na tachlovickém panství zahájila Anna Marie Františka, velkovévodkyně toskánská, v roce 1740; hotový kostel byl benedikován 3. září 1747.²⁴³⁾ Tyto údaje Antonína Podlahy potvrzuje i dochované torzo účtů, týkající se truhlářských, sklenářských a kovářských prací. I z tohoto torza a z dalších zmínek poznáváme, že stavba probíhala v letech 1740–1743, tedy současně se stavbou tachlovického kostela na též panství;²⁴⁴⁾ pozdní benedikci kostela lze vysvětlit probíhající válkou. Jen na závěr dostavby kostela tedy nepochybně (obdobně jako tomu bylo v případě tachlovického kostela) dohlížel Kilián Ignác Dientzenhofer.²⁴⁵⁾

Kostel je úplnou novostavbou sestávající se z hloubkově položeného oválu, k němuž jsou připojeny samostatné, na středu ale tvarově závislé úseky s hudební kruchtou a protilehlým presbytářem. Daná dispozice interiéru formuje výrazně dynamicky modelovaný exteriér. Západní průčelí je opatřeno osovou věží, doprovázenou z boků válcovými schodišťovými výstupky. Z bohatého dobového inventáře je nutno zmínit zejména voskovou sochu s ostatky sv. Pia, kterou kostelu, jako ostatně řadě dalších svatyní věnovala velkovévodkyně. Podstatné je vysoce dramatické ztvárnění, uplatňující se ve výstavbě podobu stavby určujícího interiéru, respektive jeho krajních jednotek připojených ke střednímu hloubkovému oválu. Jejich klenby jsou formovány dovnitř vykláněnými pasy a navazujícími sedly. Samostatné je, jako v řadě dalších případů, řešení západní věžové průčelí. Stavba mylně připisovaná Dientzenhoferovi je nepochybně variací kostela v Lázních svaté Kateřiny u Počátek. Například průčelí zůstává shodné, ovšemže doplněné o dominantní osovou věž podobnou dalším stavbám V. Špačka (Tachlovice, Kvítkov apod.). Rozdílné je ale uvedené pojetí kleneb. Jestliže v Počátkách (viz tam) jde o prostý sraz kleneb, zde je dominantní střední ovál příčinou dynamického pohybu pasů přiřazených subdominant. Jedná se zde tedy o obvyklejší dobovou kompozici, skutečně blízkou do jisté míry některým Dientzenhoferovým stavbám (např. Dobrá Voda u Budějovic). Z řady detailů, vazeb na dal-

Obr. 57: Hořelice (Praha-západ), zámek. Jižní průčelí.

ší stavby i vzhledem k základním kompozičním principům lze kostel považovat za dílo Václava Špačka s tím, že jeho dokončení, projevující se snad na odlišné, již plně rokokové štukové výzdobě, náleží do doby po smrti velkovévodkyně a po přerušení válečnými událostmi, kdy paradoxně na stavbu dohlížel již uvedený K. I. Dientzenhofer. Jeho působení by snad bylo možné přičíst jemnou rokokovou dekoraci a případně další úpravy interiéru.

Určitý problém přináší poblíž situovaný **hořelický zámek**. V Soupisu je uváděn jako vystavěný na místě tvrze na samém konci 17. století. Fasáda měla být upravena v 70. letech 19. století. Podrobný popis interiéru zmiňuje „loggii“ v přízemí, opatřenou štukovou dekorací, v patře pak 4 místnosti, taktéž bohatěji zdobené. Uvedena je i bývalá zámecská kaple sv. Kříže, rovněž se štukovou výzdobou, kde je vyveden znak Karvinských.²⁴⁶⁾ Podrobnější pohled na dekoraci i celkové vzezření blokového jednokřídlého objektu s jižním osovým risalitem a mansardovou střechou však odpovídá až mladší době, kdy panství získala Anna Marie Františka, velkovévodkyně toskánská. Určit míru zásahu, respektive starší prvky z doby Karvinských může objasnit jen detailní stavebně historický průzkum.

K objektu nejsou v toskánském archivu kupodivu žádné zprávy, dle zklidnělého až klasicizujícího exteriéru i některých štukových prvků (zejména v kapli) lze přestavbu zařadit do kontextu díla V. Špačka (viz zámek v Kácově, arciděkanství v Polici, prelatura ve Zbraslavi). Protože byl místní **hospodářský dvůr** téměř zcela přestavěn, je stylová orientace jeho barokní etapy obtížně doložitelná.

Zřejmě závěrečnou akcí v barokní proměně **Hostivice u Prahy** bylo zbudování **statue** ve středu náměstí. Prameny uvádějí několik podrobností. Kamenická práce pro tento „kamenný sloup s 5 sochami“ byla 26. května 1740 zadána za 110 zl. kamenickému mistru z Verneřic, Janu Jiřímu Thumovi.²⁴⁷⁾ Nepochybně ještě během roku 1740 by-

241) M. Korecký, Tvorba Kiliána Ignáce Dientzenhofera. Zprávy památkové péče, 11–12, 1951–1952, s. 45–107.

242) V. Naňková, Chronologický seznam díla Kiliána Ignáce Dientzenhofera, in: Kilián Ignác Dientzenhofer a umělci jeho okruhu. Praha 1989, s. 50.

243) A. Podlaha, o. c. v pozn. 236, Praha 1908, s. 42.

244) SÚA, ŘSRF/P – ATS Tachlovice, kart. 20, sign. 66/2.

245) SÚA, ŘSRF/P – ATS Tachlovice, kart. 20, sign. 66/1.

246) Z. Wirth, o. c. v pozn. 116, s. 46–47.

247) SÚA, ŘSRF/P – ATS Tachlovice, kart. 20, sign. 66/1.

Obr. 58: Býčkovice (Litoměřice), areál fary při zaniklém kostelu. Hlavní jižní průčelí.

la statue dokončena; v následujícím roce pak bylo ještě zapláceno 24 zl. Za její „štafírování a nabarvení.“²⁴⁸⁾ O autorství statue (snad sochař Pursch, či O. Dubke ?) a případně Špačkově spoluúčasti lze u značně narušeného díla jen spekulovat. Jedná se však o sochařské dílo ovládající střed náměstí a současně „navlečené“ na výraznou osu svíranou z jedné strany zámek a ze druhé výstavnou farou. Z toho lze soudit, že Špaček byl autorem celkového urbanistického řešení.

Statue je poškozena, i po restaurování se dále rozpadá a značná část je již tvarově nečitelná. Je nutno se proto odvolat na starší popisy. Dle Soupisu²⁴⁹⁾ statue na soklu nesla sochy sv. Floriana, Jana Nepomuckého, sv. Víta (?) a sv. Barbory (?). Na soklu měl být rovněž obligátní monogram ANNA (spíše však AMF) a sasko-lauenburský erb. Dle Podlahy byla na vrcholu dvoustranná deska s neurčenou P. Marií (zřejmě polickou milostnou soškou) a „napodobení obrazu Bělohorského reliéfu.“²⁵⁰⁾

Do řady toskánských far jako zřejmě poslední zapadá **areál v Býčkovících (Litoměřice)**. Ze soudobé farní pamětní knihy se dovídáme, že býčkovická fara byla nově postavena od základů nákladem kostela a že stavbu zahájil v roce 1741 tehdejší farář Augustin Meltzer; ještě téhož roku stavba dospěla pod střechu. Další stavební práce a zařízení fary však trvaly ještě léta, o což se zasloužila právě probíhající válka, takže do nové fary se mohl farář Jan František Bautsch přestěhovat až v roce 1749.²⁵¹⁾ Skutečnost, že se stavbou fary bylo započato v roce 1741, potvrzuje několik dochovaných smluv. Dne 19. května 1741 byla uzavřena smlouva s tesařským mistrem z Horní Police Janem Kryš-

tofem Justem, jenž měl za 265 zl. provést tesařské práce včetně šindelové krytiny, načež 31. května téhož roku byly uzavřeny další tři smlouvy – s truhlářským mistrem ze Staňkovic Kryštofem Hellerem, jenž měl za 128 zl. 36 kr. zhotovit hlavní vstupní dveře, 9 dveří do přízemí, 7 dveří do patra, 21 okenních rámců a dvojice horší dveře, s kamenickým mistrem z Verneřic Janem Jiřím Thumem, který se zavázal, že za 163 zl. 12 kr. zhotoví dveřní i okenní ostění, a posléze s kamenolamačem Matějem Kubankou.²⁵²⁾

Protože téměř všechny znaky stavby odpovídají Špačkově autorství, jednalo by se o jednu z jeho nejpozdějších staveb. Možnost dokončení areálu jiným stavitelem dle staršího návrhu ale nelze zcela vyloučit (viz vstupní brána s nikou se sousoším an-

děla strážného). Objekt na obdélném půdorysu se složitě koncipovanou vnitřní skladbou a náročně malovanými průčelími (se stínovaným iluzivním členěním) se plně zapojuje do řady toskánských far spojovaných se Špačkovým jménem. Jeho součástí byla nejen hospodářská část, ale i náročně řešená terasová zahrada s dříve malovanými prospekty, velká brána se sochařskou výzdobou a volně připojená dvojice kaplí, z nichž dominantní na návrší měla mimo ústřední plastický kříž s Kristem (na malovaném pozadí) na bočních stěnách malované průhledy s iluzivními kříži s lotry „po pravici a levici“. Nutno dodat, že střed celé kompozice – představovaný farní kostel (snad na křížovém půdorysu ?) umístěný uprostřed hřbitova západně areálu fary – se nedochoval. Stavbu středověkého základu nahradil později naprosto zbytečně zbořený, blíže středu obce situovaný kostel klasicistní.²⁵³⁾

252) SÚA, ŘSRF/P – ATS Ploskvice, kart. 122, sign. 106/9.

253) Situace je nejasná ve čtyřicátých letech. Zřejmý průnik jiného architekta na toskánská panství lze sledovat již v roce 1738. V červenci totiž lidický farář Václav Antonín Vacek oznámil pražské arcibiskupské konzistoři, že filiální kostel sv. Václava v Dřetovicích na buštěhradském panství je již stářím natolik zchátralý, že je nutné jej obnovit, na což již bylo shromážděno 200 zl. Nutnost opravy nejen střechy, ale i zdiva, potvrdil 12. září 1738 i zlonický farář a venkovský vikář Jan Adam Svoboda. Přestavba kostela byla provedena nepochybně během roku 1739, neboť již v únoru 1740 farář Vacek sděloval konzistoři, že obnovení a rozšíření dřetovického kostela, jež byla konzistoří povoleno před rokem a čtvrt, je již hotovo; kostel je nyní „elegantní, jako nový, krytý prejzy, obnovený uvnitř i zvenku, rozšířený o sakristii a dobře vybavený novými okny, dveřmi a zámky.“ Obnova kostela stála 592 zl. 47 kr. 2 pen., z čehož zedníkům bylo zapláceno 175 zl. 53 kr. 1 (SÚA, APA I., kart. 1260). Dřetovická stavba je jednou z pozdních toskánských realizací. Její podoba, zejména řešení mohutné západní věže s kasulovými okny zvonicového patra, je do té míry odlišná od Špačkových děl, že může sloužit za příklad uplatnění jiného architekta, jenž by pak mohl naznačovat, že se Špačkova činnost počala ubírat se v závěru jeho života jiným směrem. Tomu však odporuje řada dalších staveb (Tachlovice, Hořelice), a tak se na toskánských panstvích bude patrně jednat o ojedinělý záskok. Na konci 40. let však Špaček dle všeho skutečně svoji činnost končí. Závěr kostela sv. Salvátora v areálu

248) SÚA, ŘSRF/P – účetní archiv, odd. Tachlovice, duchovní účet a účetní přílohy za rok 1741, příloha č. 138; viz též SÚA, ŘSRF/P – ATS Tachlovice, kart. 20, sign. 66/2.

249) Z. Wirth, o. c. v pozn. 116, s. 57–58.

250) A. Podlaha, o. c. v pozn. 178, s. 36.

251) DA Litoměřice, kniha fundací, patentů a pamětí býčkovické fary do roku 1768, memorabilia, s. 5.

I z výše uvedeného vyplývá, že stavba pražského paláce Goltz-Kinských, která by dle stavebníka Jana Arnošta Goltza měla náležet k dílu sledovaného stavitele již není jeho dílem, že pochází z doby, kdy Václav Špaček již nepodnikal. Jelikož podle nedávno objevených zpráv došlo k sjednocení obou domů, na jejichž parcele palác vznikl, již v roce 1751, mohl stavbu teoreticky skutečně alespoň zahájit K. I. Dientzenhofer.²⁵⁴⁾ Dle rozboru R. Biegla²⁵⁵⁾ je však téměř jisté, že celkovou stavbu nejspíše projektoval a vedl v řadě starších prací uváděný Anselmo Lurago. Nejedná se pouze o pozdní datum vzniku, ale i o výraz stavby, jež mimo základní blokový charakter, jenž však je obecnějším majetkem daného období, již ukazuje jinam zejména svým rokokovým dekorem, případně klasicizujícím řešením balkonem propojených portálů.

Tolik prozatím k tvorbě, při které zvažujeme Špačkovu autorství. Pokud se budeme snažit jeho rozsáhlé a nesporně pozoruhodné dílo zařadit, dostáváme se do okruhu daleko širších a pro obecné dějiny umění podstatnějších otázek. Jedná se totiž o sféru, ve které se zvláště v 18. století suverénně pohybují takzvaní „epigoni“. Toto označení má dnes povytce pejorativní ráz, i když tomu tak dříve rozhodně nebylo. Právě schopnost umělce vytvořit dílo podobné tvorbě určitého obecně uznávaného a slaveného tvůrce, či odvozené od zcela konkrétního díla, byly jednou z jeho základních a vysoce hodnocených schopností. Tvůrce se jimi nezřídka pyšnil a používal je k reprezentaci. Epigonství je ve sledované době proto spíše dokladem kompetence.²⁵⁶⁾ O tom se někdy hovoří, bohužel se však tato poloha tvůrčí činnosti stále ještě bere v potaz značně povrchně a nedostatečně.

Snad již z výše uvedeného přehledu vyplynulo, že jakékoliv hodnocení samostatné, z patřičného kontextu vytržené stavby s sebou přináší značné nebezpečí. Pokud hodnotíme významnější stavbu samu o sobě, máme tendenci ji přiřknout některému špičkovému staviteli, případně ji do jeho okruhu alespoň přiřadit.

Obr. 59: Horní Police (Česká Lípa). Klenba vstupní věže poutního areálu.

Naopak drobné a mnohdy jednoduché až minimalistické venkovské stavby prvořadých umělců mohou velice dlouho unikat náležitému zájmu právě pro svoji jednoduchost, strohost a někdy skutečně až primitivnost, která je neprávem zařadí mezi desítky, možná stovky staveb pouze lokálního významu, staveb obvykle zařazovaných pouze „do počtu“. Zmíněná jednoduchost však na druhé straně vytváří dobově příznačnou základní notu, která je pak u řady významných individualizovaných tvůrců až nečekaně shodná, protože v podstatě vyjadřuje „trest“ stylu, onen těžko postržitelný obecný základ slohu ne osobního, ale obecného, dobového.

Pokud se však epigonovi podaří skutečně „vcítit“ do tvorby svého (či obecného dobového) velkého vzoru a jeho snaha skončí úspěšnou realizací, pak tuto architekturu, jak jsme již řekli, mnohdy rychle připseme onomu vzoru. Podíl „menšího“ mistra je při dobře provedeném (transformovaném, případně varírovaném) postupu od vzoru mnohdy v podstatě nerozeznatelný, respektive zjistitelný až v momentě, kdy onen tvůrce udělá chybu, kdy narazí na meze svých schopností.

Právě těmto otázkám bychom se chtěli na příkladu tvorby Václava Špačka dále věnovat.

lu Klementina je ve vazbě na sledovanou tvorbu V. Špačka (i Zápisnou knihu) dalším nejasným počinem. Jeho presbytář obsahuje povytce dekorativní, nekonstrukční, výrazně však dynamizované řešení klenby s dvojicí příkloněných, ve vrcholu sponou převázaných pasů. Měkké římsy, boční portály lze odkázat k podkruchtí v Liběchově stejně jako v obecnější rovině portálky sedlové. Zajímavá je i účast Špačkova známého, malíře J. K. Kováře. Pro mladšího Dientzenhofera je naopak typická nika za oltářem, výraznou dvojicí příkloněných pasů navíc užívá i on (viz kostel v Opařanech, kladrubský konvent, kostel v Počaplech). Závěr je navíc opatřen značně pokročilým ztuhlým rokokovým dekorem odpovídajícím značně pozdnímu vzniku této úpravy až v pol. 18. století (1747). Autorství je tedy nadále otevřeno. Oproti uvedeným příkladům nabízí zcela odlišnou situaci fara v Dobranově u České Lí-

py. Jednoduchý patrový objekt na toskánském dominiu má příčné obdélný půdorys, zastřešen je mansardovou střechou. V některých rysech připomíná Špačkovy farní objekty. Tato podobnost vykazující některé obecněji platné shodné principy je sama o sobě u tak prosté stavby nebezpečná. Ke stavbě dobranovské fary se totiž dochovaly rozpočty a plány z roku 1773, a to ve třech variantách – dva od Antona Schmidta, jeden od neznámého zednického mistra (SÚA, ŘSRF/P – ATS Zákupy, kart. 49, sign. Zákupy 64/9).

254) P. Zahradník, Ke vzniku paláce Goltz-Kinských v Praze na Starém Městě (čp. 606/I), Zprávy památkové péče 60, 2000, s. 185–186.

255) R. Biegel, Anselmo Lurago. Diplomová práce. Praha: FF UK, Katedra pro dějiny umění, 2003.

256) Za podstatnou připomínku děkujeme M. Horynovi.

Tab. 1.: Přehled staveb spojovaných s tvorbou V. Špačka

Lokalita:	charakter stavby	dobu stavby (1723)1724–26	doloženo	stavebník	mladší úpravy	poznámka
Brenná, kostel	N		stylově	Anna Marie Františka, velkovodkyně toskánská (dále AMF)	D	
Buštěhrad, pivovar	N	1718	kontext	AMF	zP	
Býčkovice, areál fary	N	od 1741	stylově	AMF	čZ	
Ctělčice, zámecký areál	P	30. léta	stylově	Losyovské	zP	
Cvikov, kostel	zP	1725–29	archivně	AMF	D	
Čestín, areál zámku	P?	20.–30. léta	kontext	AMF	P	
Háje, klášter	Ú	1737	kontext	AMF	čP	
Holousy, dvůr	P	od 1724	kontext	AMF	P	
Horní Police, poutní areál s kostelem	zP	(1717) 1718–26 (31)	archivně	AMF	D	
Horní Police, zámek	zP	od 1731–před 34	archivně	AMF	D	
Hořelice, dvůr	P	?	kontext	AMF	P	
Hořelice, kostel	N	1740–43	stylově	AMF	D	
Hořelice, zámek	P?	?	stylově?	AMF	čP	
Hostivice, fara	N	1734–1735(37)	stylově	AMF	D	
Hostivice, kaple při zámku	N	do 1751–52	stylově	deera AMF	D	Špačkův návrh?
Hostivice, kostel sv. Jakuba Většího	P	1737–38	stylově	AMF	čP	
Hostivice, státní	N	od 1740	kontext	AMF	D	
Hostivice, sýpka + „nové pokoje“	P	1736	kontext	AMF	čD	
Hostivice, zámek	zP	1733–1734	archivně	AMF	D	
Chlumín, areál kostela	zP	po 1728–32?	stylově	AMF	D	
Chumín, fara	N?	1728	kontext	AMF		
Chlumín, zámek se dvorem	zP	20./30. léta	stylově	AMF	čP	
Chodov, zámek se dvorem	P?	po 1728?	kontext	J. A. Goltz	P + Z	
Ješín, hostinec	N	dok. 1731	kontext	AMF		
Kácov, kostel	zP	do 1734	kontext	AMF	P	
Kácov, most	N	1735	archivně	AMF	Z	
Kácov, statue	N	od 1729	kontext?	AMF	D	
Kácov, zámek	zP	1726?–41	archivně	AMF	D	
Kamenice nad Lipou, zámecký areál	P	od 1742?	kontext	J. A. Goltz	zP	
Kunratice, dvůr	zP	po 1721?	stylově	J. A. Goltz	P	
Kunratice, fara	N?	po 1731	kontext	J. A. Goltz	D	
Kunratice, kostel	zP	1730–34	archivně	J. A. Goltz	D	
Kunratice, zámek	zP	kol. 1728?	stylově	J. A. Goltz	P	
Kvítkov, kostel	N	1724–27	stylově	hrabě Kounic	D	
Liběchov, kostel sv. Ducha	zP	1734	stylově	hrabě Pachta	P	
Liběchov, kostel sv. Havla	zP	do 1738	archivně?	Pachtové	zP	
Liběchov, zámek	zP	20–30. léta	stylově	hrabě Pachta	P	spol. s Kaňkou?
Lidice, kostel	zP	1726–32(1741)	archivně	AMF	Z	
Mělník	?	1716	archivně	F. Frischmon	?	nelokalizováno spol. s otcem
Mikovice, statue	N	1735	kontext?	AMF	D	demontováno
Miletice – areál hospody	N?	1727–29	kontext	AMF	?	nelokalizováno
Miletice, dvůr	P?	1731–33	kontext	AMF	P	
Nový Berštejn, zámek	zP	po 1723 (30. léta?)	stylově	Sweetis-Sporck	P	
Olovnice, sýpka a hospářský dvůr	N	1723–24	archivně	AMF	čZ	
Ostředek, zámecká kaple	N	1739–1741	stylově	Mladotové	čP	
Pelhrimovsko, vrchnostenský objekt	?	1717	archivně	hrabě Voračický z Paběnic	?	Těchobuz?

Plasy, konvent	N	1710–40	záznam Zapisné knihy	cisterciáci	D	J. Santini, Špaček vyloučen ?
Ploskovice, areál nového „zámku“	N	17(16)18–41	archivně	AMF	P	
Ploskovice, sousoší „Na černým“	N	1737	kontext	AMF	D	
Ploskovice, sousoší „Na jezách“	N	1737/38	kontext	AMF	D	
Počátky – Lázně sv. Kateřiny, kostel	N	1725?–před 34	stylově	děkan	D	
Počátky, statue	N	1717–20 ?	stylově?	obec, děkan	D	stylová blízkost ?
Podlešín, hostinec	N ?	1724–25	kontext	AMF	?	nelokalizováno
Podlešín, hospoda	N ?	1724–25	kontext	AMF	?	nelokalizováno
Praha – Hradčany, konvent voršilek	N	od (1719) 1721	záznam Zapisné knihy	voršilky	D	případná účast ?
Praha – Malá Strana, Fürstenberský palác	P	do 1714	stylově	J. R. B. Berková	P	návrh J. Santini
Praha – Nové Město, kostel sv. Voršily	N	od 1699	záznam Zapisné knihy	voršilky	D	M. A. Canevalle, Špaček vyloučen
Praha – Nové Město, palác Vršoviců	zP	mezi 1723–32	stylově	hrab. Vršovicová ?	zP	
Praha – Nové Město, vlastní domy (viz text)	P	1737	kontext	V. Špaček	Z	
Praha – Staré Město, čp 632/I	P	1737 ?	stylově	měšťan St. M.	D	
Praha – Staré Město, kostel sv. Jiljí	zP	1731–34	arch.	dominikáni	D	viz Zapisná kniha
Praha – Staré Město, kostel sv. Klimenta	N	1711–15	záznam Zapisné knihy	jezuité	D	případná účast ?
Praha – Staré Město, Kokořovský palác (223/I)	Ú	30. léta ?	kontext	hrabě Kokořovec	D	
Praha – Staré Město, stf. křídlo Klementina	N	1722–26	záznam Zapisné knihy	jezuité	D	případná účast ?
Slatina, kostel	zP	1717	kontext	AMF	D	
Sluhý, kostel	P	1738–39	archivně	Losyové	zP	
Stankovice – kaple	N	1735	kontext	obec	Z	
Svádov, fara	N	1729–32	archivně	AMF	D	
Svárov, fara	N	1736–37	stylově	AMF	D	
Svádov, statue	N	1729	kontext?	AMF	D	transfer k faře
Svojkov, zámek	N ?	po 1735?	stylově	J. F. Goltz	Z	
Tachlovice, dvůr	P ?	?	kontext	AMF	P	
Tachlovice, kostel	zP	1740–42	stylově	AMF	zP	
Toskánský palác	P	od 1718	stylově	AMF	zP	
Třebušín, kaple	N	před 1727	stylově	Kressel z Qualtenbergu	D	
Třebušín, kostel	N	před 1726	stylově	Kressel z Qualtenbergu	D	
Velké Meziříčí, zámek	zP	po 1733	archivně	Jan Nep. Ugarde	P	
Velký Valtínov, kaple	N	po 1729 ?	stylově	hrabě Pachtla	D	
Velký Valtínov, zámek	zP	po 1729 ?	stylově	hrabě Pachtla	čZ	
Vrapice, dvůr	P	1725	stylově	AMF	P	
Zákupy, zámecký areál	Ú	od 1718	archivně	AMF	čP	
Zákupy, dvůr a jízďarna	D	1725–26	archiv	AMF	P+Z	
Zákupy, kostel	zP	od 1729–34 ?	archiv	AMF	zP	
Zbraslav, konvent	zP	po 1732–1740 ?	stylově	cisterciáci	D	viz Zapisná kniha
Zeměchy, dvůr	P	1736	kontext	AMF	zP	
Zeměchy, hosp. dvůr	N	1725–26	kontext	AMF	P	
Zeměchy, kostel	zP	1726, před 1730	stylově	AMF	D	
Zvoleněves, dvůr	P	1736	kontext	AMF	zP	
Zvoleněves, fara	N ?	40. léta ?	kontext	AMF	P	
Zvoleněves, kostel	zP	1740–41(45)	stylově	AMF	D	
Zvoleněves, zámek	P	30/40. léta ?	kontext	AMF	čP	
Zandov, hospoda	N	1726–28	archivně	AMF	D	

Legenda:

Ú - úprava,
P - přestavba
N - novostavba

č - částečný zásah
z - zásadní zásah

P - přestavba
Z - objekt zanikl
D - barokní stav dochován

DER BAROCKE ARCHITEKT UND BAUMEISTER VÁCLAV ŠPAČEK

In dem „Einschreibbuch der Prager Baumeister“ ist ein Stichwort angeführt, das einen wenig bekannten, wohl um einiges mehr problematischen Baumeister und Architekten betrifft: *„Ferdinand Spatschek, ein geborner Prager, war ein berühmte Baumeister, wovon seine vielen ansehnlichen Gebäude die redendsten Beweise sind. Er erbaute nämlich die Dominicanerkirche St Egidii auf der k(önig)lichen Altstadt, die schöne Kirche der Ursuliner auf der Neustadt, das Kloster derselben auf dem Hradschin, die Kirche St. Clementis in der Jesuitengasse, welche a(nn)o 1711 angefangen und a(nn)o 1715 beendigt wurde, endlich auch die Welsche Kirche. Nebst diesen baute er auf dem Lande das Kloster zu Königsaal und das schöne Cisterzienser Kloster zu Plass, unter dessen letztern Baue er starb 1739.“*

Wenn wir diese Informationen mit den bestehenden Urheberdedikationen vergleichen, entsteht aus dem Špaček ein wenig trügerisches Wesen. Die Folgearbeit beschäftigt sich deswegen mit diesem barocken Baumeister und unumstritten auch Architekten, der sich hinter diesem Familiennamen und aus unbekannten Gründen veränderten Vornamen lange Zeit versteckte. Es handelt sich um Václav Špaček (*1689 †1752), der als Sohn des Neustädter Bürgers und Maurermeisters Martin Špaček und seiner Gemahlin Anna zur Welt kam. In schriftlichen Quellen begegnen wir ihm erst am 15. Mai 1715, als er den Treueid schwur und so in der Prager Neustadt das Bürgerrecht erlangen hat. Zu Beginn wohnte Václav Špaček in dem Haus, das seinem Vater gehörte und „U Špačků“ genannt wurde (heutzutage Kónskr.-Nr. 1199-II). Am 6. Januar 1731 konnte Václav Špaček mit Johana Fibingová getraut werden, nicht in der Pfarrkirche, sondern in der Kirche des hl. Norbert in dem Prämonstratenser-Seminar Norbertinum. Unter den Zeugen seitens des Bräutigams ist auch der Baumeister Maxmilián Kaňka mit seiner Gemahlin angeführt. Špaček war in der Zeit dieser Eheschließung schon 41 Jahre alt, so dass es wahrscheinlich ist, dass es sich schon um seine zweite Ehe handelte. Erst im Jahre 1733 hat Špaček in seinen Besitz gleich zwei Häuser erworben und zwar für erheblich hohe Summen. Sein Vater – Martin Špaček starb offensichtlich im Jahre 1734. Der Hauptteil des Erbes war das Haus in Soukenická Gasse, das aber die Erben schon im Jahre 1736 verkauft haben. Johana Špačková hat schon am 3. Dezember 1734 die letztwillige Verrichtung geschrieben, in der sie zum Universalerben ihren Gatten eingesetzt hat; als Zeugen treten in diesem ihren Testament der Baumeister Jan Ferdinand Hübner und Steinmetz Jan Petr Baumgartner auf. Sie starb aber erst im Jahre 1739. Václav Špaček hat dann (unbekannt wann) nochmals geheiratet. Seine weitere Gemahlin hieß Rozina. Alle Špačeks Ehen sind offensichtlich kinderlos geblieben. Außer den schon erwähnten Baumeistern und Handwerkern gehört in Špačeks nahe Umgebung noch der Baumeister Josef Ignác Juška, dessen Vater im Jahre 1704 die Špačeks Schwester Kateřina heiratete. Aus schriftlichen Quellen ist deutlich, dass Václav Špaček eine wichtige Stelle in der Neustädter Maurer- und Steinmetzzunft ausübte – wir wissen, dass er im Jahre 1736 an seiner Spitze als „oberltester Baumeister“ stand, inzwischen Jan Ferdinand Hübner in der Zunfthierarchie gleich hinter ihm mit dem Titel „eltester Baumeister“ stand. Als der „ältere Baumeister“ ist Václav Špaček auch im Jahre 1739 und zum letztenmal im Jahre 1750 angeführt, wenngleich in den 40er Jahren seine Tätigkeit allem Anschein nach still geworden ist und sein Interesse sich zum Brauwesen verschiebt. In dieser Tätigkeit ist er nicht mehr erfolgreich gewesen und sein Unternehmen ist im Jahre 1750 sogar zur Versteigerung eines Teils seines Vermögens gelangt. Václav Špaček starb am 8. Juli 1751 im Alter von 62 Jahren in dem Haus „U Špinků“, also im Haus, das seinem Neffen Josef Ignác Juška gehörte. Er wurde auf dem Friedhof bei der Kirche des hl. Petrus beigesetzt.

Nach der Information über Špačeks Leben können wir zu der Betrachtung seiner Bautätigkeit kommen. Die Zeit und Stellen der Schulung sind leider nicht bekannt, das Lernen bei F. M. Kaňka gehört eher zu der allgemeinen Tradition, obwohl es bestimmte Details nicht ausschließen. Die selbständige Špačeks Wirkung ist erst zum Jahr 1717 belegt. Der erste Bau war ein unbekanntes herrschaftliches Objekt in der Region Pelhřimov/Pilgrims, wahrscheinlich in Těchobuz auf den Gütern

des Grafen Voračický von Paběnice. Bei der Analyse des Špačeks Schaffens ist es nötig seine durch eine Stilanalyse vorausgesetzte Tätigkeit bei dem Umbau des Berka (später Fürstenberg) Palastes auf der Prager Kleinseite zu erwähnen. Das ältere Objekt wurde von František Antonín Berka seit dem Ende des 17. Jahrhunderts umgebaut. Nach seinem Tod im Jahre 1706 hat das Vermögen Františka Rosalie Beatrix Berková, verheiratet Kinská geerbt, die den Umbau bis zu ihrem Tod im Jahre 1714 vollendet hat. Diese Etappe hat allem Anschein nach Giovanni Santini Aichel entworfen (er hat übrigens für die Gräfin Berková die Kirche in Chotouň entworfen). Die Bindungen an den Santinis Umbau der Kirche des hl. Kajetan auf der Prager Kleinseite oder Eingriffe in Veltrusy/Veltruß (ursprünglich von Alliprandi entworfen) sind unumstritten. Den Prager Palast hat wahrscheinlich gerade der junge V. Špaček durchgeführt, der hier eine ausgeprägte Schulung und eine Reihe von völlig grundsätzlichen Inspirationen erworben hat.

Probleme bringen einige Attributionen aus dem zitierten Einschreibbuch. Wenn wir, mit Rücksicht auf zeitiges Bauen (um 1700), die Špačeks Teilnahme an der Neustädter Kirche der hl. Ursula in Prag übergehen (und den Hinweis auf das jüngere Ursulinenkloster in Hradschin in Prag in der Ebene der nur theoretisch möglichen Zusammenarbeit mit K. I. Dientzenhofer lassen), bleibt die Špačeks etwaige Teilnahme an dem Bau des Konvents des Zisterzienserklosters in Plasy/Plass (1710 bis 1740) unbeantwortet. Der weitere ungewöhnlich problematische Bau von Anfang des Jahrhunderts ist die Prager Kirche des hl. Klemens, die sich in dem Areal des jesuitischen Klementinum (1711–15) befindet. Außer dem in dem „Einschreibbuch“ angeführten Špaček kann man in der Literatur die Namen K. A. Dientzenhofer, F. M. Kaňka oder des durchführenden (?) Baumeisters G. A. Lurago finden. Der Bau selbst hat einen unbestreitbaren jüngeren Doppelgänger in der Marienkirche in Kroměříž/Kremsier. Eine sichtliche Ableitung beweist die Dorfkirche in Středokluky (1719–21) und trotz allen Abweichungen auch die Kirche des hl. Johannes von Nepomuk in Kutná Hora/Kuttenberg unbestreitbar von Kaňka. Ein wenig ähnlich ist ferner das Haffeneckers Interieur der Kirche in Bohušovice bei Terezín/Teresienstadt. Alle diesen Bauten sind aber jünger und sie können gerade als eine Widerspiegelung der Lösung bei der Kirche des hl. Klemens verstanden werden. Es ist also die Frage, ob wir eher über einen fremden, am ehesten dann einen wienischen Entwurf für die „deutsche“ Kirche im Klementinum nicht spekulieren können, die auf der Stelle von denjenigen realisiert wurde, die den Bau durchgeführt hätten und, wie es üblich war, teilweise hergerichtet hätten, beziehungsweise sich mit seiner Lösung selber inspiriert hätten (siehe Špačeks Empore in H. Polce, die unumstritten gerade in Prag bei dem hl. Klemens inspiriert wurde).

Völlig grundsätzlich ist das Areal in Ploskovice, das Špaček zweifellos in dem ganzen Umfang und der Zeit von etwa 25 Jahren gebaut hat. Anna Maria Franziska, Großherzogin von Toskana verheiratet mit dem letzten Mitglied des Geschlechts Medici, ließ sich bei dem neu gebauten Garten (etwa seit 1700) und dem älteren gerade als eine Widerspiegelung der Lösung bei der Kirche des hl. Klemens verstanden werden. Es ist also die Frage, ob wir eher über einen fremden, am ehesten dann einen wienischen Entwurf für die „deutsche“ Kirche im Klementinum nicht spekulieren können, die auf der Stelle von denjenigen realisiert wurde, die den Bau durchgeführt hätten und, wie es üblich war, teilweise hergerichtet hätten, beziehungsweise sich mit seiner Lösung selber inspiriert hätten (siehe Špačeks Empore in H. Polce, die unumstritten gerade in Prag bei dem hl. Klemens inspiriert wurde).

Völlig grundsätzlich ist das Areal in Ploskovice, das Špaček zweifellos in dem ganzen Umfang und der Zeit von etwa 25 Jahren gebaut hat. Anna Maria Franziska, Großherzogin von Toskana verheiratet mit dem letzten Mitglied des Geschlechts Medici, ließ sich bei dem neu gebauten Garten (etwa seit 1700) und dem älteren gerade als eine Widerspiegelung der Lösung bei der Kirche des hl. Klemens verstanden werden. Es ist also die Frage, ob wir eher über einen fremden, am ehesten dann einen wienischen Entwurf für die „deutsche“ Kirche im Klementinum nicht spekulieren können, die auf der Stelle von denjenigen realisiert wurde, die den Bau durchgeführt hätten und, wie es üblich war, teilweise hergerichtet hätten, beziehungsweise sich mit seiner Lösung selber inspiriert hätten (siehe Špačeks Empore in H. Polce, die unumstritten gerade in Prag bei dem hl. Klemens inspiriert wurde).

Nach einer einjährigen Pause (1717) wurde mit dem Bau angefangen und zwar schon unter Špačeks Leitung. Das „Lusthaus“ wurde dann verhältnismäßig schnell gebaut bis zu Beginn der 20er Jahre, dann wird in seiner Ausstattung, in dem Bau der geöffneten arkadenartigen Gänge, Prospekte, Gartenhäuschen oder Springbrunnen im Garten und auch weiteren Elementen einschließlich Aleen und Statuengruppen, die in das Ganze einen größeren Landschaftskomplex einschließen, fortgesetzt. Die Bildhauerarbeiten hat der Hofbildhauer Dub-

ke durchgeführt, danach der Bildhauer Pursch. Von weiteren Künstlern sind der Hofmaler Kraus, der Maler Světecký aus Litoměřice und besonders der Stuckateur Fiumberti, der aus dem Prager Clam-Gallas Palast von Fischer von Erlach bekannt ist wichtig. Bauarbeiten endeten im Grunde im Jahre 1738; bis zu dem Tod der Großherzogin verliefen jedoch weitere Herrichtungen und Verbesserungen des Areal. Nach ihrem Tod erschienen hier K. I. Dientzenhofer und A. Lurago, die bei der Erbin der Großherzogin – der Tochter Anna Maria Franziska beschäftigt waren.

Das Areal in Ploskovice hat den historischen Grund in dem vierflügeligen Schloss, das unter der Renaissance- und Frühbarockschale den mittelalterlichen Kern versteckt, der in dem Keller des westlichen Amtshauses bis heute teilweise erhalten geblieben ist. An das Haus wurde nicht nur der Wirtschaftshof angeschlossen, sondern besonders der Terrassengarten, zu dessen offensichtlich nachträglichen Krone das Gartenhaus – bestehendes Schloss – geworden ist. Seine Disposition entspricht einer Villa, beziehungsweise maison de plaisance mit einem typischen Doppelappartement. Das Prinzip der Disposition ist eine Durchdringung, wenn durch ein fast quaderartiges Solitärobjekt ein dominantes überhöhtes zylindrisches Gebilde dynamisch durchwächst, das im Souterrain eine zentrale Grotte, in dem Hochparterre ein Vestibül und höher einen zwei Stockwerke durchdringenden Hauptsaal beinhaltet. An das Vestibül schließt im Erdgeschoss ein axialer Tiefgang, der durch die kurvenartige Form gerade an das Vestibül und auf der Nordseite an das fiktive, die Mitte eines weiteren Risalits modellierende, Oval reagiert. Sehenswert ist die dichte Verbindung in das Stockwerk mit den markant dynamisch modellierten, durch wienersisch orientierte Atlanten betonte Kommunikationen, die zusammen fast ein Drittel des Objektes erfüllen und den Besucher auf dem gradierten Weg, dreimal von der Fassade zu der Fassade in den Hauptsaal führen. Der ausschließlich sommerlichen Ausnützung entspricht auch die Öffnung des wesentlichen Teils der Disposition frei in den umgebenden Raum, mit dem er durch zwei Achsen verbunden ist, auf die er durch die Vermittlung eines zylindrischen Elements wie eingefädelt ist. Im Stockwerk führt der Kommunikationskorridor zu dem Vorsaal, an dessen Seiten zylindrische Räume der ehemaligen Kapelle und des Spiegelkabinetts platziert sind. Für den Autor halten wir nach der Analyse gerade V. Špaček, der hier aus dem Werk der Dientzenhofer und besonders G. Santini bekannte Elemente, beides durch aktuelle wienersiche Motive bereichert, verbindet.

Nach dem dem Špaček mit Fragezeichen zugeschriebenen Umbau der Kirche des hl. Adalbert in Slatina (Kladno) aus dem Jahre 1717 ist es notwendig ein weiteres grundlegendes Areal zu erwähnen, wo Špaček zweifellos wirkte. Es ist das Wallfahrtsareal mit der Kirche der Jungfrau Maria in Horní Police (Česká Lípa/Böhmisch Leipa). Der ältere Bau von Julius Broggio wurde in den Jahren 1717 bis etwa 1725 grundsätzlich umgebaut. Die Kirche wurde mit der neuen Fassade versehen, die von den Schlossdispositionen mit dem mittleren Körper (siehe Ploskovice) ausgeht, der Bau wurde um eine dynamisch modellierte Sakristei, eine Empore, die in der Abhängigkeit an der Prager Kirche des hl. Klement (1711–15) entstand, ergänzt, es entstand ferner auf der Stelle ein Ambitus und das Erzdekanatsgebäude und besonders ein neuer, von der Vorlage aus Ploskovice wieder ausgehender Eingangsturm. Der Ausbau des Toskana, früher Thun Palastes auf dem Hradštiner Platz in Prag, entworfen von J. B. Mathey, hat sich an den neuen Saal konzentriert, dessen eingegangene Gliederung wieder von Ploskovice ausging. Gleichzeitig verliefen dauernd die Herrichtungen des Hauptsalles in Zákupy/Reichstadt bei Česká Lípa, wo Špaček an eine Reihe von Baumeistern (Orsi, Broggio, de Maggi, Klingenleitner, Seyde) anknüpfte. Unter seiner Wirkung entstand in dem Schloss ein bemerkenswerter Aufzug (einer der ersten in Mitteleuropa), es wurde ferner der Nordflügel des riesigen Wirtschaftshofes vollendet (seit 1725), ergänzt wurde die Reithalle und weitere Betriebs- und Zierobjekte des ausgedehnten Areals.

Dank dem Einschreibbuch müssen wir in das Prager Areal des Klementinums zurückkehren, respektive des Flügels mit der Spiegelkapelle (1722–26) und darüber dem neuen großen Bibliothekssaal (bis 1724). Der zumeist dem Kaňka zugeschriebene mittlere Teil des Klementinums beinhaltete einige Elemente, die dem Špaček verhältnismäßig nahe stehen, seine Autorschaft ist aber nicht sehr wahrscheinlich. Ein utilitaristischer Bau ist der archivalisch belegte riesige Speicher

in Olovnice bei Kladno (1723–24). Für die weitere Špačeks Entwicklung hat jedoch eine grundsätzliche Bedeutung der Bau der Kirche des hl. Johannes d. Täufers in Brenná (Česká Lípa) aus den Jahren 1724–26. Sehenswert ist die städtebauliche Rolle des Baus, seine, für die weitere Entwicklung wesentliche substanzielle Lösung mit dem betonten mittleren Block und die dynamisch geformte Empore. Die Züge des Schaffens V. Špaček trägt die Kirche des hl. Jakobus d. Ä. in Kvítkov bei Česká Lípa (1724–26), die in der Tradition des Baus in Brenná fortsetzt. Ein interessantes Element ist hier der Umgang, der durch die Nischen der Okulusöffnungen des rundlichen Abschlusses hindurchgeht, was an die großartigen Lösungen aus Vranov nad Dyjí oder sogar der Wiener Bibliothek erinnert. Weitere Aktivitäten sind die Bauten auf den Höfen des Geschlechts von Toskana in Vrapice bei Kladno (1725), in dem nahen Dorf Holousy (seit 1724) oder in dem Dorf Zeměchy (1725–26) gewesen. Erwähnen kann man das Gasthaus in Podlešín (1724–25).

Ein bedeutungsvolles Vorgehen ist der Umbau der mittelalterlichen Kirche der hl. Elisabeth in Cvikov (Česká Lípa) (1725–29) gewesen. Der Bau mit dem folgerichtig axial angeschlossenen dynamischen Eingangsabschnitt beinhaltet offensichtlich von Santini inspirierte dynamische Emporen, die in der Mitte der Höhe ältere Fenster schneiden (siehe die Klosterkirche in Želiv). Eine grundsätzliche Bedeutung hat der Neubau der Wallfahrtskirche der hl. Katharina in Lázně svatě Kateřiny bei Počátky (Pelhřimov) (seit 1725 ?). Ihr folgerichtig dynamisch anspruchsvoll geformtes Grundriss hat zu der Zuerkennung der Autorschaft dem K. I. Dientzenhofer irreführt. Es scheint uns aber, dass der Bau in den schon aus Ploskovice bekannten Motiven fortsetzt oder direkt an italienische Muster anknüpft. In den verfolgten Kreis gehört auch der Bau der Kirche des hl. Nikolaus mit der Kapelle des hl. Johannes von Nepomuk in Třebušín bei Litoměřice (vor 1725–27), wo die Kirche einigen, aus dem Werk von Kaňka oder Haffenecker bekannten, Elementen entspricht, die Kapelle gehört dann in die dynamische Gruppe der erwähnten Bauten. Ein kleineres Vorgehen ist die Barockisierung der Kirche der Geburt des hl. Johannes d. T. in Zeměchy (Mělník) (1726–30) mit einem typischen Špačeks Detail gewesen. Ein Unternehmen des Geschlechts Toskana ist ferner der Aufbau des Schlossareals in Kácov (Kutná Hora) (1726 ? – 33) gewesen. Špaček hat hier ein älteres Schloss zu einer völlig eigenartigen, eher einem Konvent mit der basilikalen Lösung der mittleren schornsteinartigen Halle nahen Disposition, umgebaut. Den Bau haben im großen Ausmaß der toskanische Maler K. J. Moravini und J. Cisař ausgemalt, die Stuckaturen hat B. Mutoni durchgeführt. Ein Bestandteil des Areals war auch der Hof, Wirtschaftsbauten, ein längerer gemauerter Übergang in die gleichzeitig hergerichtete Kirche und auf dem Dorfplatz eine monumentale Statue (seit 1729) oder bei dem Dorf eine zeitgemäß hoch geschätzte Brücke (1735).

Das Gasthaus in Žandov (Česká Lípa) (1726–28) belegt eine weitere kleinere Tätigkeit auf den Herrschaften des Geschlechts Toskana. Bedeutungsvoller ist die eingegangene Kirche des hl. Martin Bischof in Lidice (Kladno) (1729–31?, um 1741). Die Kirche knüpfte an den Bau in Branná an, sie ist für den Autor durch ihre Gliederung charakteristisch gewesen. In Prag hat sich Špaček an dem grundlegenden Umbau des Palastes des Geschlechts Vršovec in der Neustadt (Hybernská Str.) (20er/30er Jahre) beteiligt, dessen teilweise erhaltene Fassade den Motiven aus Ploskovice entspricht. Die weitere Špačeks Tätigkeit hat sich in Kunratic bei Prag konzentriert, wo seit 1721 der Vertraute der Großherzogin von Toskana Jan Arnošt Václav Goltz siedelte. Erste Baueingriffe haben sich offensichtlich auf das Schloss bezogen, dessen Bestandteil ein barocker, mit einem monumentalen Tor in der Achse abgeschlossener Park gewesen ist (siehe Ploskovice). An das Schloss schließt strukturell der Wirtschaftshof an, die Achse läuft weiter nach Norden, wo sie bricht und auf die eingegangene Kapelle des hl. Johannes von Nepomuk auf den Ruinen der Burg Wenzel IV. hinsteuert.

Auf der nordböhmisches Herrschaft des Geschlechts Toskana wurde in Svádov (Ústí nad Labem/Außig) unweit vom beliebten, im frühbarocken Stil schon hergerichteten älteren Sitz eine neue Pfarre erbaut (1729–32). Ein kleines, aber bauliches Objekt ist durch die Wiederholung einiger Prinzipien der Disposition des Schlosses in Ploskovice interessant. Špaček hat eine gewisse Rolle auch bei der Platzierung der Statue der „Hl. Drei Könige“ (Bildhauer O. Dubke) gespielt, die in der ursprünglichen Lage den Schnittpunkt der Achse, die die Pfarre mit dem Schloss und mit der senkrecht auf sie orientierten Fähre über Elbe frei

verbindet, bestimmte. In Zákupy (Česká Lípa) wurde die Pfarrkirche der hl. Fabian und Sebastian (nach 1727-34) teilweise hergerichtet. Ein weiterer kleiner Bau – das Gasthaus in Miletice (Kladno) entstand in den Jahren 1727-29. Ein größeres Vorgehen Anna Maria Franziska ist der grundsätzliche Umbau der Kirche der hl. Maria Magdalena in Chlumín (Mělník) (nach 1728 ?) gewesen, dem der Bau der anspruchsvollen Statue von dem Bildhauer Pursch und der Pfarre (1728) vorherging. Die ältere Kirche hat ein Querschiff mit dem markanten Abschluss in der atypischen Gestalt der Siegesbögen bekommen, im Interieur befindet sich eine interessante, kompliziert geformte Empore, die den Wiener Lösungen nahe steht. Es wurde gleichzeitig das örtliche Schloss mit dem anliegenden großen Hof umgebaut. Die Haupttreppe schließt an die Lösung des Prager Berka Palastes an. Špaček hat höchstwahrscheinlich auch das heutzutage eingegangene Schloßchen in Svojkov (Česká Lípa) (nach 1722) gebaut und zwar für Jan Ferdinand Goltz. Ein weiterer Schlossbau ist Nový Bernštejn unweit von Dubá/Dauba gewesen. Der Renaissancebau wurde offensichtlich von Špaček für František Karel Rudolph Sweerts-Sporck umgebaut, was die Zeitspanne 1723-57 bestimmt. Interessant sind die auf Santini-Art weich herausgezogenen zugespitzten Risalit-Ecken.

Für die Bestimmung des Wirkungsbereiches unseres Baumeisters ist seine vorausgesetzte Aktivität in Velký Valtínov (Česká Lípa) wichtig, wo er sich, der Stilanalyse nach, dem Neubau der Kapelle des hl. Johannes von Nepomuk (bis 1731) widmete. Der kleine gegliederte Bau setzt in der von Špaček variierten Reihe fort, interessant sind die hohen Pfeiler im Interieur. Bedeutungsvoll ist der Bauherr – Graf Pachtá gewesen, der schon von Ploskovicé bekannt war. In Valtínov wurde zweifellos auch das vierflügelige, heutzutage niedergebrannte Schloss hergerichtet. Das Jahr 1730 hat Špaček wiederholt in Kunratice bei Prag angetroffen, wo er für Goltz die Pfarrkirche umgebaut hat. Es wurden von verschiedenen Forschern einige Namen, wie Dientzenhofer, Kaňka oder T. Haffenecker abgewogen. Špaček hat hier jedoch an die Kirche in Chlumín angeknüpft und hat einen bemerkenswerten, römisch (süditalienisch ?) orientierten Bau mit einem zylindrischen mittleren Element geschaffen. Beachtenswert war auch das Dach – respektive ein mit dem Putz „auf die orientalische Art“ nur angestrichener Gewölberücken des Schiffes, der Kuppel und des gemauerten Turmhelmes. Von Špaček wurde allem Anschein nach auch die ungewöhnlich reiche Ausstattung, die dramatische Lichtprinzipien ausnützt, projektiert. Von den Goltz Bauten darf man das Schloss in Kamenice nad Lipou/Kamnitz an der Leipa nicht vergessen, dessen barocke Etappe wohl von jüngeren Herrichtungen völlig umgeschichtet wurde. In den Jahren 1731-33 hat Špaček den Hof in Miletice auf der Herrschaft des Geschlechts Toskana oder das Gasthaus im nahen Ješín (bis 1731) gebaut. Ein mehr umfangreiches Unternehmen ist ein weiteres Vorgehen in Horní Police gewesen, das das dortige Schloss (1731 – vor 34) betraf. Das ältere barocke Schloss wurde hergerichtet, es wurde das zweite „basilikale“ Stockwerk mit Schlafkammern für Besucher der örtlichen großen Wallfahrtsstätte aufgebaut, was an die Lösung aus Kácov erinnert. Die Gemächer der Großherzogin hat wieder der Maler Moravini geschmückt.

Eine völlig grundsätzliche Bedeutung hat die dem Špaček berechnete zugeschriebene Barockisierung der Dominikanerklosterkirche des hl. Ägidius in Prager Altstadt (1731-34). An dem Bau hat sich eine Reihe von führenden Künstlern beteiligt (Stuckateur B. Spinetti, Maler W. L. Reiner und G. Schmied, Bildhauer J. A. Quitteiner u. a.). Die Substanz der überhöhten dreischiffigen Hallenkirche ist durch den originalen gotischen Bau auf dem Rechteckgrundriss ohne das selbständige Presbyterium bis heute bestimmt. Špaček hat die tragenden Säulen mit Gebälkabschnitten und reich verzierten Kapitellen, die die Platzelgewölbe tragen, völlig anders gelöst. Es sind nur drei Gewölbefelder in dem Mittelschiff durch eine wogende bruchlose Fläche, die mit dem monumentalen Fresko von Reiner rechnet, dynamisch durchgeschaltet. Der absolute Ausnahmefall und die Zeitlichkeit des Gewölbes des Mittelschiffes wurde schon von J. Muk überzeugend betont und begründet. Die Beliebtheit des Schöpfers belegt auch der Umfang seiner Arbeit. Der Umbau des mährischen Schlosses in Velké Meziříčí/Groß-Meseritz von den Grafen von Ugarte ist für Špaček charakteristisch, besonders durch seinen Eingangsflügel mit dem gegliederten Vestibül. Seine Autorschaft ist außer den neu gefundenen Rechnungen auch durch den Hinweis auf Špačeks Aufenthalt „in Mähren“ bei dem Bau der Kirche in dem er-

wählten Dorf Kunratice belegt. Etwa gleichlaufend verlief auf den Herrschaften des Geschlechts Toskana der Bau eines weiteren Schlosses. Es handelte sich um den Sitz in Hostivice bei Prag (1733-34), wo Špaček ein älteres Objekt umgebaut hat, respektive ein Stockwerk mit einer überhöhten, von oben beleuchteten Zentralhalle aufgebaut hat. In den Zimmern hat sich hier die anspruchsvolle Moravini Malerverzierung, die ursprünglich nicht nur Decken, sondern auch Wände bedeckte, teilweise erhalten. Bei dem Schloss entstand noch in einem Teil des großen Speichers auch der Wohnteil genannt Herrenhaus (1736). Eine bestimmte Analogie kann man in dem Broggios Südflügel des Wirtschaftshofes in Zákupy oder in dem Klingensleitners Schloss in Buštěhrad verfolgen. Der letzte Bestandteil des Schlosssitzes ist eine viel später in der Nähe erbaute (vollendete ?) Kapelle gewesen, die erst im Jahre 1756, also in der Zeit, in der die Güter K. I. Dientzenhofer baulich verwaltete, benediziert wurde. Ein Bestandteil des Areals ist auch ein ausgedehnter Hof gewesen. Im Zusammenhang mit dem Schloss in Hostivice, was die Komposition betrifft, ist auch die örtliche Pfarre (1734-36), die von der Pfarre in Svádov, die ein Gegenstück zum Schloss ist, ausgeht. Diese Achse betont in der Mitte des Dorfplatzes eine zeitgenössische barocke Statue (bis 1740).

Der Umbau und die Erweiterung des Schlosses in Liběchov (Mělník) (1720-33 ?) hat die altertümliche ringförmige Festung in eins unserer erstangigen Barockschlösser mit den nicht erhaltenen Malereien von W. L. Reiner verändert. Als der Autor wird F. M. Kaňka bezeichnet. Aus der Reihe von Details oder Vorkommen von Handwerkern lässt sich aber über dem Špačeks Anteil an dem Bau spekulieren, wohl schon selbständig oder in der Zusammenarbeit mit Kaňka. Es entstand gleichzeitig oberhalb von Liběchov durch den Umbau einer kleineren Kapelle die Kirche des hl. Grabes (um 1734), die schon in den Špačeks Kreis sehr wahrscheinlich gehört und zwar mit Bindungen an die Prager Kirche des hl. Ägidius. Die Statue in Mikovice (Mělník) entstand im Jahre 1735; der Bildhauer O. Dubke hat offensichtlich auch hier mit unserem Baumeister zusammengearbeitet und zwar im Rahmen der städtebaulichen Konzeption und (wie bei anderen Statuen auf den Herrschaften des Geschlechts Toskana) des reich gelösten Sockels. Die Umwandlungen haben auch einen weiteren Besitz des Geschlechts Toskana in Svárov (Kladno) getroffen. Die Kirche des hl. Evangelisten Lukas wurde nur instandgesetzt, ein Neubau ist jedoch die Pfarre gewesen (1736-37). Ihre kleinere und deshalb auch einfachere Disposition ist den anderen Špačeks Pfarrobjecten nahe. Eine besondere Rolle spielt die eingegangene Kapelle des hl. Prokopius in Staňkovice (Litoměřice). Die Kapelle hat die Gemeinde (1735) zusammen mit der Patronin der nahen Kirche in Trebušín erbaut. Es sind für sie völlig vereinzelt einfache Pläne erhalten geblieben, die bis jetzt die einzigen sind, die man theoretisch mit der V. Špačeks Hand verbinden kann. Eine Reihe von ausgedehnten Meierhöfen auf den Herrschaften des Geschlechts Toskana ergänzt der Meierhof in Zvoleněves, der nach einem Brand im Jahre 1736 umgebaut wurde. Die Nachrichten aus den 30er Jahren belegen die Špačeks Tätigkeit in Prag, wo er eigene Häuser umgebaut hat (nicht erhalten; heutzutage Konstr.-Nr. 1129 und 1223-II) und weiter, nach dem Charakter des Dekors (außer weiteren bisher nicht bestimmten Objekten) auch das Haus Konstr.-Nr. 632/I (1737 ?). In der gleichen Zeit wurde das Franziskanerkloster in Hájek (Kladno) ausgestattet und hergerichtet, wo, dank den Aktivitäten der Großherzogin von Toskana, V. Špaček bei einigen nachträglichen Herrichtungen dieses Wallfahrtsortes zur Geltung kommen konnte. Die Arbeiten haben auch in Hostivice fortgesetzt, wo die Kirche des hl. Jakobus d. Ä. umgebaut wurde (1737-38).

Nach der Formenlehre ist ein zweifelloses Špačeks Bau das Schlossareal in Ctěnice bei Prag, wo nach einer Reihe von Elementen zweifellos ein weiteres Špačeks Werk entstand, hier für den Grafen Losy von Losinthal (um 1732 ?). Špaček ist für denselben Bauherrn auch bei dem Umbau der Kirche des hl. Adalbert in Sluhý bei Prag (1738-39) nachgewiesen. Die erörterten Pachtá Aktivitäten in Liběchov hat der Umbau der Pfarrkirche des hl. Gallus (zwischen 1727-38) beendet, die nach einer Reihe von Elementen und weiteren Bindungen ein Werk unseres Baumeisters ist. Die anspruchsvoll gelöste Komposition überrascht durch die dynamische Säulenfassade und die gegliederte Innengestaltung, die von dem Kreis des Schaffens F. M. Kaňka (Zlonice) ausgeht und die Prinzipien der Kirche in Trebušín wiederholt; gleichzeitig jedoch eigenartig gestaltet ist (z.B. „Santini-Treppe“ oder eine dynamische Empore). Die

Špačeks Rolle ist bei dem Umbau des Schlosses in Ostředek, das das Geschlecht Mladota von Solopysky in den 30er Jahren umbauen ließ, streitig (Baugenehmigung der Kapelle 1739, Weihe 1741).

Das Areal des ehemaligen Zisterzienserklosters in Zbraslav/Königssaal bei Prag gehört zu den erstrangigen Denkmälern. Für uns ist die Erwähnung auf dem Einschreibbuch bedeutungsvoll, mit der man den Aufbau der neuen Prälatur verbinden kann (um 1740). Der Santinis großartige Konvent, gebaut in der zweiten Etappe von F. M. Kaňka, wurde allem Anschein nach gerade von Špaček um eine eigenwüchsige Prälatur mit einer Reihe von Sälen und der charakteristischen Fassade ergänzt, die ambitiös den Santinis Prospekt vervollständigt. Ein ausgeprägter Bau ist die Erweiterung der Kirche des hl. Martin in Zvoleněves (Kladno) auf der Herrschaft des Geschlechts Toskana (1740-41), die in dem westlichen Teil das gotische Presbyterium einschließlich der eigenartig transponierten gotischen Formenlehre substanziell wiederholt hat. Die Stirnwand mit dem Triumphbogen wiederholt das Thema aus Chlumín und Kunratic. Das anliegende Schlossareal wurde in der barocken Zeit auch hergerichtet, es hat sich ein stilgemäß ausgeprägter Verbindungsgang, der zu der Empore der Kirche führt, erhalten. Die Kirche des hl. Jakobus d. Ä. in Tachlovice (Beroun) (1741-42) gehört zu typischen Sakralbauten auf den Herrschaften des Geschlechts Toskana. Der mittlere Teil wurde hier erweitert und als sechseitiger gelöst, wie es von älteren Lösungen K. Dientzenhofer bekannt ist. Den Bau hat K. I. Dientzenhofer vollendet, der die Arbeiten auf den Herrschaften der Großherzogin nach ihrem Tod im Jahre 1742 übernahm. In Tachlovice wurde auch der ausgedehnte Wirtschaftshof umgebaut. Die nahe Kirche des hl. Johannes d. T. in Hořelice wurde früher K. I. Dientzenhofer zugeschrieben, wir sind der Meinung, dass sie zu der Reihe Špačeks dynamischen Kompositionen (z.B. Bauten in Třebušín, Cvikov) gehört. Namentlich die Kirche in Lázně svaté Kateřiny bei Počátky ist eine direkte Vorlage, wo nur die Einwölbung variiert wurde und zwar in der Richtung zum Werk K. I. Dientzenhofer (Dobrá Voda bei Č. Budějovice/Budweis), der übrigens auch die Vollendung dieses Baus beaufsichtigte. Bestimmte Zeichen des Špačeks Schaffens trägt auch das Schloss in Hořelice.

Zu der Reihe der Pfarrhäuser auf den Herrschaften des Geschlechts Toskana gehört als evident das letzte das Areal in Býčkovice (Litoměřice) (seit 1740). Das Objekt, das zu dem Areal mit dem Garten und ehemaligen gemalten Prospekten, zwei Kapellen und der später eingegangenen Pfarrkirche gehört, hat eine anspruchsvoll illusionistisch gemalte Fassade und das Interieur setzt in Dispositionen fort, die Špaček auf anderen Pfarrhäusern auf diesen Herrschaften verwendete. In dieser Zeit endet V. Špaček jedoch mit der Bautätigkeit nach dem Tod der Großherzogin nicht nur auf ihren Herrschaften, sondern auch bei anderen Bauherren. Es kann der Bau des Prager Goltz-Kinský Palastes (seit 1751) nachweisen, der laut des Bauherrn Jan Arnošt Goltz zum Werk des gefolgten Baumeisters gehören sollte. Sein Autor ist aber der Analyse nach wahrscheinlich A. Luragogewesen.

Soviel in dem ersten Teil der Studie zu dem Schaffen, das Špačeks Autorschaft abwägt. Soweit wir uns bemühen werden sein umfangreiches und zweifellos bemerkenswertes Werk einzureihen, erreichen wir einen Kreis von viel breiteren und für allgemeine Kunstgeschichte wesentlicheren Fragen. Es handelt sich nämlich um eine Sphere, in der sich, besonders im 18. Jahrhundert, die sogenannten „Epigonen“ souverän bewegen. Diese Bezeichnung hat heutzutage einen vorzüglich pejorativen Charakter, wenngleich ihm in der barocken Zeit eher der Terminus „Kompetenz“ entsprechen würde. Aus dem oben angeführten Übersicht geht wohl hervor, dass jedwede selbständige Bewertung eines aus dem gehörigen Kontext herausgerissenen Baus, eine große Gefahr mit sich bringt. Falls wir einen bedeutungsvollen Bau an sich bewerten, haben wir eine Tendenz, ihn irgendwelchem Spitzen-Baumeister zu zuerkennen, beziehungsweise ihn in seinen Kreis mindestens zu zuordnen. Im Gegenteil kleine und manchmal einfache bis minimalistische ländliche Bauten von erstrangigen Künstlern können sehr lange dem gehörigen Interesse gerade für ihre Einfachheit, die sie mit Unrecht unter Bauten von der lokalen Bedeutung einreicht, entgehen. Die erwähnte Einfachheit schafft wohl auf der anderen Seite eine zeitgemäß typische grundlegende Note, die dann bei einer Reihe von bedeutungsvollen individualisierten Schöpfungen fast unerwartet übereinstimmend ist, weil sie im

wesentlichen das schwer erreichbare allgemeine Fundament des nicht persönlichen, sondern allgemeinen, zeitgemäßen Stils ausdrückt.

ABBILDUNGEN

Abb. 1: Prag – Kleinseite, Fürstenberg, früher Berka Palast. Ansicht vom Norden (alle Aufnahmen P. Macek, 2001, falls nicht anders angeführt ist).

Abb. 2: Prag – Kleinseite, Fürstenberg Palast. Pilaster bei dem Haupttreppeantritt.

Abb. 3: Prag – Kleinseite, Fürstenberg Palast. Baldachinartiges Gebilde bei de Treppenaustritt im Stockwerk.

Abb. 4: Ploskovice (Litoměřice), Schloss. Gesamtansicht vom Südosten.

Abb. 5: Ploskovice (Litoměřice), Schloss. Blick von der Treppe in das Vestibül.

Abb. 6: Ploskovice (Litoměřice), Schloss. Gewölbe der Vorhalle des Hauptsaales.

Abb. 7: Ploskovice (Litoměřice), Garten. Nördlicher „Prospekt“ (der krönende dominante Obelisk ist eingegangen).

Abb. 8: Horní Police (Česká Lípa), Wallfahrtsareal. Abschluss und gleichzeitig Eingangsfassade vom Osten, Blick vom dem Eingangsturm.

Abb. 9: Horní Police (Česká Lípa), Wallfahrtsareal. Eingangsturm vom Südwesten.

Abb. 10: Horní Police (Česká Lípa), Wallfahrtsareal. Westliche Empore der Kirche der Jungfrau Maria.

Abb. 11: Horní Police (Česká Lípa), Wallfahrtsareal. Hauptfassade der Erzdechanei.

Abb. 12: Olovnice (Kladno), Wirtschaftshof. Torso eines mächtigen Speichers.

Abb. 13: Brenná (Česká Lípa), Areal der Kirche. Östliche Fassade mit dem Tor und Eckkapellen (vor der Demolierung des Turmhelmes, Zustand 1982).

Abb. 14: Kvítov (Česká Lípa), Kirche. Westliche Eingangsturmfassade.

Abb. 15: Kvítov (Česká Lípa), Kirche. Gesamtblick nach Osten.

Abb. 16: Cvikov (Česká Lípa), Kirche. Westlicher Eingangsanbau, die Empore beinhaltend.

Abb. 17: Cvikov (Česká Lípa), Kirche. Interieur, Blick nach Südwesten.

Abb. 18: Cvikov (Česká Lípa), Kirche. Zusammengesetzte Gewölbe in den Anbauten an den Seiten des Presbyteriums.

Abb. 19: Počátky – Lázně sv. Kateřiny (Pelhřimov), Kirche. Ansicht vom Norden.

Abb. 20: Počátky – Lázně sv. Kateřiny (Pelhřimov), Kirche. Detail der Eingangsfassade.

Abb. 21: Počátky – Lázně sv. Kateřiny (Pelhřimov), Kirche. Blick in das Gewölbe des Presbyteriums.

Abb. 22: Třebušín (Litoměřice), Kapelle bei dem Abschluss der Kirche.

Abb. 23: Zeměchy (Mělník), Kirche. Westliche Fassade.

Abb. 24: Zeměchy (Mělník), Kirche. Südliche Seitenfassade mit dem selbständigen Glockenturm.

Abb. 25: Kácov (Kutná Hora), Schlossareal. Gesamtansicht vom Süden.

Abb. 26: Žandov (Česká Lípa), ehemaliges Gasthaus. Hauptfassade nach Dorfplatz.

Abb. 27: Lidice (Kladno), Kirche. Gesamtansicht vom Südwesten (Foto aus: Soupis památek, 1907).

Abb. 28: Prag – Neustadt, Vršovec Palast. Fenstergliederung des Piano Nobiles der Straßenfassade.

Abb. 29: Kunratic bei Prag, Schlossareal. Südliches Tor in der Achse (Prospekt) zwischen dem Garten und Obstgarten.

Abb. 30: Svádov (Ústí nad Labem), Pfarrhaus. Südliche Hauptfassade.

Abb. 31: Chlumín (Mělník), Areal der Kirche. Fassade des südlichen Seitentransseptes.

Abb. 32: Chlumín (Mělník), Kirche. Blick zur Westempore.

Abb. 33: Chlumín (Mělník), Schlossareal. Ansicht vom Südwesten.

Abb. 34: Svojkov (Česká Lípa), Schloss. Niedergerissen (Foto Ansichtskarte, Archiv NPU, vor 1945).

Abb. 35: Nový Bernštejn (Česká Lípa), Schlossareal. Südliche Gartenfassade.

Abb. 36: Velký Valtínov (Česká Lípa), Kirche. Ansicht vom Nordwesten.

Abb. 37: Kunratic bei Prag, Areal der Kirche. Gesamtansicht vom Nordwesten (Foto aus: Soupis památek, 1908).

Abb. 38: Kunratic bei Prag, Kirche. Interieur, Blick in das Presbyterium (Foto aus: Soupis památek, 1908).

Abb. 39: Kamenice nad Lipou (Pelhřimov), Schloss. Ansicht vom Südwesten,

im Vordergrund der ehemalige barockisierte Palast mit dem beseitigten barocken Turm auf der älteren Substruktion.

Abb. 40: Horní Police (Česká Lípa), Schloss. Gesamtansicht vom Westen.

Abb. 41: Prag – Altstadt, Dominikanerklosterkirche des hl. Ägidius. Durchblick in das südliche Seitenschiff.

Abb. 42: Velké Meziříčí (Žďár nad Sázavou), Schloss. Gesamtansicht vom Südwesten.

Abb. 43: Velké Meziříčí (Žďár nad Sázavou), Schloss. Detail des südlichen Risalits.

Abb. 44: Hostivice (Prag-West), Schloss mit der Kapelle und dem anknüpfenden Speicher (rechts). Östliche Fassade.

Abb. 45: Hostivice (Prag-West), Schloss. Malerverzierung des Hauptsaaes (Deckenverzierung ist nicht erhalten).

Abb. 46: Hostivice (Prag-West), Pfarre. Westliche Fassade.

Abb. 47: Liběchov (Mělník), Kirche des hl. Gallus. Haupteingangsfassade.

Abb. 48: Liběchov (Mělník), Kirche des hl. Gallus. Musikempore.

Abb. 49: Ctěnice (Prag-Ost), Schlossareal. Eingangsturm des Schlosses.

Abb. 50: Sluhý (Prag-Ost), Kirche. Östlicher barockisierter Abschluss mit der Sakristei.

Abb. 51: Zvoleněves (Kladno), Areal der Kirche und des Schlosses. Westlicher barocker Anbau der Kirche.

Abb. 52: Tachlovice (Prag-West), Kirche. Gesamtansicht vom Südwesten.

Abb. 53: Tachlovice (Prag-West), Kirche. Interieur – Blick nach Osten (Foto Archiv NPÚ, um 1907).

Abb. 54: Hořelice (Prag-West), Kirche. Südliche Seitenfassade.

Abb. 55: Hořelice (Prag-West), Kirche. Westlicher Eingangsturm.

Abb. 56: Hořelice (Prag-West), Kirche. Interieur – Blick nach Osten (Foto Archiv NPÚ, 1961).

Abb. 57: Hořelice (Prag-West), Schloss. Südliche Fassade.

Abb. 58: Býčkovice (Litoměřice), Areal der Pfarre bei der eingegangenen Kirche. Südliche Hauptfassade.

Abb. 59: Horní Police (Česká Lípa), Gewölbe des Eingangsturmes des Wallfahrtsareals.

Tab. 1: Abriss der mit dem V. Špačeks Schaffen verbundenen Bauten.

(Übersetzung J. Kroupová)